

UČESČE BRIGADE U DRUGOM NAPADU NA BANJALUKU

Pripremajući se za napad na Drvar, neprijatelj je rokirao svoje snage i postavljao ih tako kako bi mogao koncentrično nastupati ka Drvaru. Stab 5. korpusa je raspolagao podacima prema kojima neprijatelj namerava da iz Bihaća i Krupe krene prema Petrovcu radi zaposedanja aerodroma sa koga su se transportovali ranjenici jedinica NOV za Italiju i gde je doturan materijal od saveznika.¹ Štab Korpusa je držanje aerodroma i slobodne teritorije smatrao najozbiljnijim zadatkom, pa je izvršio pregrupisanje snaga 4. i 39. divizije.

U toj pregrupaciji 13. krajiška brigada dobila je zadatak da svoja tri bataljona prikupi na prostoru Sokolovo — Pavići, gde bi služila kao rezervă »za pravce prema Banjoj Luci, Mrkonjiću i Prijedoru«.² Jednom bataljonu 13. krajiške brigade sa dva bataljona 13. proleterske brigade naređeno je da se postavi na prostoriji Orahovljani — Čavavica — Sitnica sa zadatkom zatvaranja pravca od Mrkonjića ka Ključu i Ratkovu.

Istom zapovešću Stab Korpusa je naredio 39. diviziji da sa tri bataljona 13. krajiške brigade i 15. krajiškom brigadom »izvrši akciju na neprijateljska uporišta oko B. Luke, koja štite i brane četničke bande i seoske milicije, sa glavnim zadatkom izvlačenja veće količine žita i stoke za potrebe jedinica na slobodnoj teritoriji. Nastojati da se što

¹ Naredenje Štaba 5. korpusa od 18. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 84, 288.

² Isto.

prije sa ovoga terena upute veće količine žita i stoke preko Ključa za Drvar«.³

U vezi sa ovim zadacima 1, 2. i 4. bataljon 13. kраjiške brigade napustili su položaje na komunikaciji Čađavica — Ključ i krenuli na prostor zapadnije od Banjaluke, gde su stigli 20. maja.⁴

Komandant 1. bataljona Antonije Ivić iskoristio je ovaj pokret pa je sa jednom grupom odabranih boraca pred noć 16. maja krenuo od Sitnice Pavlovoj ravni i Manjači. Kretao se prikrijeveno i niko ga nije primetio. Došavši ujutro 17. maja u blizinu Pavlove ravni primetio je jednog čoveka gde ide prema njima. Dao je znak borcima da stanu i čute. Kad je nepoznati stigao blizu Ivića, ovaj je skočio pred njega sa uperenim revolverom i zapitao ga ko je i šta u ovo doba radi u šumi. Doznao je da je to kuvar četničke čete koja se nalazi u blizini. Kuvar se bio uplašio za svoj život pa je Iviću kazao tačno gde se nalazi četa i šta četnici rade. Tada mu je naređeno da ih neopaženo dovede do doline u kojoj se nalaze četnici i onda nek ide kud hoće. Stigavši do mesta gde su bili četnici, Ivić je rasporedio borce oko doline i naredio im da, kad on otvoriti vatru, gađaju četnike u dolini. Četnici su sedeli oko kazana u kom se kuvala hrana. Bili su duboko u šumi i nisu se ničem nadali. Međutim, Ivić je, rasporedivši vod oko doline, dao znak kuvaru da može ići kud hoće i odmah posle toga otvorio vatru iz mašinice. Četnici nisu imali vremena za prihvatanje borbe. To je bilo iznenadenje koje nikako nisu mogli očekivati. Odmah ih je ubijeno 15, a 2 su zarobljena. Nekoliko ih je ranjeno, ali "su uspeli pobeći. Naši nisu imali gubitaka. Zaplenili su 23 puške, 450 metaka i nešto druge opreme.⁵

Ovaj uspešni napad na četnike, koji su imali odličnu službu obaveštavanja na terenu Manjače, i koji su bili veoma oprezni, postignut je samo zato što su naše jedinice

³ Naređenje Štaba 5. korpusa od 18. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 84, 288.

⁴ Operacijski dnevnik 13. kраjiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

⁵ Izveštaj Štaba 39. divizije od 31. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 160, 565.

bile spremne da se izlažu najvećim fizičkim naporima. One su prešle noću oko 20 km i to kroz šumu, gde nije bilo puta, samo da bi postigle uspeh. Četnici više nisu bili sigurni nigde i sve više su bežali čim bi čuli da se približava 13. krajiška brigada, koja je primenjivala razne načine borbe protiv četnika.

Treći bataljon ostao je u zaseoku Hercezi i na Okruglici, a dva bataljona 13. proleterske brigade smestila su se u prostor Orahovljani — Čađavica — Dolovi i zatvorili pravac Čađavica — Ključ, što je ranije bio zadatak 13. krajiške brigade.⁶ Jedna četa 3. bataljona 13. krajiške brigade 19. maja vršila je pretres šume oko sela Dubice i Dujakovaca i ubila je 2 a ranila 3 četnika.

Dvadeset prvog maja tri bataljona 13. krajiške brigade sa snagama 15. krajiške brigade i Zmijanjskog NOP odreda vršili su čišćenje sela Motike, 6 km severozapadno od Banjaluke. U ovoj akciji ubijeno je 6 milicionera i 2 četnika, dok naši nisu imali gubitaka.⁷ Zaplenjene su 4 puške i još neka vojna oprema.

Treći bataljon 13. krajiške brigade 21. maja bio je u Ribniku na proslavi godišnjice formiranja 5. korpusa. Bataljon je tada primio prelaznu brigadnu zastavu od Štaba Korpusa, koja je dodeljena 13. krajiškoj brigadi, u vezi sa raspisanim takmičenjem, kao najboljoj u Korpusu. U pokretu za Gornji Ribnik bataljon su napali neprijateljski avioni, ali gubitaka nije bilo.

Po povratku iz sela Motike, 4. bataljon 13. krajiške brigade vodio je borbu sa četnicima na prostoru Branjkovca. Bataljon je tada ubio 7 četnika, a 1 je zarobio. Sam je imao 1 mrtvog i 1 ranjenog borca. Zaplenio je 4 puške, 1 pištolj i 200 metaka.

Dvadeset trećeg maja u 20 časova 13. krajiška brigada, bez 3. bataljona, krenula je sa prostora Borkovići — Goleši u selo Donja Kola, Bukvalek, Rekavice radi proganjanja

⁶ Izvod iz knjige depeša 1. proleterskog korpusa, Zbornik, IV. 25, 166, 605.

⁷ Dnevno izvešće Operativnog odjela Ministarstva oružanih snaga NDH za 25. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 213, 790.

Operacij9ki dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

četnika i napada na neprijateljsko uporište Karanovac. U ovo vreme 15. krajiška brigada je bila u selu Golešima pa je i ona naveče krenula prema Rekavicama.

Drugi bataljona 13. krajiške brigade i brigadna Udarna četa napali su 24. maja Karanovac. Ubili su 2 četnika i 1 zarobili dok je jedan naš borca poginuo. Prvi bataljon zarobio je 1 četnika u selu Rekavicama. Tada su zaplenjene 3 puške, 1 pištolj, 90 mina za bacač i 3 sanduka sanitetskog materijala.

U toku 24. maja snage 13. krajiške brigade krenule su od Karanovca i Rekavica prema selu Pavićima, gde je, prema naređenju Štaba 5. korpusa i 39. divizije, trebalo da služe kao rezerva. Do 22 časa 24. maja one su stigle na prostor Han-Sladojevići — Miloševići — Stojičići — Vranješi i tu su zanoćile. Stigavši na navedenu prostoriju, Štab Brigade izdao je naređenje jedinicama da 25. maja rano ujutro krenu sa prostora gde su zanoćile i smeste se na prostor sela Pavići i Gornje Slivno; 1. bataljon zaseoke Pejakovići i Moconji, 2. bataljon — Topići, Stankovići, Grujičići, 4. bataljon — Stojičići i Trebovci. Štab Brigade trebalo je da se smesti u zaselak Aljetići, brigadna intendantura u Savanoviće, ambulanta u Mačkiće, a Udarna četa u zaselak Majstorovići.⁸ Jedinice Brigade, izvršavajući naređenje Štaba Brigade, do 9 časova 25. maja smestile su se na određeno mesto i počele uspostavljati međusobnu vezu.

Međutim, patrole koje su bile u zaštitnici 1. bataljona koji je iz Han-Sladojevića krenuo u 5 časova, primetile su u Han-Sladojevićima 2—3 tehka. Po dolasku u zaselak Pejakovići Štab 1. bataljona je o tome izvestio Štab Brigade. Štab Brigade nije znao da je neprijatelj privukao pojačanja u Banjaluku, te je prepostavljaо da se radi o običnom ispadu neprijatelja kao reakciji na naš napad na neprijateljska uporišta u selima Motike, Rekavice i Karanovac, neposredno uz Banjaluku. Zbog toga je naredio 1. bataljonu da stvar ispita i o tome odmah obavesti.

U 10 časova 25. maja Štab brigade je obavešten da se od zaseoka Cvjetići komunikacijom prema Han-Sladoje-

⁸ Izveštaj 13. krajiške brigade od 17. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 5—2/1.

vićima kreće veći broj kamiona i tenkova. Dobivši to obaveštenje, Štab Brigade je odmah naredio 1. bataljonu da jednom četom posedne Stražbenicu (k. 716), a sa dve čete da krene prema zaseocima Stojičići i Miloševići. Četvrtom bataljonu je naređeno da posedne Pajtos (k. 875), dočeka neprijateljsku kolonu i spreči dalji pokret, dok bi je čete 1. bataljona napale s boka. Drugi bataljon dobio je zadatak da jednom četom posedne k. 701, a sa druge dve — Grčku gradinu i Kočića glavicu. Trebalo je da, u slučaju ako 4. bataljon ne posedne Pajtos na vreme i ne dočeka čelo neprijateljske kolone na njemu, to učini 2. bataljon na Grčkoj gradini i Kočića glavici. U tom slučaju 1. i 4. bataljon 13. krajiske brigade napali bi neprijateljsku kolonu s boka i začelja.

Međutim, ovde se nije radilo o ispadu, kako je to cedio Štab 13. krajiske brigade, već o dobro smišljenom i planiranom napadu, po kome je 25. maja rano bačen vazdušni desant na Drvar, a iz Bihaća, Bosanske Krupe, Banjaluke, Mrkonjića i Jajca krenule neprijateljske snage prema Drvaru.

Sa linije Čađavica — Mrkonjić — Jezero — Jajce — Vjenac nastupale su snage Oklopnog grenadirskog južnog bataljona 2. oklopne armije, 7. ojačanog izviđačkog odreda 7. SS-divizije »Princ Eugen« i ojačanog 13. brdskog lovačkog puka.⁹

Oklopni grenadirski jurišni bataljon trebalo je da se prikupi na jugozapadnoj ivici Banjaluke prema specijalnom naređenju i bude spremna 25. 5. 1944. godine u 4,30 časova. Njegov zadatak bio je: da nadire putem Banjaluka — Čađavica, razbije naše snage koje mu se suprotstave na tom putu i što je moguće brže zauzme »raskrsnicu puteva Čađavica u svoje ruke. Poslije privođenja 1. pionirske čete (motorizovane), bez obzira na moguće angažovanje s boka, nadirati od Čađavice ka Ključu i posjetiti ovo mjesto što je prije moguće.«¹⁰

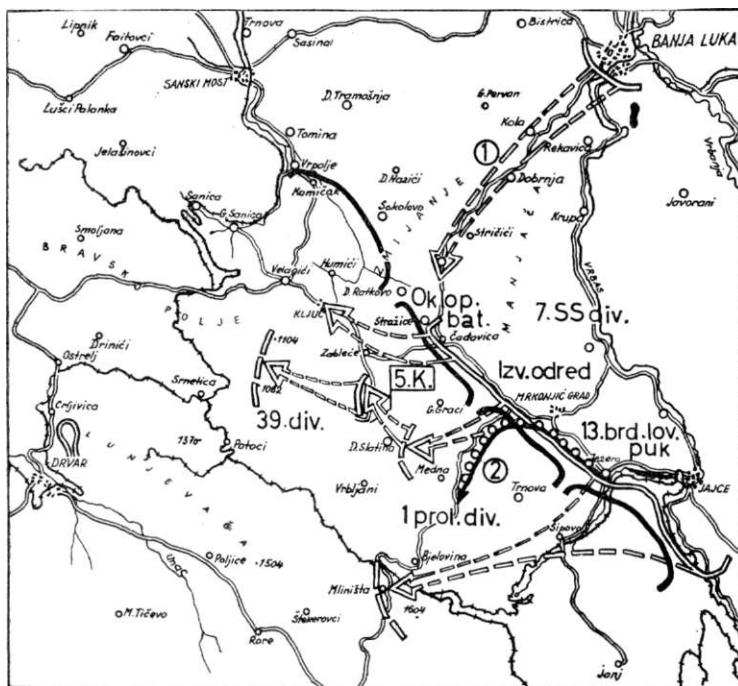
Sedmi ojačani izviđački odred imao je zadatak da »forsira probor kroz neprijateljske položaje« zapadno i jugozapadno od Mrkonjića, zauzme i drži Čenića kosu i

⁹ Zapovest 7. SS-divizije »Princ Eugen« od 23. 5. 1944. godine. Zbornik, IV, 25, 184, 708.

¹⁰ Isto.

Cigansko brdo, zapadno od ceste Rogolje — Strbina. To je bio njegov prvi napadni cilj, zatim, izviđački odred morao je biti spremjan da jako prikupljenim snagama, po naredenju divizije zauzme odsek Sana i »da posjedne mesto D. Ribnik gde se pretpostavlja da se nalazi crveni štab V korpusa«.¹¹ To je bio drugi napadni cilj ojačanog izviđačkog odreda, a u daljem da izvrši brižljiv pretres G. Ribnika i zauzme liniju Visići (k. 1082) — Kik (k. 1082), što bi bio njegov treći napadni cilj.

NAPAD 7. SS DIVIZIJE »PRINC EUGEN« PREMA DRVARU

R. 1 : 500.000

Legenda :

- 1) Pravac pokreta Oklopnog grenadarskog jurišnog bataljona prema Čadavici u cilju njenog brzog zauzimanja.
- 2) Pravac napada neprijateljske motorizovane kolone prema Mliništima, što je zavisilo od situacije i opravke ceste.
- 3) Od sela Vrbljani neprijatelj je nastupao prema Potocima.

¹¹ Isto.

Trinaesti ojačani brdski lovački puk trebalo je da nastupa sa linije Vijenac — Kamenica — Jezero sa dva bataljona prema Mliništima, a svojim 3. bataljonom, motornim vozilima i postepenim privlačenjem natovarene stoke prodire najpre do Carevca, a dalje nastupanje zavisilo bi od situacije. Ovaj bataljon imao je zadatak da od Carevca dejstvuje u bok i leđa našim snagama koje bi se povlačile ka zapadu ispred 1. i 2. bataljona istog puka. Zadatak pionirske čete koja je bila pod zaštitom 3. bataljona 13. brdskog lovačkog puka bio je da od mina očisti cestu Rogolji — Mliništa i da je što pre dovede u ispravno stanje. U daljem, nameravalo se nastupati duž železničke pruge Mliništa — Lisina i zauzimati visove istočno od navedene pruge, a pionirska četa potčinila bi se Oklopnom grenađirskom jurišnom bataljonu.

Dajući uputstva za vođenje borbe, Divizija kaže da za »odstupajućim neprijateljem treba bezobzirno nadirati, ne dozvoljavajući gubljenje dodira za vreme mraka«. Naglašeno je da se ne sme dozvoliti da ih zadržavaju pojedinačni neprijateljski mitraljezi »kojima će on štititi povlačenje«. Pri nastupanju kroz teško brdovito zemljište rečeno je da se snage drže prikupljene i vodi računa o obezbeđenju bokova.

Čim je bačen neprijateljski vazdušni desant na Drvar, rano 25. maja, i njegove snage počele koncentrično nastupati ka Drvaru, 13. krajiškoj brigadi je naređeno da se hitno prebaci u selo Previju, na komunikaciju Čađavica — Ključ.¹² Petnaesta krajiška brigada trebalo je da ostane na prostoru Bronzanog Majdana sa zadatkom zatvaranja pravca Banjaluka — Sanski Most i svih pravaca preko Gomjenice, Obrovca i Tramošnje, kojima bi neprijatelj mogao stići u dolinu Sane i ugroziti 16. krajišku brigadu, koja je imala zadatak da zatvara pravac Prijedor — Sanski Most — Vrhopolje na desnoj strani Sane. Stab 39. divizije bio je u selu Tomini, pa je i on mogao biti ugrožen ako bi neprijatelj uspeo preko gore navedenih sela stići u dolinu Sane.

¹² Zapovest Štaba 39. divizije od 25. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 115, 419.

Štabu 13. brigade je depešom naređeno da se prebaci u Previju. Štab je, kako izgleda, depešu dobio posle podne 25. 5. 1944. godine.

Kolona Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona oko 12,30 časova 25. maja stigla je do Kadine Vode i produžila za Sitnicu. Ni 4. ni 2. bataljon 13. krajiske brigade nisu uspeli posesti položaje na Pajtosu, odnosno Grčkoj gradini i Kočića glavici i dočekati čelo neprijateljske kolone. Štab Brigade je tada video da se radi o ozbilnjijem pokretu i naredio da se napadne bok i začelje kolone. U 14,30 časova Štab Brigade je depešom izvestio 39. diviziju da jača neprijateljska motorizovana kolona kreće od Banjaluke prema Sitnici, da je prešla Bunareve i da će je oni napasti bočno.¹³

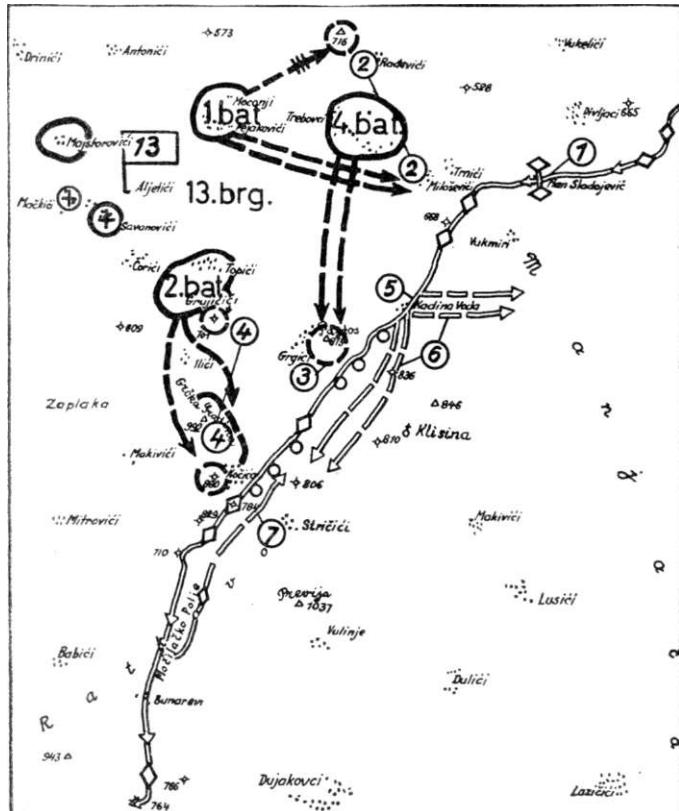
Oko 16,30 časova 25. maja 4. bataljon 13. krajiske brigade napao je začelje Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona kod Kadine Vode. Naime, neprijateljska kolona, iako je primetila naše jedinice koje su hitale da zauzmu položaje, nije se na njih obazirala, već je produžila pokret u cilju izvršenja glavnog svog zadatka. Ali, u Kadinoj Vodi je došlo do kvara na nekim vozilima i tu su stale radionice da izvrše opravku. Borci 4. bataljona došli su i poseli Pajtos kad je kolona već bila prošla. Oni nisu znali za Nemce koji su ostali u Kadinoj Vodi i opravljali pokvarena vozila. Tu im je došao jedan seljak i kazao za Nemce, pa se Bataljon preko šume severnije od Pajtosa prebacio do Kadine Vode. Nemci ga nisu primetili i on ih je iznenada napao. Oko 60 neprijateljskih vojnika koji su bili u zaostalim vozilima, posle kraće borbe, napustili su vozila i počeli bežati ka Bunarevima. Manji deo bežao je prema Lunjevcu (k. 1034) pred delovima 4. »bataljona koji su ih gonili. Neprijateljske vojнике koji su bežali ka Bunarevima dočekao je 2. bataljon sa Grčke gradine i oni su počeli da beže u Stričićko polje. Borci 2. bataljona krenuli su za njima, ali su doletela dva neprijateljska aviona i neprijateljske snage su se povratile od Sitnice pa je gonjenje neprijateljevih vojnika u Stričićkom polju onemogućeno.

U ovoj borbi 13. brigada je ubila 12 Nemaca i više ranila. Sama je imala 2 mrtva i 5 ranjenih boraca. Zapalila

¹³ U isto vreme, prema izveštaju Štaba 13. brigade, od Divizije je stigla depeša u kojoj se Brigadi naređuje da se prebaci na prostor Topici — Pavići, tamo gde se već nalazi. U 15,30 časova stigla je druga depeša ali se nije mogla dešifrovati pa je Brigada tražila da joj depešu dostave po starom ključu.

je 2 kamiona, 1 putnički automobil i 1 motocikl i zaplenila 1 puškomitrailjer, 2 automata, 3 puške, 3000 metaka, 13 bombi, 2 dvogleda, 1 radio-stanicu, 20 čebadi, 27 šinjela,

NAPAD NA OKLOPNI BATALJON KOD KADINE VODE

R. 1 : 100.000

Legenda :

- 1) Mesto gde su primećeni neprijateljski tenkovi i čelo kolone u pokretu prema Han-Sladojeviću.
- 2) Mesto gde je trebalo da dođe 1. bataljon 13. krajiške brigade.
- 3) Mesto koje je trebalo da poseduje 4. bataljon i dočeka čelo kolone.
- 4) Mesto koje je trebalo da poseduje 2. bataljon i dočeka čelo kolone ako u tome ne uspe 4. bataljon.
- 5) Mesto gde je napadnuto začelje neprijateljske kolone.
- 6) Pravci bežanja nemačkih vojnika.
- 7) Pravac pokreta neprijateljских snaga u cilju spasavanja začelja njegove kolone.

10 bluza, 8 čakšira, 3 kišne kabanice, 9 pari rublja, 1 sanduk sijalica i arhivu jedne čete Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona.¹⁴

Treći bataljon 13. krajiške brigade, koji je odranije bio na položajima kod Sitnice, postavio je sa dve čete zasedu na cesti. Kad je naišla kolona Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona, one su na nju otvorile vatru. Tada je ubijeno oko 40 neprijateljskih vojnika i 3 oficira, a oko 15 ranjeno. Mi smo imali samo jednog ranjenog borca. I, "nis-ten je 1 kamion, 1 autobus i 3 motocikla, ali čete nisu došle do plena. Čete 3. bataljona koje su bile na zasedi u Sitnici povukle su se u Donje Ratkovo i prenoćile u zaseoku Dukići.

Odbacivši 3. bataljon 13. krajiške brigade od komunikacije, Oklojni bataljon stigao je u Čadavici i zaposeo raskršće puteva, kako mu je bilo naređeno. Bataljon nije ostao u Čadavici mada se već bližila noć. Producio je prema Ključu, odbacio jedan bataljon 13. proleterske brigade i zauzeo Kuk, dominantno uzvišenje na komunikaciji Čadavica — Ključ.¹⁵

Tako je neprijatelj, koristeći brzopokretne jedinice, uspeo da posedne položaje na kojima je bilo moguće najuspešnije zatvoriti pravac prema Ključu i sprečiti njegov pokret. Te položaje trebalo je da zauzme 13. krajiška brigada, ali je ona preduhitrena od strane neprijateljskog Oklopnog bataljona.

Na prostoru Čadavica — Orahovljani bila su dva bataljona 13. proleterske brigade. Jedan od njih se povukao u sastav Brigade pre dolaska Oklopnog bataljona. Naveče 25. maja neprijatelj je odbacio bataljon 13. proleterske brigade, koji je tamo ostao, zauzeo Kuk, zapadnije od Čadavice, najpogodnije položaje za zatvaranje toga pravca, pa je ta prednost izgubljena. Pravac za Ključ i Ribnik, gde se nalazio Stab 5. korpusa i druge ustanove, bio je otvoren i to je predstavljalo znatnu opasnost. Ovo tim pre kad se

¹⁴ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

Izveštaj Štaba 39. divizije od 31. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 160, 567.

¹⁵ Naredenje Štaba 5. korpusa od 26. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 119, 431.

zna da je neprijatelj imao podatke o tome da se »crveni štab V korpusa« nalazi u Ribniku. Zbog svega ovoga forsiran je dolazak 13. krajiške brigade na prostor Dragoraj — Previja, odakle bi mogla sprečavati prodor i prema Ključu i prema Ribniku, a samim tim i prema Drvaru.

Za sve ovo vreme snage 15. i 16. krajiške brigade 39. divizije nisu imale dodira sa neprijateljem, jer neprijatelj nije kretao ni od Banjaluke ka Sanskom Mostu ni od Prijedora ka Sanskom Mostu i Ključu.

Oko 17 časova 25. maja 13. krajiška brigada je dobila depešu od Štaba 39. divizije. Brigada je ukratko upoznata sa stanjem i naređeno joj je da se najhitnije prebaci u selo Previju. Štab Brigade odmah je izdao pripremna naređenja bataljonima da se prikupe: 1. i 4. u zaseoku Pejakovići, a 2. u selu Pavići, gde su bili ostali delovi. U 18 časova Brigada je izdala zapovest za marš.

Prema ovoj zapovesti 2. bataljon obrazovao je pret-hodnicu, a 4. bataljon zaštitnicu. Svim jedinicama je naređeno da imaju bočna obezbeđenja s leve strane, do komunikacije Banjaluka — Sitnica. Drugom bataljonu naređeno je da krene u 21 čas 25. maja pravcem: Pavići — Mitrovići — Vujnovići — Kljutići — Selakovac — Volaši. Prvi bataljon trebalo je da krene u 20 časova, zbog toga što je bio nešto udaljeniji, pravcem Pejakovići — Aljetići — Pavići i dalje za 2. bataljonom. Četvrti bataljon imao je istu marš-rutu kao i 1., a vreme polaska — 20 časova. Brigadnoj intendanturi i sanitetu naređeno je da se kreću za 1. bataljonom do Volaša. Štab Brigade naglasio je da će se kretati na čelu 2. ili 1. bataljona i da će bataljone sačekati u Volašima. U zapovesti za pokret rečeno je da jedinice nastoje stići u Volaše pre svanuća, tj. u 4 časa 26. maja.

Međutim, jedinice Brigade nisu se na vreme prikupile i izvršile pokret. Drugi bataljon prikupio se u 22 časa, večerao i u 23 časa krenuo prema Mitrovićima. Prvi bataljon krenuo je iz zaseoka Pejakovići u 21,30 časova, umesto u 20 časova. Četvrti bataljon pošao je u 24 časa. Štab brigade krenuo je iz zaseoka Aljetići u 21 čas i u zaseoku Savanovići se zadržao do 22,30 časova, čekajući da nađe 1. bataljon. Kad je stigao 1. bataljon, Štab Brigade je krenuo za 2. bataljonom, stigao ga kod Grabeža i produžio prema Volašima. Tako je Štab Brigade, bez svojih jedinica,

u 4 časa 26. maja stigao u zaselak Đukići, gde je našao dve čete 3. bataljona koje su se povukle od Sitnice i tu zanoćile.

Štab 13. kраjiške brigade je odmah naredio 3. bataljonom da posedne liniju k. 881 — k. 992 i ispita stanje na prostoru Sitnica — Čungar — Blatina glava. Zatim su u Donjim Dakićima priključili telefon na telefonsku liniju, uspostavili vezu sa Štabom 5. korpusa i oko 5 časova 26. maja upoznali ga sa stanjem. Štab Korpusa je naredio 13. kраjiškoj brigadi da njene jedinice posednu cestu Čađavica — Ključ na liniji Previja — Treskovačke poljane i spreče pokret neprijatelja tim pravcem. Naređeno je takođe da se uspostavi veza sa bataljonom 13. proleterske brigade koji se povukao od Čađavice i Orahovljana.

Štab 13. kраjiške brigade uspostavio je vezu sa komandantom bataljona 13. proleterske brigade u Gornjoj Previji i dogovorio se sa njim da bataljon posedne položaje na liniji Dragoraj — Treskovačke poljane, a kad stigne 2. bataljon 13. kраjiške brigade da se Proleterski bataljon pomeri ka zaseoku Krivokuće i bude u vezi sa 2. bataljom 13. kраjiške brigade.

U 7 časova 26. maja stigao je 2. bataljon 13. kраjiške brigade i naređeno mu je da smeni Proleterski bataljon na položajima oko ceste. Prvi bataljon stigao je oko 17,30 časova i njemu je naređeno da posedne Kraguljevac, k. 992 i 881, a 3. bataljon trebalo je da se pomeri prema Čungaru. Četvrti bataljon stigao je u aaselak Vujnovići, gde se zadržao, pa mu je u 8 časova naređeno da posle ručka krene u zaselak Đukići, vodeći računa o stanju u Ratkovu. Po izdatim naredenjima Štab Brigade je prešao u Donje Dakiće, naredivši da se uspostavi telefonska veza sa bataljonom i Štabom 5. korpusa. U to vreme Štab 13. kраjiške brigade dobio je naređenje Štaba 5. korpusa u kom ga obaveštava da je neprijatelj zauzeo Klokočevac i naređuje:

»Cim Vaša brigada izbjije na naređene položaje hitno se povežite sa protivkolskom baterijom u Previji i bataljonom 13. proleterske brigade i zajedničkim snagama napadnite neprijatelja i izbacite ga sa Klokočevca. Klokočevac uporno branite pošto ga zauzmete. Voditi računa o pravcu preko Ratkova.

U slučaju da neprijatelj uspe prodreti ka Ključu, glavnina snaga Vaše brigade treba se orijentisati prema Ribniku, dok bi drugi (manji) deo vodio borbu na pravcu Ključ — Paunovac, pove-

zujući se sa XVI brigadom koja u toku 26. V treba izbiti oko Ključa.«¹⁸

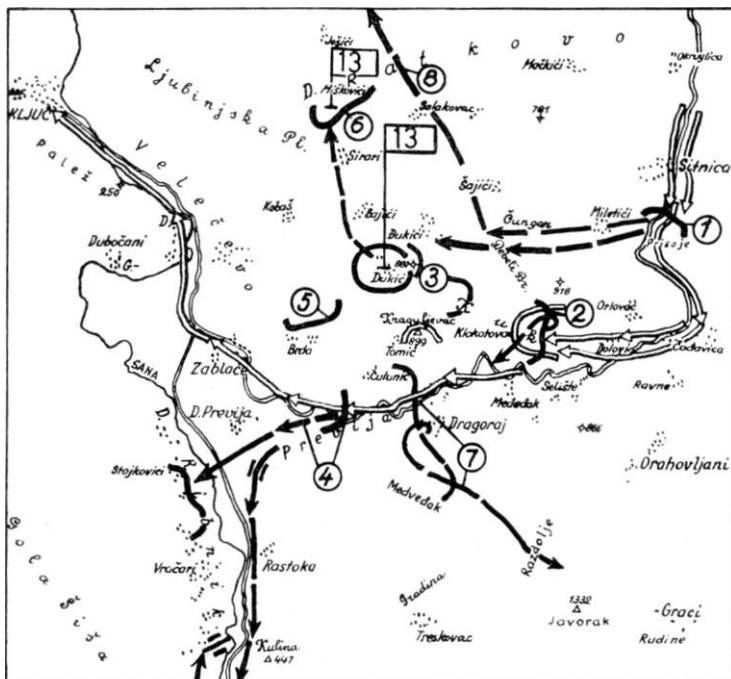
Izvršavajući naređenje Štaba Brigade, 2. bataljon je krenuo prema cesti u cilju posedanja položaja i smenjivanja bataljona 13. proleterske brigade. Stigavši na cestu, Bataljon se u 8 časova sukobio sa neprijateljem koji je krenuo iz Čađavice prema Ključu i odbacio Proleterski bataljon od ceste. Posle kraće borbe sa neprijateljem 2. bataljon se povukao prema Donjoj Previji, gde se, bez odborenja i znanja Štaba 13. brigade, prebacio na levu stranu Sane. Sa bataljom se povukla protivkolska baterija i deo tehničke čete 13. krajiske brigade. Kod dela tehničke čete koji se sa Drugim bataljom prebacio preko Sane nalazili su se neki delovi brigadne radio-stanice, te Štab Brigade više nije mogao održavati vezu sa Štabom 39. divizije i Štabom 5. korpusa. Protivkolska baterija povukla se cestom prema Ribniku. U povlačenju Nemci su je gađali iz bacača. Tada su ubili 2 borca protivkolske baterije i 2 konja i uništili 1 kola. Kad se smrklo, baterija se prebacila preko Sane i zauzela položaje u Kenjalima.

Prvi bataljon krenuo je da posedne Kraguljevac, ne znajući da ga je već poseo neprijatelj. Neprijatelj ga je dočekao i bataljon se morao povući prema Gornjim Dakićima. Neprijateljski kamioni i tenkovi kretali su cestom prema Ključu, a bataljon 13. proleterske brigade ostao je na Treskavačkim poljanama.

U vezi sa naređenjem Štaba 5. korpusa, Štab 13. krajiske brigade naredio je svome 1. i 3. bataljonu da napadnu neprijatelja i zbace ga sa dominantnih položaja na Kraguljevcu. Prvi bataljon trebalo je da izvrši napad od zaseoka Brda preko Bujadnice, a 3. bataljon — preko Poljane, za padnije od k. 992. Oba bataljona su se približila neprijateljskim položajima i izvršila napad. Međutim, neprijatelj ih je odbio i 1. bataljon se povukao u Gornje Dakiće, a 3. bataljon na k. 992 i 881, ranije svoje položaje. Tako je naređenje Štaba 5. korpusa da se neprijatelj napadne i zbací sa Kraguljevcu ostalo neizvršeno.

¹⁶ Naređenje Štaba 5. korpusa od 26. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 119, 431.

ZADRŽAVANJE BRIGADE NA KOMUNIKACIJI CAĐAVICA — KLJUČ

R. 1 : 100.000

Legenda:

- 1) Mesto gde su čete 3. bataljona dočekale neprijatelja i pravci kojim su se povukle kad su zbaćene s položaja.
- 2) Položaj proleterskih bataljona sa kojih ih je neprijatelj zbacio naveče 25. maja 1944. godine.
- 3) Mesto gde se smestio Štab brigade, kad je tamo stigao i 3. bataljon i položaji koje je bataljon poseo.
- 4) Mesto gde se 2. bataljon oko 8 časova 25. maja sukobio sa neprijateljem i odakle se povukao ka Sani i prešao na njenu levu stranu bez odobrenja Štaba brigade.
- 5) Mesto gde je bio 1. bataljon 13. brigade i odakle je pokušao da napadne neprijatelja na Kraguljevcu i cesti kod Budima.
- 6) Mesto gde je oko 19 časova 26. maja stigao 4. bataljon i gde se istoga dana po podne prebacio i Štab brigade.
- 7) Mesto gde je trebalo smeniti proleterski bataljon i pravac kojim se on povukao s položaja.
- 8) Pravac kojim se 13. krajiska brigada 28. maja povukla za Sokolovo.

Neprijatelj se kretao cestom bez obezbeđenja. Držao je dominantna uzvišenja oko Klokotovca, gde je bilo naj-pogodnije vršiti na njega napade, pa se smatrao sigurnim. Štab Brigade je ustanovio da se neprijatelj kreće bez obezbeđenja, pa je naredio 1. bataljonu i Udarnoj četi da se približe Budinu i sa njega izvrše napad na neprijatelja koji prolazi cestom bez bočnih obezbeđenja. Ali, neprijatelj je osmatrao ceo prostor oko komunikacije sa Kraguljevcem i otkrio je pokret 1. bataljona i Udarne čete. Odmah je uputio svoje snage prema njima i do sukoba je došlo zapadnije od Jagodnjače. Neprijatelj je odbacio 1. bataljon i Udarnu četu prema Gornjim Dakićima.

Posle ovog Štab Brigade je oko 14 časova 26. maja naredio 1. bataljonu i Udarnoj četi da se povuku ka zaseloku Volaši s tim što će na Kobaš i Ljubinski vrh postaviti po jedno odeljenje i slati patrole u pravcu neprijateljskih snaga. Trećem bataljonu je naređeno da drži k. 881 i 992, a u slučaju povlačenja neprijatelja sa Kraguljevcem da ga posedne i drži. Intendantura i brigadni sanitet prebačeni su u selo Ljubine, a Štab Brigade sa delom Tehničke čete i Cete za vezu smestio se u zaselak Miškovići. U 19 časova 26. maja u zaselak Miškovići stigao je i 4. bataljon 13. krajiške brigade.

Cim je neprijatelj poseo Klokotovac i zauzeo Ključ, on je sebi stvorio uslove za dalje nastupanje uz Sanu ka Ribniku. Zbog toga je Štab 5. korpusa 26. maja, posle naredenja 13. krajiškoj brigadi da zbaci neprijatelja sa Klokotovcem, naredio Štabu 39. divizije da 13. brigadom »najhitnije zatvori pravac prema Ribniku.«¹⁷ Pravac Ključ — Paunovac i Ključ — Crveno naređeno je da posedne i zatvori 16. krajiška brigada. Ovo naređenje Štaba 39. divizije Korpus je direktno dostavio 3. bataljonu 13. krajiške brigade i naredio da Štab Divizije dostavi ostalim delovima iste brigade. U ovo vreme 16. krajiška brigada nalazila se u selu Busnovi, 16 km severozapadnije od Sanskog Mosta, i morala je izvršiti veoma naporan pokret da bi stigla do mesta gde je trebalo da zatvori pravce prema Paunovcu i Crvenom. Trebalo je preći oko 40 km, a vre-

¹⁷ Naređenje Štaba 5. korpusa od 26. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 120, 433.

mena nije bilo, jer je neprijatelj već bio u Ključu i imao je mogućnost da neometano nastupa u oba pravca koje je trebalo da zatvori 16. krajiska brigada.

U vezi sa naredenjem da se spriči nastupanje neprijatelja prema Ribniku, Stab 13. krajiske brigade izdao je naredenje svojim jedinicama da se u 21 čas prikupe u zaseoku Volaši, odakle će krenuti ka Sani i prebaciti se na njenu levu stranu. Međutim, oko 20 časova 26. maja 3. bataljon je izvestio Stab Brigade da je poseo Kuk, Kraguljevac i Klokotovac i da je komandant Bataljona sa dve čete krenuo ka cesti između Čadavice i Klokotovca u cilju napada na neprijatelja koji prolazi cestom. Usled toga 3. bataljon nije mogao doći u zaselak Volaše, prema naredenju Štaba Brigade. Do 22 časa 26. maja u Volašima su se prikupile sve snage Brigade, izuzev 3. bataljona. Vreme je prolazilo, a noć se mogla koristiti za pokret i prebacivanje preko Sane pa je Stab Brigade oko 23 časa održao sastanak i raspravljao o tom šta u takvoj situaciji treba da uradi.

Odlučili su da se ne izvrši prebacivanje preko Sane, kako je naredio Stab 5. korpusa i 39. divizije, već da se zadrže na prostoru Čungar — Blatina glava — Kraguljevac — Ljubinska planina. Stab je smatrao da će njegove jedinice moći spričiti upotrebu ceste Čadavica — Ključ od strane neprijatelja i da će time olakšati položaj ostalih snaga isto tako kao kad bi se prebacili na levu stranu Sane. Radi ostvarenja tih svojih namera Stab 13. krajiske brigade je naredio 1. bataljonu da posedne Budin. Kako je 3. bataljon već držao visove oko Klokotovca, smatralo se da bi se posedanjem Budina spričio pokret neprijatelja cestom. Međutim, neprijatelj je poseo Budin pre dolaska 1. bataljona, koji je tamo stigao oko 14 časova 27. maja. Tako je Budin ostao neposednut od strane snaga 13. krajiske brigade.

Snage 3. bataljona posle podne 27. maja došle su niz padine Klokotovca do ceste i tu napale Nemce. Ubile su 16 vojnika i 2 oficira, a izgubile 1 borca i 1 imale ranjenog. Neprijatelj je odbacio bataljon i on se povukao od ceste neuspevši doći do plena. Pokret neprijatelja cestom Čadavica — Ključ i dalje se produžio. Videlo se da se pokret

pod ovakvim uslovima ne može spreciti i trebalo je ponovo odlučiti šta da se radi.

U 18 časova 27. maja Štab 13. krajiške brigade održao je sastanak u vezi sa daljim radom. Na ovom sastanku bio je i zamenik komandanta Brigade Nikola Bokan, koji je u Štab došao u 4 časa 27. jula. Na sastanku je zaključeno da je neprijatelj na više mesta poseo cestu Čadavica — Ključ i sva važnija uzvišenja na tom prostoru pa se zbog toga Brigada ne može prebaciti na levu stranu Sane. Štabu Brigade nije bilo poznato stanje u Sanskom Mostu, Vrhopolu i Ključu pa je i to uticalo na takav zaključak. Ponovo je zaključeno da Brigada ostane na istom prostoru s ciljem vezivanja što jačih neprijateljskih snaga za sebe i olakšavanja položaja ostalih naših jedinica koje se bore u Ribniku, Crkvenom i Bravskom.¹⁸

Štab Brigade je izdao pismeno naređenje jedinicama za posedanje položaja, upoznavši ih da je na Drvar bačen desant iz vazduha i da je ishod borbe još nepoznat. Tako je 1. bataljonu naređeno da posedne jednom četom i četom pratećih oruđa Zelin i da se obezbedi od Zgona. U slučaju da dođe do borbe sa neprijateljem na komunikaciji Čadavica — Ključ, četi je naređeno da ometa neprijateljski pokret tom komunikacijom. Sa ostale dve čete 1. bataljonu je naređeno da ispita stanje na prostoru Velečeve, Zablaće, Budin i na cesti postavi zasedu.¹⁹

Četvrti bataljon dobio je zadatak da jednom četom drži Kraguljevac i Klokočevac a sa dve da postavi zasedu na k. 525, 1 km istočnije od Budina.

Treći bataljon ostao je na starim položajima sa zadatakom kontrole pravca Sitnica — Ratkovo i postavljanja zaseda na cesti Čadavica — Klokočevac. Ovaj bataljon imao je i zadatku da napadne neprijateljske snage koje bi pokušale da napadnu s leđa od Sitnice ostale delove Brigade.

Pionirskom vodu je naređeno da na cesti, u blizini mesta gde je trebalo da bataljoni postave zasede, postavi

¹⁸ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 17. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 5—2/1.

¹⁹ Naređenje Štaba 13. krajiške brigade od 27. 5. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 9—3.

nagazne mine. Podvučeno je da se neprijateljski pokret komunikacijom spreči.

Mesto Štaba 13. krajiške brigade rano 28. maja određeno je da će biti na k. 851, južno od zaseoka Volaši. Ovaj raspored zauzet je u toku noći pa je Brigada tako sa svojim 1., 3. i 4. bataljonom i ostalim delovima i dalje ostala na istom prostoru.

Čim je stigao na desnu obalu Sane, u rejonu Ključa, neprijatelj je pristupio opravci mosta na Sani. Ali, on je uporedo sa tim, ne dozvoljavajući jedinicama 5. korpusa da se konsoliduju, produžio nastupanje od Zablaća prema Ribniku. Drugi bataljon 13. krajiške brigade, koji se 26. maja prebacio na levu stranu Sane, pružio mu je otpor. Međutim, bataljon nije uspeo da zadrži neprijatelja i on je 27. maja stigao do Gornjeg Ribnika. U borbi za G. Ribnik 2. bataljon je ubio 8 Nemaca i 10 ranio a sam je imao 4 ranjena borca. Sa ovim bataljom bila je i protivkolska baterija koja se povlačila putem preko strane od Kenjala prema Crkvenom. Sa ovog puta otvarana je vatra na Nemce koji su preko Previje i Rastoke nastupali prema Ribniku. Baterija je naročito tukla most na Sani ispod zaseoka Kasapi da bi sprečila prebacivanje Nemaca preko mosta na levu stranu Sane. Kod mosta je poginulo nekoliko Nemaca.²⁰

Štab Korpusa i ostale ustanove iz G. Ribnika povukao se blagovremeno preko Busija u šumu, a 2. bataljon 13. krajiške brigade, po izbijanju neprijatelja u G. Ribnik, poseo je položaje na padinama Zmirkache i uvalu koja od G. Ribnika izvodi u Crkveno. Ove položaje Bataljon je

²⁰ Dvadeset sedmog maja oko 10 časova doleteli su engleski avioni i zatekli jednu nemačku motorizovanu kolonu na cesti iznad sela Dragoraja. Odmah su je napali bombama i mitraljezima. Iz vozila su u panici počeli iskakati nemački vojnici i bežati u šumu iznad Mededaka. Avioni su naletali u dva-tri navrata i mitraljirali kolonu. Tada je uništeno oko 30 vozila i sva su izgorela na cesti. Saveznička avijacija u maju bila je dosita aktivna. Bombardovala je u nekoliko navrata Bihać, Prijedor, Banjaluku, kao i kolone u pokretu, pa je to otežavalo manevar nemačkih trupa i prebacivanje naročito u vidno vreme. Sem toga, udari savezničke avijacije pricinili su znatnu štetu navedenim mestima koja su predstavljala neprijateljske baze za napad prema Drvaru i slobodnoj teritoriji. (Dnevno izvešće Operativnog odjela Ministarstva oružanih snaga NDH za 21. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 211, 785).

držao u toku noći, posedajući i zaselak Vasiljevići i Podove, kuće 2. km jugozapadnije od k. 1280 (Kobila).

Noću 27. maja komandir i komesar protivkolske baterije odvukli su oruđa u šumu prema Pavljevini i sakrili. Municipiju su predali Davidu Galiću, koji ju je sklonio u podzemni magacin izgrađen u šumi 1943. godine. Ljudstvo baterije priključilo se 2. bataljonu 13. krajiške brigade i učestvovalo u daljim borbama.

U toku 27. maja stigla je i 16. krajiška brigada i vodila borbu sa Nemcima u Pudin-Hanu. Neprijatelj je, potiskujući jedinice 1. proleterske divizije, pred noć 27. maja izbio na liniju izvor Sane — Odžina glava — Lipov vrh — Tubino brdo.²¹ Nastupanjem dolinom Ribnika, neprijatelj je ugrožavao snage 1. proleterske divizije, pojavljivao im se za ledima i ubrzavao nadiranje ka Potocima, kuda se povlačio Vrhovni štab i ostali od Drvara.

Bataljoni 13. krajiške brigade, koji su ostali na Klokočovcu, predstavljali su opasnost za neprijateljski saobraćaj i snabdevanje njegovih trupa koje su nastupale ka Ribniku i Crvenom. Zbog toga je neprijatelj kamionima uz pratnju tenkova prebacio neke svoje delove iz Ključa u Čađavicu. Ovo je učinjeno oko 10 časova 28. maja i pešadija se iskrcaла u Čađavici. Odmah je preko Dolova počela da nastupa prema Kuku na kom su bili delovi 13. brigade. Neprijateljske snage su istovremeno nastupale i od Previje i Dragoraja prema Klokočovcu i Kraguljevcu i od Ključa prema selu Velečevu i Zgonu. Tako je došlo do koncentričnog nastupanja neprijatelja u pravcu snaga 13. krajiške brigade radi njihovog zbacivanja sa prostora odakle su ugrožavale komunikaciju Čađavica — Ključ. Neprijatelj jedino nije nastupao sa severa preko Donjeg Ratkova, ali je pokretom od Zgona ugrožavao Brigadu i sa te strane. Neprijatelj je sa pogodnih vatreñih položaja artiljerijom i bacacima podržavao nastupanje svojih jedinica i uspeo je da odbaci 13. krajišku brigadu sa prostora na kom se nalazila i na kom je Stab Brigade nameravao da je zadrži. Brigada je odstupila prema Sokolovu, a komunikacija Ca-

²¹ Izveštaj Štaba 1. proleterske divizije od 27. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 129, 475.

Operacijski dnevnik 2. bataljona 13. brdskog lovačkog puka 7. SS-divizije, Zbornik, IV, 25, 192, 742.

davica — Ključ je sasvim oslobođena za neprijateljski saobraćaj. Neprijateljska artiljerijska i minobacačka vatra za vreme ovog napada bila je vrlo jaka. To je dovelo do toga da su borci 4. bataljona počeli napuštati položaje i povlačiti se preko D. Ratkova ka Sokolovu i Kozici. Na položaju ovog bataljona ostao je samo rukovodeći kadar i stari borci, dok su njih 65 napustili jedinice i otišli svojim kućama. Među njima bilo je i 7 članova Partije i više članova skojevske organizacije.²² Onih koji su napustili 4. bataljon i otišli svojim kućama najviše je bilo iz Kozice. Za vreme ove borbe Brigada je ubila 7 neprijateljskih vojnika i 1 oficira, dok je sama imala 1 mrtvog i 4 ranjena borca. Zaplenila je jednu pušku, 50 metaka, 2 bombe, 2 vojničke bluze, a izgubila 1 puškomitrailjer.

Došavši u Sokolovo, Štab 13. krajiske brigade, obastio je, preko 15. krajiske brigade, Štab 39. divizije da ih je neprijatelj odbacio od komunikacije Čađavica — Ključ i da se nalaze u Sokolovu. Preko iste brigade u 2 časa 29. maja Štab 13. brigade dobio je naređenje da se odmah prebací na levu stranu Sane i preko Crkvenog dođu u Resanovaču, gde će dobiti naređenje za dalji rad. U vezi s tim naređenjem Štaba Divizije naređeno je da se jedinice Brigade prikupe kod ušća Sokošnice u Sanu — (Marićići). Prikupivši se na tom mestu, Brigada je prešla preko improvizovanog mosta na levu stranu Sane i krenula prema zaseoku Brdu u selu Krasuljama. U 16 časova 29. maja Brigada je stigla u zaselak Brdo i tu je dat odmor.

Štab Brigade i Štab 1. bataljona, koji se kretao na čelu Brigade, vršili su izviđanje neprijatelja. Izvidnice su poslane prema Ključu, Pudin-Hanu i Ramićima. Neprijatelja nije bilo pa je Brigada u 21 čas krenula pravcem Pudin-Han — Hasići — Majkići — Crljena lokva. U 7 časova 30. maja Brigada je stigla Crljenoj lokvi i tu je dat odmor, a izvidnice su upućene prema Crkvenom, Ključu, Ribniku i Bravskom. Izvidnice su se posle podne vratile i izvestile da neprijatelja nema u Crkvenom, pa je naređeno da Brigada kreće u Crkveno, gde će se razmestiti i

²² Zapisnik sa sastanka Divizijskog komiteta 39. divizije održanog 20. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 4—4.

Izveštaj brigadnog komiteta Skoja 13. krajiske brigade od 30. 6. 1944. godine, Arhiv VII, Mikroteka, film 8, snimak 302—304.

odmoriti. Prema tome, u najkriticnije vreme, kako za jedinice koje su se borile u Drvaru tako i za one na prostoru Ribnik, Bravsko, Jasenovi Potoci, 13. krajiska brigada nije bila ozbiljnije angažovana u borbi. Ona je bila skoro u neprekidnom pokretu, što je veoma mnogo zamaralo njen sastav i doprinisalo ispoljavanju slabosti do kojih je tada došlo.

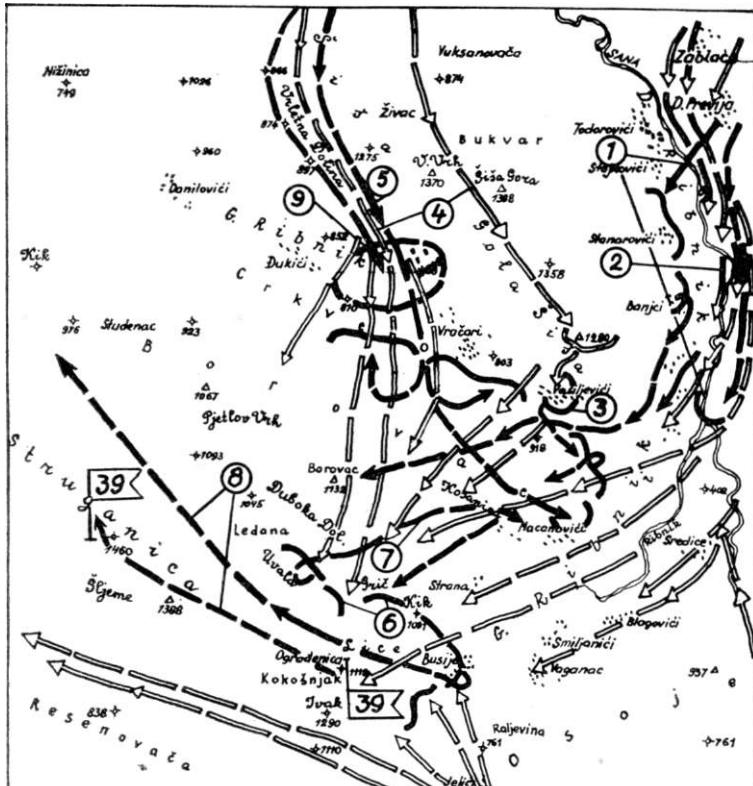
Međutim, 2. bataljon 13. krajiske brigade, koji se 26. maja u Previji prebacio na levu stranu Sane, bio je u stalnom kontaktu sa neprijateljem i zatvarao pravce koji od Ključa izvode ka Ribniku. Dvadeset sedmog maja naveče on je poseo položaje iznad Ribnika, na ulazu u Crkveno. Sesnaesta krajiska brigada prema naredenju Štaba 39. divizije prebacila se sa položaja u Vojićima i Hasićima preko Crljene lokve u Crkveno i posela je severnu ivicu Borovca, prema Crkvenom. Njen 1. bataljon zauzeo je položaje desno od 2. bataljona 13. krajiske brigade, na istočnim padinama Žmirkače.

Neprijatelj je iz Ključa 28. maja krenuo preko Majkića i Siše za Crkveno. Jedna njegova kolona zauzela je prevoj Vrletna dolina i izbila u Donje Crkveno, dok je druga krenula grebenom Siše planine i zauzela Kobilu (k. 1280) pa se počela spuštati kosom od Kobile ka Podovima, kućama 2. km jugoistočnije od Kobile. Jedna neprijateljska kolona kretala se desnom stranom Sane od sela Slatine i 28. maja stigla do zaseoka Sredice u Ribniku. Tako se neprijatelj 28. maja našao na liniji Veliki vrh — Sokolova — Kobilica — crkva u Ribniku — Sredice — Jabukovac.²³ Prema njemu su bile snage 39. divizije na liniji Osoje — Solići — Žmirkača — Ograci (k. 918) — severne padine Borovca, prema Crkvenom.

Kolona koja se kretala kosom sa Kobile prema Ribniku došla je za leđa 2. bataljona 13. krajiske brigade. To je bilo veliko iznenađenje za Bataljon, jer neprijatelj do tog vremena nikad nije izlazio na Kobilu. Izlaskom na Kobilu, neprijatelj je nadvisio položaje 2. bataljona za oko 450 metara i to s leđa Bataljona i otvorio na njega vatru. Drugi neprijateljski delovi krenuli su iz Ribnika prema

²³ Izveštaj Štaba 5. korpusa od 28. 5. 1944. godine, Zbornik. IV, 25, 136, 489.

BORBA SA NEPRIJATELJEM U RIBNIKU 27—30. 5. 1944. godine

Legenda :

R. 1 : 100,000

- Legenda :**

 - 1) Mesto gde su se 2. bataljon i pt-baterija prebacili preko Sane 26. 5. 1944. godine.
 - 2) Pravci nastupanja neprijatelja ka Ribniku u koji je ušao 27. maja i produžio nastupanje prema Resanovači.
 - 3) Mesto gde je 2. bataljon poseo položaje da bi sprečio izlazak neprijatelja u Crkveno, ali neprijatelj ga je zbacio s položaja i on se povukao u šumu.
 - 4) Pravci kojim je neprijatelj došao za ledar 2. bataljona.
 - 5) Pravci kojim je 16. brigada došla u Crkveno i posela položaje.
 - 6) Linija koju su rano 29. maja poseli 2. bataljon 13. brigade i 16. krajiska brigada i odakle ih je neprijatelj zbacio istog dana.
 - 7) Pravac kojim se 2. bataljon 13. brigade zabacio neprijatelju za ledar i došao iznad zaseoka Mâcanovići.
 - 8) Pravac kojim se povukla 16. brigada i Stab 39. divizije.
 - 9) Pravac kojim je 13. krajiska brigada došla u Crkveno i mesto gde se razmestila i odmarala.

2. bataljonu i tako je vrlo pogodan položaj Bataljona izmanevrisan i Bataljon se morao odmah povući u šumu. Neprijatelj je krenuo u šumu za Bataljom, a jedna njegova kolona zašla je u šumu preko Zmirkache i sukobila se sa njim. Neprijatelj je tada razbio Bataljon; jedan deo se povukao prema Borovcu, a drugi prema Vučjoj poljani. Stab Bataljona se u ovoj borbi nije snašao i ispustio je jedinice iz ruku. Borci su bili gladni i iscrpljeni. Zbog toga je Bataljon samovoljno napustilo 75 boraca.²⁴

Stab 39. divizije povukao se ispred neprijatelja i izbio na put Busije — Resanovača kod Ograđenice. Tu se zadržao i izdao naređenje za posedanje novih položaja.²⁵ Prema tom naređenju trebalo je do 4 časa 29. maja poseti liniju desno od sela Busije — Kik (k. 1091) — Grič — Vučja poljana — Uvala. Položaje od sela Vrbijani, ivicom šume, do Vučje poljane naređeno je da posedne 16. krajiška brigada, a Uvalu, zapadnije od Vučje poljane — 2. bataljon 13. krajiške brigade.

Drugom bataljonu 13. krajiške brigade naređeno je da odavde vrši duboka patroliranja prema Crkvenom. U slučaju neprijateljskog napada na položaje 16. krajiške brigade 2. bataljonu 13. krajiške brigade je naređeno da, vršeći zaobilazni manevar, dode neprijatelju za leđa i napada njegov bok i pozadinu. Naređeno je da bataljoni na položajima budu što oprezniji i da kontrolišu sve pravce kojima bi neprijatelj mogao nastupati. Osim navedenog zadatka, 2. bataljonu 13. krajiške brigade je naređeno da kontroliše put koji od Uvale, preko Struganice i Bobije vodi za Srneticu. U ovo vreme ostali bataljoni 13. krajiške brigade prikupljali su se kod Maričića u Sokolovu i spremali za prebacivanje na levu stranu Sane i dalje za pokret preko Crkvenog za Resanovaču.

Bataljoni 13. proleterske brigade noću između 28. i 29. maja poseli su liniju crkva u selu Vrbljanima — zaselak Babići i Strahinjići u cilju sprečavanja daljeg nadiranja 2. bataljona 13. brdskog lovačkog puka 7. SS-divi-

²⁴ Zapisnik sa sastanka divizijskog komiteta 39. divizije održanog 20. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 4—4.

²⁵ Naređenje Štaba 39. divizije od 29. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 145, 519.

zije. Neprijatelj je tada bio u Donjim Vrbljanima i zaseoku Mihalđići.²⁶®

Rano 29. maja neprijateljske snage produžile su nastupanje u svim pravcima. Drugi bataljon 13. krajiške brigade i 16. krajiška brigada u svanuće 29. maja bili su na novim položajima. Prema naređenju Štaba divizije 2. bataljon 13. brigade vršio je izviđanje prema Crkvenom. U šumi severnije od Košanice sukobio se sa neprijateljem koji je krenuo od zaseoka Vasiljevići preko Zmirkače. Bataljon je u ovoj borbi ubio 6 Nemaca, a sam je izgubio 1 borca.²⁷ Zaplenio je 1 pušku. Neprijatelj je produžio dalji pokret kroz šumu prema Vučjoj poljani. Bataljon se povlačio pred neprijateljskim snagama, prekinuo sa njima dodir i koristeći se šumom zabacio se neprijatelju za ledā, pa došao u šumu iznad zaseoka Macanovići.

Saveznički avioni u toku 28. i 29. maja bacili su našim jedinicama municiju i hranu u šumu. Najviše je bačeno u Struganicu i Resanovaču jer se smatralo da se тамо nalazimo. Međutim, kako su nemačke jedinice bile u šumi, to su i one ugrabile dosta plena.²⁸ Sve što je bačeno nismo mogli odmah pronaći ni Nemci ni mi. Mnogo padobrana zakačilo se za drveće i tako ostalo pa su pronalaženi i posle nekoliko dana.

Sa neprijateljskim delovima koji su od Vrbljana 28. maja izbjiali u selo Busije vodio je borbu 2. bataljon 16. krajiške brigade. Neprijatelj je imao gubitaka, ali je odbacio 16. brigadu i ona se povukla u šumu prema Vranjevcu. Stab 39[»] divizije, pošto je 2. bataljon 13. brdskog lovačkog puka od Vrbljana izbio u Resanovaču i uputio se prema Uvali, povukao se na Struganice (k. 1460). Tako je izgubio vezu sa svojim jedinicama koje su se povlačile u šumu. Trinaesta krajiška brigada 29. maja bila je u pokretu za Crkveno.

Neprijatelj je potpuno zauzeo Vrbljane, Busije, Ribnik i Crkveno. Stab 5. korpusa tražio je od 1. proleterske

²⁶ Izveštaj zamenika komandanta 13. proleterske brigade od 28. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 140, 503.

²⁷ Izveštaj Štaba 39. divizije od 31. 5. 1944. godine, za mesec maj, Zbornik, IV, 25, 160, 569.

²⁸ Operacijski dnevnik 2. bataljona 13. brdskog lovačkog puka 7. SS-divizije, Zbornik, IV, 25, 192, 744.

divizije da zatvori pravce koji izvode prema Busijama i selu Uvali,²⁹ ali to nije bilo moguće izvršiti, jer je neprijatelj nastupao iz više pravaca i sa elitnim snagama.

Tridesetog maja u 21,30 časova Stab 13. kраjiške brigade uspostavio je vezu sa jednim članom Štaba 39. divizije i po njegovom odobrenju Brigada je zadržana u Crkvenom. Tu je ostala u toku 31. maja i 1. juna nije imala kontakt sa neprijateljem. Tada je uspostavila vezu sa njenim 2. bataljonom, koji se 26. maja odvojio od Brigade i prebacio na levu stranu Sane. Za to vreme jedinice Brigade su se malo odmorile, mada im je ishrana bila veoma slaba.

Drugog juna 13. kраjiška brigada napala je neprijatelja u G. i D. Ribniku i primorala ga da se povuče prema Čađavici. Ovom prilikom Brigada je ubila 22 neprijateljski vojnika, a oko 10 ranila, dok je sama imala 3 poginula borca. Jedinice Brigade tada su zaplenile 1 protivtenkovski top, 1 teški bacač, 5 nemačkih puškomitrailjeza, 1 automatski top, 7 pušaka, 2.000 metaka, 7 pari odela, 7 pari planinskih cipela, 1 telefon i 3 km kabla, a uništile su 1 neprijateljski kamion.³⁰ Posle ove borbe i gonjenja neprijatelja prema Čađavici Brigada se zadržala u D. Ribniku i Previji, gde je prenoćila. Sutradan Stab Brigade izdao je naredenje za pokret Brigade iz Ribnika.

Prvom bataljonu naređeno je da 3. juna posle podne krene prema Sitnici, posedne je i zatvori pravac Banjaluka — Sitnica i pravce koji izvode na Sitnicu iz Dujakovaca i Lokvara. Drugi bataljon dobio je zadatak da krene prema selu Orahovljani, tamo se smesti, ispituje stanje u Mrkonjiću i zatvori pravce koji od sela Graci izvode ka Orahovljanim i Treskavcu. Ovaj bataljon imao je zadatak da uspostavi vezu sa snagama 16. kраjiške brigade koje su se tada nalazile u Podrašnici. Treći bataljon imao je zadatak da se smesti u Čađavici, zatvori pravac Mrkonjić — Čađavica i vrši izviđanje Dubice. Udarna četa Brigade trebalo je da se smesti kod orahovačkog groblja, a

²⁹ Dopis Štaba 5. korpusa od 29. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 141, 504.

³⁰ Operacijski dnevnik 13. kраjiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1. Mesečni operativni izveštaj 39. divizije za juni, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 10/2.

intendantura i sanitet — u zaselak Vulini kod Kuka, gde je bilo određeno i mesto Štaba Brigade.³¹ Sve jedinice Brigade izvršile su naređene pokrete i smestile se u određena mesta.

Stab 5. korpusa, pošto je pritisak na njegove snage oslabio, odlučio je da formira Operativnu grupu od 6,13. i 16. krajiške brigade s namerom da napadne snage 7. SS-divizije na prostoru između Mrkonjića i Mliništa i primora ih da oslabe pritisak na jedinice 1. proleterske divizije.³²

Šesnaesta krajiška brigada vratila se od ž. st. 104 km, došla u Crkveno, a odavde se prebacila na komunikaciju Rogolje — Mliništa i 3. juna posela položaje u visini Strbine. Dva bataljona 6. krajiške brigade stigla su na prostor Klokočovac — Blatina glava i posele položaje³³ oko ceste da bi sprečile prođor neprijatelja prema Ključu i Ribniku. Dolaskom dvaju bataljona 6. brigade na prostor Klokočovca, 13. krajiška brigada rokirala se prema komunikaciji Rogolje — Mliništa i posela položaje u visini Strbine i u Peckoj. Dolaskom 13. krajiške brigade na to područje, saobraćanje neprijatelja pomenutom komunikacijom bilo je ozbiljno ugroženo baš u vreme kad su njegove jedinice vršile snažan pritisak na proleterske jedinice u šumi, zapadnije od sela Vrbljani. Zbog toga je neprijatelj bio primoran da odvaja snage od svoje borbene grupe koje su bile angažovane u borbi sa proleterskim jedinicama i povede borbu sa jedinicama 5. korpusa koje su mu se pojatile za leđima. Tako je 5. juna došlo do borbe sa bataljom 13. brigade na prostoru Sjenokos — Lokva, zapadno od Strbine. Isto tako do borbe je došlo sa 13. brigadom i u Peckoj.

U ovoj borbi 13. krajiška brigada ubila je 14 neprijateljskih vojnika, a više ranila. Ubijeno je i 8 neprijateljskih tovarnih konja. Brigada je imala 3 mrtva, 12 ranjenih i 1 nestalog borca i izgubila je 1 puškomitrailjer.

³¹ Naređenje Štaba 13. krajiške brigade od 3. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 15—3.

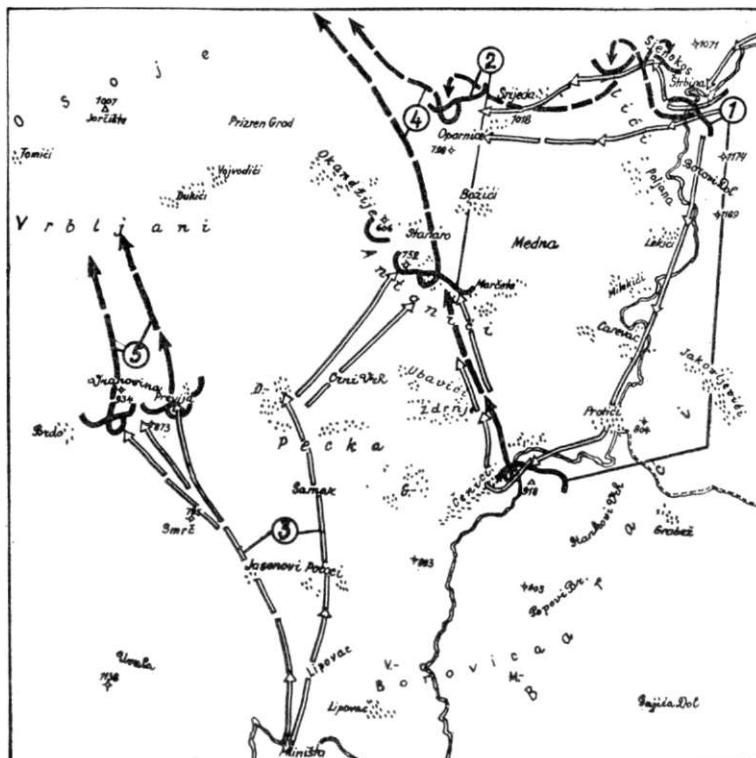
³² Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knjiga druga, izdanje VII 1965. godine, strana 107.

³³ Naređenje Štaba 39. divizije od 6. 6. 1944. godine, Arhiv VII. k. 1265, reg. br. 16/1.

Njen bataljon od Sjenokosa i Lokve odbačen je na Mačiju gredu.

Ova borba bila je vrlo oštra i neprijatelj se uverio da neće lako odbaciti jedinice 5. korpusa od za njega tako važne saobraćajnice pa je 5. juna posle sa oko 1.000

BORBA SA NEPRIJATELJEM U MEDNOJ I PECKOJ 5. I 6. JUNA

R. 1 : 100.000

Legenda:

- 1) Položaji koje su poseli bataljoni 13. brigade i sa kojih ih je neprijatelj zbacio 5. juna.
- 2) Položaji na koje se povukla 13. brigada i gde je napadnuta 6. juna i primorana na povlačenje prema Ribniku.
- 3) Pravci dolaska neprijateljskih kolona od Mliništa.
- 4) Pravci povlačenja 13. krajške brigade za Ribnik 6. juna.
- 5) Pravci povlačenja 6. krajške brigade prema Vrbljanima 6. juna.

vojnika od Mliništa stigao u D. Pecku, a jednom kolonom od oko 1.000 vojnika krenuo je preko Jasenovih Potoka ka Previji, zapadno od izvora Sane. Neprijatelj je izvršio pregrupaciju svoje borbene grupe 7. SS-divizije »Princ Eugen«, koja je dobila zadatak da sa neprijateljskim snagama iz Ključa, Bos. Petrovca, Drvara i Prekaje okruži i uništi jedinice 5. korpusa na prostoru planina Srnetica — Klekovaca.³⁴

Stab 39. divizije je u vezi sa pokretom neprijatelja od Jasenovih Potoka ka izvoru Sane naredio 13. brigadi da sa dva bataljona posedne položaje Dimitor — Mačija greda, a sa druga dva — Antonića brdo — k. 753 — k. 752 — k. 606 u Mednoj i da zatvori pravac Strbina — Carevac — D. Pecka dok ne stignu dva bataljona 6. krajiške brigade.³⁵ Dva bataljona 6. krajiške brigade koja je trebalo da stignu poseli bi liniju Ubavići — Crni vrh do Sane i zatvorili pravac od D. Pecke. Šesnaestoj krajiškoj brigadi je naređeno da se prebací na levu stranu Sane, posedne kote 581, 362, 475 i 510 u D. Vrbljanima i spreči prebacivanje neprijatelja preko mosta na levu stranu Sane dok 6. i 13. brigada ne posednu određene položaje. Na pravcu Čada-vica — Ključ, u Klokotovcu, ostao je 2. bataljon 16. krajiške brigade.

Neprijatelj koji je od Mliništa preko Jasenovih Potoka kretao ka Previji potiskivao je bataljone 6. krajiške brigade, koji su bili stigli, i 16. krajišku brigadu i 6. juna stigao je u G. Vrbljane. U isto vreme jedinice 13. brdskog lovačkog puka napale su 13. krajišku brigadu na prostoru Medna — Slatina i odbacile je u G. Ribnik i dalje za Crkveno. Brigada se povukla i posela položaje ispred zaseoka Vasiljevići. U ovoj borbi brigada je ubila 9 i ranila 5 Nemaca, a ona je pretrpela gubitke od 1 mrtvog i 2 ranjena borca. Tako su neprijateljske jedinice 6. juna ponovo posele Ribnik. Istog dana Stab 39. divizije obavestio je 13. kra-

³⁴ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knjiga druga, izdanje VII 1965. godine, strana 108.

³⁵ Naređenje Štaba 39. divizije od 6. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 16/1.

jišku brigadu da je otvoren drugi front u Francuskoj uz učešće 11.000 aviona i 4 broda i da je zauzet Rim.³⁶

³⁶ Dopis Štaba 39. divizije od 6. 6. 1944. godine, Arhiv VII. k. 1265, reg. br. 20/1.

Divizijski komitet 39. krajiške divizije održao je sastanak 20 — 22. juna 1944. godine. Na njemu su razmatrani problemi iskrslji u jedinicama za vreme 7. neprijateljske ofanzive i u vezi sa drugim dogadjajima. Stanje u 13. krajiškoj brigadi bilo je od veoma važnih pitanja. Isticano je da je slab rad partijske organizacije i neizvršavanje naredenja od strane Štaba 13. brigade prouzrokovalo deserterstvo 1 druge ispoljene slabosti. Naglašen je, takođe, i neaktivan odnos prema mobilizaciji i pogrešna orientacija partijske organizacije u odnosu na uvlačenje u borbu muslimanskih i hrvatskih masa. Konstatovano je da su, otvaranjem drugog fronta, sporazumom Tito-Subašić, postizanjem niza uspeha vojničkih i političkih na našem unutarnjem planu, stvoreni uslovi za aktiviranje pomenutih masa. (Zapisnik sa sastanka divizijskog komiteta 39. krajiške divizije, održanog 20. — 22. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 3—4).

Naime, 6. aprila 1944. godine na savetovanju Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu konstatovano je da se partijska organizacija zadovoljila pasivizacijom muslimanskih i hrvatskih masa i orijentisala se samo na srpske mase, što je ocenjeno kao nepravilno. O tom u Zaključcima savetovanja стоји:

»Partijska organizacija mora da iz svoje prakse ukloni sistem uskog rada i da se preorientiše na rad u najširim narodnim masama. Treba imati na umu, da je izgradnja države, pitanje uvođenja u pokret najširih narodnih masa, a to konkretno u našim prilikama znači, da se partijske organizacije ne orientišu samo na srpske, nego i na hrvatske i muslimanske mase. Mnoge partijske organizacije zadržale su sve do sada stav da hrvatske i muslimanske mase treba neutralizirati, zadovoljavajući se time i smatrajući to svojim uspehom. To pokazuje da one uopšte nisu uočile proces koji je nastao u tim masama u novonastaloj situaciji«. (Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 2—4).

Ovi zaključci su dostavljeni Divizijskom komitetu 39. krajiške divizije i kao partijski zadatak postavljeno je uvlačenje širokih narodnih masa u narodnooslobodilačku borbu, menjanje dotadašnje prakse. Tako je i ovo pitanje bilo jedno od veoma važnih i na sastanku Divizijskog komiteta to je postavljeno kao zadatak partijske organizacije u jedinicama.

Drugi sastanak Divizijskog komiteta 39. krajiške divizije održan je 18. jula 1944. godine. I na ovom sastanku razmatrana su aktuelna pitanja u vezi sa političkom odlukom i uspehom pa su u tom smislu postavljeni konkretni zadaci partijskog organizacije u jedinicama. (Zapisnik sa sastanka Divizijskog komiteta 39. krajiške divizije održanog 18. 7. 1944. godine, Arhiv VII, Mikroteka, film 8, snimak 541—544).

U ovo vreme saveznički avioni tukli su nemačke kolone u pokretu i bacali oružje, municiju i opremu jedinicama Narodnooslobodilačke vojske. Trećeg ili 4. juna oni su napali nemačku kolonu koja se kretala ka Čađavici. U ovoj nemačkoj koloni našao se i komandant Bosanskokrajiškog četničkog korpusa Uroš Drenović. Ovom prilikom ubijen je i sam Drenović. To je brzo doznao narod i četnici su odneli i sahranili Drenovića.³⁷

Komandant 39. divizije upoznao je Štab 13. krajiške brigade da je predložio Stabu 5. korpusa da se 13. brigada zadrži u Siši planini, a 16. brigada i Stab Divizije da se prebace u selo Humice i Sokolovo. Prema tome predlogu 13. krajiška brigada bi ostala u obruču, a 16. brigada i Stab 39. divizije bi izbegli neprijateljsko okružavanje. U 2 časa 7. juna Stabu 13. krajiške brigade naređeno je da ostane na prostoru Siša — Resanovača, dok su 16. krajiška brigada i Stab 39. divizije otišli za Sokolovo.³⁸

Štab 13. krajiške brigade prikupio je Brigadu u 4 časa 7. juna u zaseoku Nugo u Crkvenom i krenuo prema Živcu i Crljenoj lokvi. Ovde je Brigada predanila. Neprijatelj je ujutro 7. juna stigao u Crkveno i razmestio se. U toku dana Brigada nije imala vezu sa Štabom Divizije, a neprijateljske kolone kretale su se po Crkvenom i prema Crkvenom, pa je Stab Brigade, suprotno naređenju Štaba Divizije, doneo odluku da Brigadu prebaci iz Siše u Sokolovo. Brigada je u 21 čas 7. juna krenula i u Sokolovo stigla 8. juna i tu se zadržala.³⁹ Do 13. juna nije imala dodira sa neprijateljem.

Ostale snage 5. korpusa prebacile su se u Podgrmeč. Neprijatelj je poseo uporišta u Ribniku, Crkvenom, Bravskom, ž. st. 104 km, Srnetici, Potocima, Vrbljanima i Busijama.⁴⁰ Ovde se neprijatelj zadržavao radi pretraživanja terena i pronalaženja skrivenog materijala, jer su na ovom

³⁷ Dopis komandanta 3. četničke brigade Mitra Trivunčića od 7. 6. 1944. godine, Arhiv VII, BH-V-10511.

³⁸ Operacijski izveštaj 39. divizije za jun 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 10/2.

³⁹ Izveštaj 13. krajiške brigade od 26. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 5—2/1.

⁴⁰ Dopis Štaba 5. korpusa od 10. 6. 1944. godine, Arhiv VII k. 1265, reg. br. 29/1—1.

pošumljenom zemljištu bila naša skladišta. Posle nekoliko dana neprijatelj se povukao.

Za vreme trajanja 7. neprijateljske ofanzive Brigada je ubila oko 190 neprijateljskih vojnika i oficira, ranila oko 68 a zarobila 6. Njene jedinice su imale 18 mrtvih, 33 ranjena i 1 nestalog borca, iz Brigade je samovoljno nestalo oko 170 boraca. Brigade je zaplenila 1 top, 1 bacač, 6 puškomitrailjeza, 46 pušaka, 3 automata, 2 pištolja, 8.800 metaka, 90 mina za bacač, 15 bombi, 3 dogleda, 8 opasaca, 5 fišeklija, 1 radio-stanicu, 1 telefon, 34 šinjela, 22 bluze, 17 čakšira, 3 kabanice, 20 čebadi, 9 pari rublja, 7 pari cipela i 1 kazan i uništila 4 kamiona, 4 motocikla, 1 autobus i 1 luksuzni automobil.⁴¹ Ona je za 20 dana prešla oko 400 km.

*Šira primena udarnih grupa
i neke organizacijske promene*

Posle prebacivanja 13. krajiške brigade iz Crkvenog u Sokolovo ponovo je nastavljena borba protiv četnika na prostoru Manjače. Već 13. juna bataljoni 13. brigade vodili su borbu sa 2. četničkom brigadom Pavia Mutića na prostoru Ilića glavica — Sitnica.⁴² Brigada je odbacila četnike sa tog prostora prema Lokvarima i Surjanu. Tada je ubijeno 8 četnika i 5 ranjeno, dok je Brigade imala 4 ranjena borca. Posle ove borbe jedinice 13. krajiške brigade prebacile su se na prostor Čadavice i rasporedile: 1. i 4. bataljon — Blatina glava, 3. bataljon — Dolovi, 2. bataljon — zaselak Selište, Udarna četa i Stab brigade — zase-

⁴¹ Izveštaj 13. krajiške brigade od 17. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 5—2/1.

Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

Izveštaj Štaba 39. divizije od 3. 7. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 10/2. Zapisnik m sastanka divizijskog komiteta 39. krajiške divizije od 20. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 4—4.

⁴² Izveštaj Bosanskokrajiškog četničkog korpusa od 15. 6. 1944. godine, Arhiv VII, BH-V-10520.

Izveštaj Štaba 39. divizije od 3. 7. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 10/2.

lak Vulini. Na ovom prostoru izvršena je smotra 1. i 4. bataljona, kojoj je prisustvovao i komandant 39. divizije.

Treći bataljon 13. krajiske brigade 14. juna spalio je most na Ponoru na komunikaciji Čađavica — Mrkonjić, a pionirski vod — srušio podzid na cesti u Klokotovcu i tako je onesposobio za upotrebu.

Sesnaestog juna 1. i 4. bataljon uputili su udarne grupe na prostor sela Marčete — Palež — Pavlova ravan — Bataruša.⁴³ Grupe su upućene noću u 1 čas i trebalo je da prikriveno dođu na određeni prostor i iznenade četnike, ukoliko se budu tamo nalazili. Ujutro istog dana 1. i 2. bataljon i Udarna četa krenuli su preko sela Dubice za Lokvare, Lusiće i Stričiće u cilju pretresanja toga prostora i progonjenja četnika. Taj pokret bio je povezan sa slanjem udarnih grupa u šumu istočnije od pomenutih sela. Jer, čim se naše snage pojave u selima, četnici su bežali u šumu. U ovom slučaju trebalo je da ih dočekaju udarne grupe koje su tamo ranije posiate. Ovoga puta jedinice Brigade nisu naišle na jače grupe četnika. Uspele su da ubiju 2 četnika i 3 ranili. Zaplenjene su 2 puške, 1 pištolj, 1 par odela, 2 para fišeklija i opasača. Udarna grupa 1. bataljona ubila je 1 četnika u selu Račune.

Dve čete 2. bataljona bile su 20. juna na prostoru Graci — Podrašnica i vodile borbu sa četnicima. Ovi četnici krajem dana dobili su pojačanje od Nemaca, ali su se i pored toga noću povukli ka Rogoljima.

Dvadeset drugog juna 2. bataljon 13. krajiske brigade vodio je borbu sa četnicima na prostoru Podrašnica — Šrbina. Tada je ubijeno 4 i ranjeno 9 četnika, dok su naši imali 1 ranjenog borca. Udarna grupa 2. bataljona ubila je u Gracima 1 četnika. U toku 25. juna 1. bataljon je poslao svoju udarnu grupu prema Banjaluci. Ona je 26.

⁴³ Udarne grupe su formirane zbog toga da bi se mogla voditi efikasnija borba, posebno protiv četnika. One su dobro naoružavane automatskim oružjem i bombama, snabdevane suvom hranom i slane duboko u pozadinu neprijatelja. Kretale ou se noću i pošumljenim terenom pa ih meštani nisu mogli otkriti. Tamo su, odvojene od jedinica, po potrebi, ostajale i više dana. Ponekad su slane i u vezi sa pokretom jedinica i postavljale zasede na koje su nailazili četnici. Tako su postizana iznenadenja i dobar uspeh u borbi protiv četnika. Zahvaljujući takvoj taktici, četnici nikad nisu bili sigurni da neće biti iznenadeni i napadnuti.

juna vodila borbu sa četnicima na Vodičkom vrhu, odakle ih je odbacila prema Pervanu.

Udarna grupa 2. bataljona, sa jednom četom ovog bataljona, dočekala je u zasedi grupu četnika kod sela Rogolja. Tada je ubijeno 2, ranjeno 4 i zarobljeno 5 četnika. Zaplenjeno je 9 pušaka, 1 puškomitraljez, 1.000 metaka, 10 bombi, 4 opasača sa fišeklijama, 1 koporan i 1 šinjel.⁴⁴ Vlastitih gubitaka nije bilo.

Prvog jula 2. i 3. bataljon 13. kраjiške brigade čistili su prostor Trnovo — Šibovi od četnika. Oni su tada ubili 4, a ranili 5 četnika, dok su 8 zarobili. Bataljoni su zaplenili 12 pušaka, 1 revolver, 950 metaka, 2 opasača, 2 šinjela, 2 kazana i 4 konja. Imali su jednog ranjenog borca. Posle ove akcije 2. i 3. bataljon vratili su se u selo Grace. Prvi bataljon je tada bio u Okruglici, a 4. u Dolovima.

Sedmog jula udarna grupa 1. bataljona 13. kраjiške brigade izvršila je napad na Štab Četničkog korpusa u Mrkonjiću. U to vreme u Mrkonjiću su se nalazile nemačke snage, pa se tamo smestio i Štab Bosanskokrajiškog četničkog korpusa, smatrajući da će u Mrkonjiću, gde se nalaze Nemci, biti siguran. Obaveštajni organi 13. kраjiške brigade doznali su da se u Mrkonjiću nalazi četnički Štab Korpusa. Doznali su u kojoj se kući nalazi, kako je obezbeden i šta obezbeđuju Nemci u toku noći. Imajući takve podatke, Štab Brigade je naredio 1. bataljonu da izvrši napad na četnički štab u Mrkonjiću. Tako je zamenik komandanta bataljona Savo Dakić, koji je tada bio i vršilac dužnosti komandanta bataljona, još detaljnije ispitao stanje u gradu. On je izvršio i dnevno izviđanje terena kojim bi se moglo neopaženo doći do grada, ući u njega i, posle izvršenog zadatka, povući se i doći u sastav svoje jedinice. Kad je sve to utanačeno, krenuo je sa udarnom grupom svoga bataljona na izvršenje zadatka. Koristeći noć između 7. i 8. jula, Dakić je sa grupom neprimetno došao do grada i kroz nemačke položaje približio se neprimetno mestu gde se nalazio Štab Četničkog korpusa. Uspeli su tiho zarobiti stražara, a zatim su ga primorali

⁴⁴ Operacijski dnevnik Štaba 13. kраjiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

da ih odvede do zgrade u kojoj se nalazio Štab. Došavši zgradi naši su bacili unutra bombe i otvorili vatru iz mašinki kroz prozore. Ubili su 7 četnika i 3 četnička oficira, a 1 zarobili. Čim je došlo do otvaranja vatre i eksplozija bombi, naši se nisu mogli dalje zadržati u gradu, počeli su da se izvlače prema šumi. Nemci su odmah reagirali vatrom iz mitraljeza i bacača mina pa je poginuo vodnik Branko Kovačević i ranjeno 6 boraca iz udarne grupe 1. bataljona. Povlačenje je bilo vrlo teško, naročito do izlaska iz grada.

Ovaj napad na Štab Četničkog korpusa u Mrkonjiću iznenadio je i četnike i Nemce. Oni nisu pretpostavljali da bi do takvog napada moglo doći, pa je to i omogućilo iznenađenje u napadu. Štab 5. korpusa svojom naredbom pohvalio je Savu Dakića, Mirku Dvisca, Todu Petrovića, Branka Kovačevića, Mirku Vračara, Bogdana Banjca, Milu Oparnicu, Ivicu Živkovića i Spiru Bogojevića, koji su se istakli u napadu na četnički Štab.⁴³

Četnici su, u ovo vreme, preduzimali neke mere u cilju povećanja budnosti, borbene gotovosti i discipline. Ne može se pouzdano reći da li je do toga došlo pod uticajem dejstva naših udarnih grupa. Međutim, oni su naredili da se pri Štabu 3. četničke brigade, koja je bila na širem prostoru Mrkonjića, formira jedna čvrsta i odlučna grupa od 20 četnika za zaštitu Štaba Brigade.⁴⁶ Oni su, isto tako, ukinuli sve petorke i naredili četnicima koji su u njima bili da se odmah jave u svoje jedinice. Od ovog vremena prepusteno je komandantima bataljona i brigada da oni formiraju trojke ili petorki, zavisno od potrebe izvršenja nekog zadatka, s tim da se po izvršenju zadatka četnici tih trojki ili petorki vrate u svoje jedinice. Rečeno je da one koji se ne vrate u jedinice treba »uništiti i da ne postoje«.⁴⁷ Prema tome, jasna je težnja četnika: po svaku cenu pojačati disciplinu i zavesti red u jedinicama.

⁴⁵ Naredba Štaba 5. korpusa broj 52 od 17. 7. 1944. godine o pohvali udarne grupe 1. bataljona 13. krajiške brigade, Arhiv VII. k. 1265, br. reg. 8/7.

⁴⁶ Naredba komandanta 3. četničke brigade broj 95 za juli 1944. godine, Arhiv VII, BH-V-10532.

⁴⁸ Isto.

Pored težnje jače primene udarnih grupa u borbi protiv četnika, u 13. krajiškoj brigadi došlo je i do nekih organizacionih promena. Još u maju rasformirana je brigadna bacačka baterija. Jedan bacač dat je 15, a dva bacača 16. krajiškoj brigadi.⁴⁸

U ove promene spada i formiranje izviđačkih četa u brigadama i diverzijama 5. korpusa. Promene su došle kao posledica ocene rada obaveštajne službe za vreme 7. neprijateljske ofanzive i konstatacije da ona nije zadovoljila. Tako, na primer, konstatovano je da obaveštajna služba u uslovima neprijateljske ofanzive, brzih pokreta neprijateljskih i naših jedinica nije bila u stanju da na dodatašnji način brzo pribavi informaciju o neprijatelju u zoni taktičkog dejstva. Zbog toga se nametala potreba da se formiraju specijalni izviđački delovi, organi štabova i njihova obaveštajna služba.⁴⁹

Zadatak izviđačkih četa bio je: na sektoru dejstva Brigade, odnosno Divizije, pod rukovodstvom šefa obaveštajne službe, brzo prikupiti podatke o neprijateljskim snagama i obavestiti svoj štab. Pri tome trebalo je označiti vreme, mesto, jačinu, formaciju, pravce pokreta i nameru neprijateljskih snaga. Pored izviđanja, kao glavnog zadataka, izviđačkih četa, one su imale i zadatak da samoinicijativno vrše, u povoljnim prilikama i po naređenju štabova, prepade na neprijateljske štabove i druge diverzije. Do podataka o neprijatelju naređeno je da se dolazi izviđanjem ispred i iza neprijateljskih jedinica, zarobljavanjem osamljenih neprijateljskih vojnika i manjih patrola, njihovim brzim saslušavanjem, pronalaženjem ličnih i službenih dokumenata, saslušavanjem civila bliže neprijateljskih položaja ili bliže trupa koje se kreću.

Pošto izviđačka služba iziskuje napore, naređeno je da se za komandire četa određuju fizički sposobni rukovodioci sa sklonostima za izviđačku službu. Za vođenje izviđačkih grupa trebalo je odrediti podoficire, zastavnike

⁴⁸ Naređenje Štaba 39. divizije od 19. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 20—1/I.

⁴⁹ Naređenje štaba 5. korpusa od 19. 6. 1944. godine za organizaciju obaveštajne službe, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 20—1/I.

ili potporučnike sa odgovarajućim kvalitetima, a ljudstvo da bude odano, pouzdano, pronicljivo, snalažljivo, fizički sposobno, hrabro i uvršteno u izviđačke jedinice na dobrovoljnoj osnovi.

Svaka izviđačka četa trebalo je da ima komandu čete i pet izviđačkih grupa. Četa je imala komandira i političkog komesara, pet vođa grupa i 25 boraca, u svakoj grupi po 5 boraca i vođa grupe. Od naoružanja bilo je predviđeno: 2 puškomitraljeza, 20 automata, 10 pušaka, 7 pištolja, 64 bombe, 32 kame i 6 dogleda.⁵⁰

Trinaestoj krajiškoj brigadi naređeno je da izviđačku četu formira po punoj formaciji i Brigada je to učinila. Ona je svoju udarnu četu preformirala u izviđačku, ostavivši isti kadar za rukovodioce. Brojno stanje bilo je po predviđenoj formaciji, a od naoružanja, u prvo vreme, nedostajale su kame, bombe i dvogledi.⁵²

Štab 5. korpusa u julu dostavio je uputstva za blisku borbu protiv tenkova. U njima su dati podaci o tenkovima i sredstvima pomoću kojih se može boriti protiv njih. Dato je i uputstvo kako da se održava oružje.⁵³ Pored ovog priступilo se obučavanju ljudstva u rukovanju protivtenkovskim bacacima, važnom pešadijskom oruđu dobivenom od saveznika. Štab 13. krajiške brigade tražio je od svojih bataljona da pošalju borce za ovu obuku, naglasivši da oni moraju biti dobri, pouzdani i pismeni kako bi mogli savladati gradivo.⁵⁴ Došlo je i do povlačenja nekih starijih boraca iz bataljona da bi se pošteli od čestih pokreta i napora. Na njihova mesta slani su oni iz intendanture Brigade koji nisu učestvovali u borbama. Sve ove mere vrštene su u cilju jačanja borbene gotovosti Brigade, njene spremnosti da može prihvati i savremenije naoružanje kojim se već bila počela naoružavati.

⁵⁰ Naredjenje Štaba 5. korpusa od 19. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 20—1/1.

⁵² Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 26. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 20—1/5.

⁵³ Naredba Štaba 39. divizije broj 10 od 22. 6. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 8—1/1.

⁵⁴ Dopis Štaba 13. krajiške brigade od 15. 7. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 18—3.

Jedanaestog jula došlo je i do promene načelnika Štaba 13. krajiške brigade. Dotadanji načelnik Štaba Slavko Komarica premešten je na drugu dužnost, a na njegovo mesto postavljen Mirko Simić, koji je do tada bio na dužnosti u 16. krajiškoj brigadi.⁵⁵

Rušenje mosta u Karanovcu

Komunikaciju Jajce — Banjaluka neprijatelj je korišto za vreme sedme ofanzive a i docnije za prebacivanje i snabdevanje svojih trupa. Ta komunikacija se nalazi u dolini Vrbasa, odakle se zemljište uzdiže prema Manjači, odnosno Osmači planini. U selima sa obe strane Vrbasa nalazili su se četnici pa je komunikacija, pored pogodnog topografskog sklopa zemljišta, imala i u njima zaštitu. Međutim, komunikacija Banjaluka — Sitnica — Mrkonjić — Jajce nije bila tako obezbedena i oko nje su se često nalazile naše jedinice. Mada nije imala tako pogodnih mesta za rušenje i prekopavanje, ova komunikacija je pružala više mogućnosti za napad na neprijateljske jedinice i razne transporte, ako njome prolaze, nego ona u dolini Vrbasa. Zbog toga je trebalo nešto učiniti da se komunikacija dolinom Vrbasa onesposobi za upotrebu i neprijatelj primora na korišćenje one koja od Banjaluke, preko Zmijanja i Sitnice, vodi ka Mrkonjiću i Ključu.⁵⁶ Razmatrajući pitanje na koji bi se način to moglo postići, Stab 13. brigade je došao do zaključka da bi najbolje bilo srušiti most na Vrbasu u Karanovcu, 8 km južno od Banjaluke. To je, zaista, bio najvažniji objekat na komunikaciji Banjaluka — Jajce, odnosno Mrkonjić, čije bi rušenje onemogućilo saobraćanje pomenutom komunikacijom za duže vreme.

Most, pošto se nalazio blizu Banjaluke, udaljen od naših jedinica i okružen sa svih strana terenom koji su kontrolisali četnici, nije imao neposrednog obezbeđenja. Jedino se u selu Jagarama nalazilo oko 30 četnika. U Han-

⁵⁵ Naredba Štaba 5. korpusa broj 54 od 11. 7. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 10/7.

⁵⁶ Zapovest Štaba 13. krajiške brigade od jula 1944. godine za rušenje mosta u Karanovcu, Arhiv VII, k. 1281. br. reg. 17—3.

lima bilo je neprijateljskih posada, a u Rekavicama i Manjači kao i obično, četnici 1. i 2. četničke brigade. Prema tome, za izvršenje zadatka rušenja mosta trebalo je preći preko terena na kome se nalaze četnici, brzo doći do mosta, srušiti ga i povući se prema Čađavici i Sitnici.

Za rušenje mosta Stab Brigade je odredio 3. bataljon, izviđačku četu i pionirski vod. Tada su se te jedinice nalažile u selu Dolovima kod Čađavice. Trećem bataljonu je naređeno da u 4 časa 12. jula krene pravcem Čađavica — Bunarevi — Han-Sladojevići — Grujići — Gajići.⁵⁷ Bilo je naređeno da se u zaseoku Gajići jedinice odmore, pa produže pravcem Saranića Mala — Bare — Malčići. Na komunikaciju Banjaluka — Jajce trebalo je da stignu u 21 čas 12. jula. Odavde je sa dve čete i izviđačkom četom trebalo produžiti pokret cestom prema Karanovcu.

Druga četa 3. bataljona dobila je zadatak da posedne Prnjavor (k. 626) i obezbedi izvođenje priprema i rušenje mosta od neprijateljskog napada iz sela Rekavica. Trećoj četi je naređeno da se odvoji od bataljona i preko zaseoka Blagojevići i Potocka Mala dođe do k. 501, 532, posedne ove kote i spreči neprijateljsku intervenciju od Han-Kola prema Karanovcu. Prvu četu trebalo je prebaciti preko Vrbasa, s tim da posedne položaje na desnoj strani, pored ceste, i k. 332. Ova četa, prema naređenju, trebalo je da postavi zasedu prema Banjaluci i tako se obezbedi sa te strane, uz istovremeno obezbeđenje pionira i izviđačke čete pri radu na mostu. Svim jedinicama je naređeno da u pokretu imaju prethodnice i pobočnice gde to bude trebalo.

Da bi jedinice stigle do mosta u Karanovcu, trebalo je da predu oko 45 km. Most se morao pripremiti i srušiti u toku noći, pod zaštitom mraka, pa je zbog toga i naređeno da se do 21 čas 12. jula mora stići na komunikaciju kod zaseoka Malčići, a odavde cestom produžiti prema mostu. Računalo se da se ako se do mosta stigne najkasnije do 24 časa istog dana, on može pripremiti za rušenje i srušiti u toku noći.

Na vreme su preduzete mere za pripremanje eksploziva, dašćica i žice kojom će se eksploziv vezati uz železne grede mosta. Pionirski vod se pripremio i u pogledu po-

⁵⁷ Isto.

stavljanja eksploziva i istovremenog aktiviranja. Za to je pripremljena i električna mašina za paljenje. Suva hrana (hleb i meso), pripremljena je za jedan dan.

Pokret iz Čađavice izvršen je u 5 časova 12. jula⁵⁸ i komandant Brigade je sa 3. bataljonom krenuo prema Karanovcu. Do Han-Sladojevića naši su došli bez borbe, ali tu ih je dočekalo oko 100 četnika i prethodnica bataljona s njima je stupila u borbu. Četnici su odbačeni i povukli su se prema Vrbasu, selu Bare gde su, potpomognuti od četnika sa desne strane Vrbasa, ponovo pružili otpor. Treću četu, kad se odvojila od bataljona i krenula preko zaseoka Blagojevići i Viševca ka k. 501 dočekalo je oko 70 četnika i povelo sa njom borbu. Borba se na oba pravca vodila od 13 do 19 časova 12. jula. Četnici su dobili pomoć od oko 150 vojnika iz Han-Kola. Međutim, upotrebatim rezerve oni su razbijeni i do 20,30 časova proganjeni prema Han-Kolima. Partizani su tada imali 2 borca ranjena, a zaplenili 1 pušku.

Odbacivši četnike prema Han-Kolima, naši su krenuli prema Karanovcu i stigli do mosta oko 24 časa.⁵⁹ Na mostu nije bilo obezbeđenja. Prva četa se prebacila na desnu stranu, prema naređenju, da bi zaštitila pionire i izviđače koji su imali zadatku da miniraju most. U zaseoku Kajkuti bilo je četnika, ali su pobegli kad su se pojavile naše jedinice na desnoj strani reke.

Čim se prva četa prebacila preko mosta, pristupila je pripremanju mosta za rušenje. Počelo se sa postavljanjem eksploziva i kabla za njegovo aktiviranje. Utrošeno je oko 80 kg eksploziva i na sve važnije konstruktivne grede bio je stavljen eksploziv po proračunu za rušenje. Eksploziv je stavljen na deo mosta bliže levoj strani reke i to s ciljem da se presekne sve grede na jednom mestu mosta, kako bi most pao u vodu i srušio se sa nosača na obalama reke.

Kad je stavljen eksploziv i povezan kabl, 1. četa se prebacila preko mosta nazad, pa je izvršeno paljenje. Tako je most bliže leve strane potpuno »presečen« i oba kraja pala su u vodu, a na desnoj strani konstrukcija mosta skliz-

⁵⁸ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 14. 7. 1944. godine o rušenju mosta u Karanovcu, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 35—4.

⁵⁹ Isto.

nula je sa nosača potpornog zida i pala u reku. Time je most onesposobljen za upotrebu i komunikacija Banjaluka — Jajce postala je neupotrebljiva.

Posle rušenja mosta naši su se povukli prema Prnjavoru i u zaseocima zapadnije od njega rekvirirali stoku i neke namirnice, pa krenuli prema Čađavici. Oko 50 četnika pripucavalo je na njih pri povlačenju sve do Potočke Male, gde se prikupilo još oko 40 četnika i napalo kolonu bočno. Ovde se razvila borba, koja je trajala oko jedan čas i naši su se povukli i stigli u selo Dolove, gde su ranije bili. Naša 3 borca su lakše ranjena, dok su gubici četnika ostali nepoznati.

Rušenje mosta u Karanovcu znatno je otežalo i položaj četnika. Jer, oni su se, kad ih napadnu naši povlačili prema Vrbasu i preko mosta prebacivali na desnu stranu reke te tako često izbegavali uništenje i veće gubitke. Rušenjem mosta prebacivanje na tom mestu je onemogućeno, pa su morali bežati ka Banjaluci i prebacivati se u Gornji Seher.⁶⁰

Napad na Bosanski Petrovac

Posle sedme neprijateljske ofanzive nemačko-ustaške snage zadržale su komunikaciju Bihać — Petrovac — Drvar. Držanjem ove komunikacije one su obezbeđivale glavnu svoju saobraćajnicu i vezu sa Dalmacijom koja je vodila dolinom Une i zapadnije. Tim glavnim saobraćajnimvezama neprijatelja sa Dalmacijom držanje komunikacije Bihać — Petrovac — Drvar služilo je kao bočno osiguranje. Pored toga, neprijatelj je pljačkao narod u prostoru Drvara i Petrovca, pa je i to bio jedan od razloga za držanje pomenute komunikacije.

⁶⁰ U toku jula 13. brigada je čistila teren od četnika, mobilisala novo ljudstvo u svoje jedinice i sprovodila neke ekonomске akcije. Tako su njene jedinice 18. jula vodile borbu sa Nemcima i četnicima u selu Baraćima. Tada su ubile 8 neprijateljskih vojnika, više ranile i 1 četnika zarobile. Sutradan, 19. jula, 1. bataljon 13. krajiške brigade napao je Nemce i četnike kod crkve u selu Gerzovu i ubio 6 neprijateljskih vojnika. U oba slučaja Brigada je imala 4 ranjena borca. Udarna grupa 4. bataljona napala je 31. jula četnike u Maniaci i razbila ih, ubivši 4 četnika i zaplenivši nešto opreme i municije.

Štab 5. korpusa ocenio je da je situacija povoljna, pa je odlučio da napadne neprijateljska uporišta duž komunikacije Bihać — Petrovac — Drvar. Međutim, 13. krajiska brigada učestvovala je u napadu na Petrovac pa će izneti raspored neprijatelja u Petrovcu i neposrednoj okolini.

U Vrtoču se nalazio Štab 1. lovačkog puka sa 13. i 15. štapskom četom, u Metli 7. četa i deo 8. mitraljeske čete 2. bataljona 1. lovačkog puka, u Mednoj glavici 2. četa 1. bataljona 1. lovačkog puka, a na Rastovoj glavici 5. četa istog bataljona, u Oštrelju 7. četa 2. bataljona 384. puka.

U Petrovcu su bili štabovi 2. bataljona 384. puka 373. divizije »Tigar« i 1. bataljona 1. lovačkog puka. Od jedinica u Petrovcu su bile: 5. i delovi 8. mitraljeske čete 2. bataljona 384. puka, 1. 3. i delovi 4. mitraljeske čete 1. bataljona 1. lovačkog puka, pionirski vod 2. lovačkog zdruga, jedna baterija haubica 373. artiljerijskog puka divizije »Tigar«, 6 teških bacača i četnici Mane Rokvića.⁶¹

Ako se pretpostavi da je u jednoj neprijateljskoj četi moglo biti oko 150 vojnika, uz mitraljeze bacače i topove po 70 ljudi, u vodu pionira oko 50 vojnika, uz štab bataljona oko 50 vojnika i četnika Mane Rokvića oko 80, onda je u Petrovcu ukupno bilo oko 900 vojnika. Od težeg naoružanja u Petrovcu je bilo: 4 haubice, 6 teških bacača i 8 teških mitraljeza.

Odbranu Petrovca neprijatelj je organizovao sistemom rovova i bunkera, ispred kojih je postavio žične prepreke. Spolja oko celog grada bila je jednordna žična prepreka, iza koje su se protezali rovovi. Na ulazima u grad, oko komunikacija koje vode u Petrovac iz drugih mesta, naročito komunikacije Ključ — Petrovac u visini Zandarmerijske stanice i nešto iza nje nalazili su dobro uređeni bunkeri i rovovi. Iza tih ulaza u grad bili su i vatreni položaji minobacača, mitraljeza i artiljerije. I oni su bili dobro osigurani rovovima i bunkerima a i bodljikavom žicom. Najviše bacača mina i mitraljeza bilo je postavljeno na kosi severnije od k. 671, oko puta za Smoljanu i ceste za Rašinovac. I zgrade su bile pripremljene za odbranu, naročito Žandarmerijska stanica.

⁶¹ Zapovest Štaba 5. korpuga od 30. 7. 1944. godine za napad na Petrovac. Arhiv VII, k. 458 A, br. reg. 25/1—2.

Plan napada i zadaci jedinica. Štab 5. korpusa planirao je napad tako, da snagama 4. i 39. divizije napadne neprijateljska uporišta na liniji Bihać — Petrovac — Drvar istovremeno, s ciljem likvidiranja istih i ovlađivanja prostorom Vrtoče, Drvar, Petrovac. Prema tome planu glavnim snagama 6. i 13. krajiškom brigadom i 1. i 2. artiljerijskim divizionom trebalo je napasti neprijatelja u Petrovcu i oslobođiti grad. Planirano je da se jednom brigadom 4. divizije napadne i zauzme Gorijevac i Ripački klanac i, po svaku cenu, zatvoriti pravac Bihać — Petrovac. Jednom brigadom 39. divizije trebalo je napasti neprijateljsko uporište u Crljivici, zauzeti ga i zatvoriti pravac Drvar — Petrovac. Zamisao je jasna: trebalo je po svaku cenu izolovati neprijateljsku posadu u Petrovcu za vreme napada na grad i sprečiti dolazak pomoći napadnutom garnizonu od pravca Drvara i Bihaća. Po likvidiranju neprijateljskih uporišta u Gorijevcu, Ripačkom klancu i Crljivici planirano je da brigada 4. divizije nastupa ka Bihaću i čisti teren neprijatelja, a 39. divizije ka Drvaru sa istim zadatkom i napadom na Drvar.

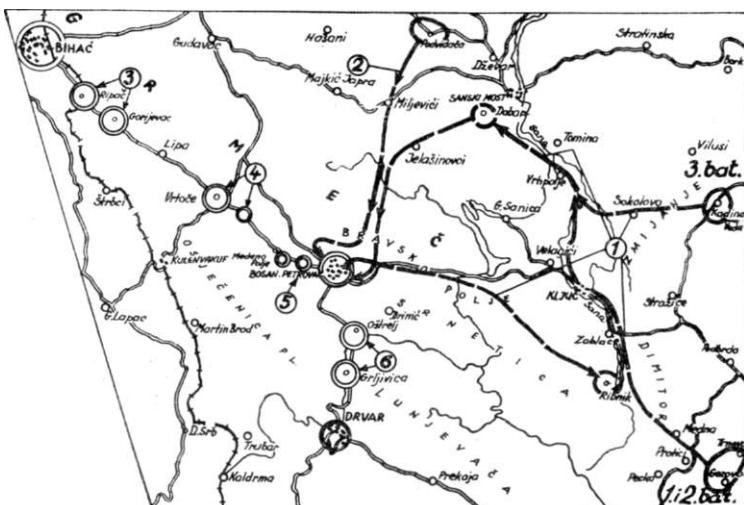

Grupa boraca 13. krajiške brigade avgusta 1944. godine

Planirajući napad, Štab 5. korpusa je odlučio da on rukovodi napadom na Petrovac, Štab 4. divizije napadom na Gorijevac i Ripački klanac, a komandant 39. divizije — napadom na Crljivicu.

Šesta krajiška brigada dobila je zadatak da izvrši pokret iz Podvidače, pre zore zađe u šumu Grmeča i do 12 časova 1. avgusta 1944. godine stigne na prostor Palež, Otrvni dol, a odavde, pred mrak istog dana, krene prema Petrovcu i do 23 časa stigne na polazne položaje za napad. Ova brigada dobila je zadatak da napad izvrši na odseku između puteva Smoljana — Petrovac i Drnić — Petrovac i likvidira neprijateljske bunkere i rovove na pravcu svoga nastupanja, četnička uporišta kod groblja na cesti Petrovac — Vrtoče i položaje 5. čete 2. bataljona 384. puka 373. divizije »Tigar«. Brigadi je naređeno da napad izvrši sa dva kлина, s pravcem glavnog napada cestom Krnjeuša — Petrovac i da vezu sa 13. krajiškom brigadom održava na putu Smoljana — Petrovac.

RASPORED NEPRIJATELJSKIH JEDINICA NA KOMUNIKACIJI I
PRAVCI DOLASKA JEDINICA PETOG KORPUSA ZA NAPAD
NA PETROVAC

R. 1 : 500.000

Legenda:

- 1) Pravac pokreta 13. krajiške brigade za napad na Petrovac i njenog povratka u Ribnik posle izvršenja napada.
- 2) Pravac pokreta 6. krajiške brigade za napad na Petrovac.
- 3) Uporišta koja je imala zadatak da napadne 8. krajiška brigada.
- 4) Uporišta koja je imao zadatak da napadne Drvarsko-petrovački odred.
- 5) Uporišta koje je trebalo da napadne Prateći bataljon 5. korpusa.
- 6) Uporišta koja je imala zadatak da napadne 16. krajiška brigada.

Trinaesta kраjiška brigada dobila je zadatku da iz Dabre izvrши pokret i do 12 časova 1. avgusta stigne na prostor Palež — Otronvi dol, s tim što u šumu Grmeča mora ući pre zore a odavde, pred mrak istog dana, krenuti prema Petrovcu i do 23 časa stići na polazne položaje za napad. Brigada je dobila zadatku da na odseku između puteva Smoljana — Petrovac i Drinić — Petrovac izvrši napad i to sa dva klina. Napad je trebalo da izvrši jednim klinom duž puta Smoljana — Petrovac, a drugim između ovog puta i ceste Ključ — Petrovac i da što pre dode u centar grada, likvidira neprijateljsko uporište u centru i položaje 3, 5. i delova 8. neprijateljske čete. Delom snaga naređeno je da vrši pritisak cestom Ključ — Petrovac i da na putu Smoljana — Petrovac održava vezu sa 6. kраjiškom brigadom. Po oslobođenju Petrovca 13. kраjiška brigada imala je zadatku da krene prema Oštrelju i pod komandom Divizije pristupi »likvidaciji Oštrelja, a zatim Drvara«.⁸²

Prvom i 2. artiljerijskom divizionu naređeno je da do 12 časova 1. avgusta dođu na prostor Palež—Otronvi do, a do 23 časa da se postave na vatrene položaje, Prvi — na prostoru Latinovići — Kneževići — Grbići, a 2. — Vaganac (k. 1023). Divizionima je naređeno da sa tih vatreñih položaja 15 granata ispale na neprijateljske haubice, a ostale u centar grada. Zatim da protivtenkovska oruđa 1. artiljerijskog diviziona prate 6. kраjišku brigadu, a 2. — 13. bigadu. Po oslobođenju Petrovca 1. artiljerijski divizion stavlja se pod komandu 4. kраjiške divizije, a 2. divizion pod komandu 39. divizije da bi podržao njene jedinice u napadu na Oštrelj i Drvar.

Opštu rezervu Štaba 5. korpusa činio je 1. bataljon 11. kраjiške brigade, kome je naređeno da do 12 časova 1. avgusta dođe na prostor Palež — Otronvi do, a u sumrak odavde krene i do 23 časa stigne na prostor Vaganac — Tuk, gde će služiti kao opšta rezerva.

Ceta Komande mesta Petrovac, sa ostalim stražama, imala je zadatku da 1. avgusta blokira sve prilaze Petrovcu sa severne i istočne strane, a, kad počne napad, da vrši pritisak na južni deo odbrane Petrovca.

⁸⁸ Isto.

Početak napada određen je za 23 časa 1. avgusta.

Komandno mesto Štaba 5. korpusa određeno je da bude kod bunara, 1 km severoistočnije od Tuka, južnije od k. 826. Štabovima 6. i 13. krajiške brigade i artiljerijskim divizionima naređeno je da njihovi delovi za vezu uspostave vezu od svojih komandi mesta do Štaba Korpusa. Pored toga, Stab Korpusa izradio je i dostavio posebnu šifru 6. i 13. brigadi za održavanje radio-veze sa Štabom Korpusa.

Hirurškoj ekipi 5. korpusa naređeno je da se smesti u Smoljane, zaselak Marjanovići, a prihvatna ambulanta u Smoljane. U ove korpusne sanitetske ustanove naređeno je da 6. i 13. brigada upućuju svoje ranjenike.

Svim jedinicama je naređeno da se snabdeju rezervnom hranom za tri dana, a dalje snabdevanje vršilo bi se preko Ekonomskog odseka i trupne intendanture 5. korpusa.

Zarobljenike je trebalo slati Stabu Korpusa, a odavde u zarobljenički logor.

Sesta i 13. krajiška brigada i bataljon 11. krajiške brigade koji su određeni za napad na Petrovac imali su ukupno oko 1.800 boraca. Svaka brigada imala je verovatno po 6 oruđa, bacača i protivtenkovskih topova⁶³. Dva artiljerijska diviziona 5. korpusa imala su verovatno po 8 oruđa pa je ukupno bilo 16 oruđa korpusne artiljerije. To znači da je sa brigadnom artiljerijom u napadu na Petrovac učestvovalo 28 oruđa. Neprijatelj je imao 10 teških oruđa. Prema tome verovatan odnos snaga bio je: u pešadiji 2: 1, a u artiljeriji 2,8 : 1 u korist jedinica koje su napadale grad. Takav odnos snaga, ako bismo ga posmatrali na osnovu iskustva regularnih jedinica u drugom svetskom ratu, nije bio dovoljan da obezbedi uspešan ishod u napadu na Petrovac.

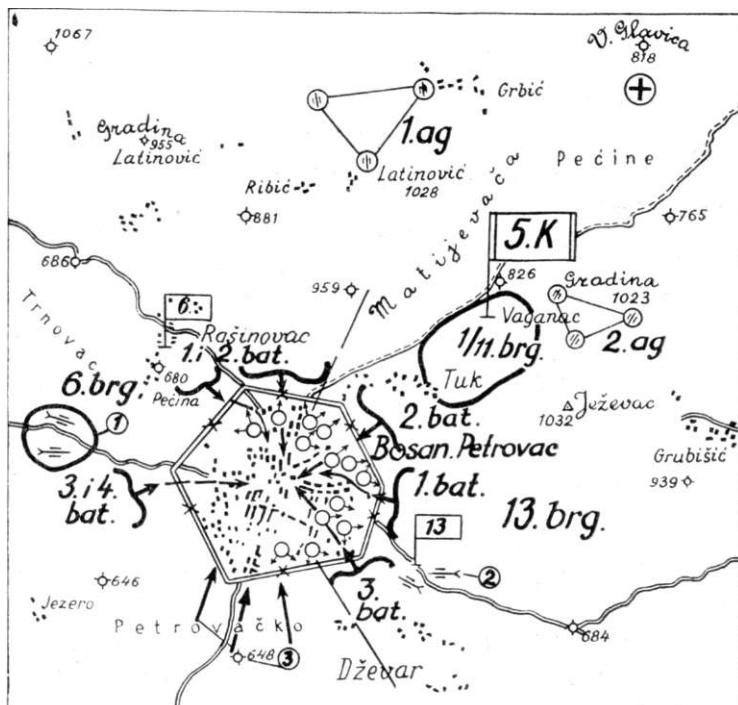
Međutim, Stab 5. korpusa je najviše polagao na iznenadenje u napadu. Da bi se to postiglo, potrebno je bilo

⁶³ Brojno stanje ljudstva i naoružanja jedinica 5. korpusa 15. 2. 1944. godine, Zbornik, IV, 22, 70, 290. U ovom brojnom stanju prikazano je da svaki od njih ima po 5 teških oruđa. Međutim, s velikom verovatnoćom se može pretpostaviti da su ove brigade do avgusta iste godine pojačane u pogledu teškog naoružanja. Ipak, to pojačanje uzeto je minimalno, po jedno oruđe.

izvesti operativno maskiranje, tj. takav manevar sopstvenih snaga koji će neprijatelja navesti na pogrešan zaključak u pogledu njihove upotrebe. Zbog toga su jedinice određene za učešće u napadu držane daleko od Petrovca. Neke su čak izvršile takve pokrete da se na osnovu toga nametao zaključak da se radi o napadu na neko mesto daleko od Petrovca. Takav slučaj je sa 13. krajiskom brigadom.

RASPORED JEDINICA PETOG KORPUSA U NAPADU NA PETROVAC

1. avgusta 1944. godine

R. 1 : 50.000

Legenda :

- 1) Prateći vod protivtenkovskih oruđa koji je bio uz 6. krajisku brigadu.
- 2) Prateći vod protivtenkovskih oruđa uz 13. krajisku brigadu.
- 3) Pravci kojima je trebalo da vrše pritisak na Petrovac borci Komande mesta Petrovac.

Prvi i 2. bataljon 13. krajiške brigade bili su 27. jula 1944. godine na prostoru Gerzovo — Trnovo, 3. bataljon — u Kadinoj Vodi, a 4. bataljon na Okruglici. Prvi, 2. i 3. bataljon trebalo je da učestvuju u napadu na Petrovac, te ih je trebalo približiti Petrovcu. Najkraći put za dolazak 1. i 2. bataljona 13. brigade do Petrovca vodio je preko Medne, Crkvenog i Bravskog. Međutim, zbog namera Štaba 5. korpusa da izvrši operativno maskiranje i postigne iznenadenje u napadu drukčije je postupljeno. Dvadeset sedmog jula 1. i 2. bataljon izvršili su pokret na prostor Ključa. Treći bataljon vratio se iz Kadine Vode 28. jula i naveče ovog dana stigao u selo Sokolovo, zaselak Maričići. Sutradan u 4 časa 1, 2. i 3. bataljon 13. brigade krenuli su za selo Dabar, u Podgrmeč,⁶⁴ što je značilo udaljavanje od Petrovca. Zbog toga su neki borci smatrali da se radi o napadu na Prijedor. Do 23 časa 29. jula naređeno je da bataljoni 13. brigade stignu u zaselak Marjanovići kod dabarske crkve, gde je određeno zborni mesto za sve brigadne delove.⁶⁵ Bataljoni su tamo stigli do određenog vremena i u Dabru ostali dva dana na odmoru. Ovde je izvedena nastava sa borcima. Zadržavanje u Dabru dovelo je do toga da je Brigada potrošila rezervnu hranu koju je, prema naređenju Štaba Korpusa, bila spremila i ponela sa jedinicama. Zbog toga je pitanje ishrane u Dabru predstavljalo znatne teškoće. Kod odbornika se nije naišlo na neophodno razumevanje. Oni su obećavali da će obezbediti ishranu, ali obećanja nisu izvršavana, pa je Štab Brigade bio primoran da izvrši rekviziciju.⁶⁶

Boravak bataljona 13. krajiške brigade u Dabru omogućio je dalji njihov pokret u željenom pravcu, a da to neprijatelj ne dozna. Štab Korpusa je svojom naredbom precizirao da se na prostor Palež — Otvorni do mora stići do 12 časova 1. avgusta. On je, takođe, naredio da pokret iz Dabra prema Petrovcu mora biti podešen tako da jedi-

⁶⁴ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

⁶⁵ Naređenje Štaba 13. brigade od jula 1944. godine za pokret u cilju izvršenja napada na Petrovac, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 47—3.

⁶⁶ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 8. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 33—4.

nice u toku noći zađu u Grmeč. Tu je izražen onaj momenat težnje za postizanje iznenađenja. Jer, preko Grmeča moglo se kretati danju, bez bojazni da će pokret biti otkriven.

Stab 13. krajiške brigade precizirao je svojim bataljonom pravac kretanja od Dabra prema Petrovcu. Tako je naređeno da se pokret izvrši pravcem: zaselak Marjanovići — zaselak Stupari — zaselak Miljevići — škola u selu Jelašnovicama — zaselak Vojvodići — Međugorje — zaselak Kukolj.⁸⁷ Zaselak Kukolj određen je kao mesto odmora i pripremanja hrane, a posebno je naglašeno da se pokret izvrši u najvećoj tajnosti i da za njega mogu znati samo članovi štabova bataljona. Prema tome, rastojanje od Dabra do Petrovca, koje iznosi oko 40 km, trebalo je preći u toku 1. avgusta i istog dana u 23 časa stići na polazne položaje za napad i napasti Petrovac. Treba istaći i činjenicu da je zemljište preko kog je trebalo izvršiti pokret teško za kretanje jer je ispresecano i obiluje sa dosta uspona i nagiba. Ako se doda još i to da su bataljoni 13. brigade prešli preko 40 km do dolaska u Dabar, da u Dabru nisu imali urednu ishranu, onda postaje jasno kakve teškoće je taj pokret imao za njih i kako se mogao odraziti na njihovu borbenu sposobnost.

Uglavnom, Brigada je stigla do 10 časova 1. avgusta do Ilijine vode, 3 km severnije od sela Smoljane.⁸⁸ Tu su se bataljoni odmarali i izvršena je priprema za napad. Izgleda da se jedinice Brigade nisu odmarale u zaseoku Kukolj u Međugorju, kako je bilo predviđeno, već su produžile pokret i na određeni prostor stigle dva časa pre predviđenog vremena.

Pred noć 13. brigade je krenula od Ilijine vode, preko Ogumače, Smoljane, Kapluva i Bravskog Vaganca za Petrovac. Od zaseoka Latinovići, u selu Kapluvu, bataljoni su se kretali cestom prema Petrovcu. Stigli su oko 22 časa do Goričana. Ovde je dalji pokret obustavljen i izvršena je orijentacija bataljona prema pravcima napada. Pošto je

⁸⁷ Naredenje Štaba 13. krajiške brigade od jula 1944. godine za pokret u cilju izvršenja napada na Petrovac, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 47—3.

⁸⁸ Mesečni izveštaj Štaba 39. divizije od 6. 9. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 29/2.

bila noć, komandanti bataljona i komande četa nisu mogli biti u dovoljnoj meri upoznati sa zemljištem, protezanjem rovova i neprijateljskim položajima, ali su koliko-toliko orijentisani u tom pogledu. Pokazano im je kuda treba da prođu da bi došli do polaznih položaja za napad.

Drugi bataljon krenuo je istočno od k. 810 prema Tuku i putu Smoljana — Petrovac, 1. bataljon od Goričana ispod k. 810 ka neprijateljskoj odbrani, a 3. bataljon između ceste i zaseoka Dževar ka spoljnoj neprijateljskoj odbrani. Stab Brigade išao je cestom, došao do groblja kod ceste jugozapadnije od k. 810 i tu ostao. Bataljoni 13. brigade došli su, zahvaljujući vodičima koji su uzeti u Kapljuvu i Bravskom Vagancu, na vreme do određenih položaja za napad i čekali ugovoren i znak.

Jedinice 6. krajiške brigade nalazile su se grupisane u selu Podvidači, 5 km zapadnije od Starog Majdana. Odavde su krenule noću između 31. jula i 1. avgusta sa istim zadatkom, u pogledu budnosti, kao i 13. krajiška brigada. Do određenog vremena stigle su do Ilijine vode, prešavši Grmeč, a odavde su u 18 časova 1. avgusta krenule prema Petrovcu,⁶⁹ ali nisu uspele neprimetno doći do polaznih položaja za napad. Artiljerija 5. korpusa takođe je na vreme stigla na vatrene položaje i bila spremna za otvaranje vatre na Petrovac.

Tako su sve jedinice, savladavši velike napore, u određeno vreme prema planu napada Štaba 5. korpusa bile spremne za izvršenje zadatka. Potrebno je istaći da borci i rukovodioци 13. brigade nisu poznavali Petrovac ni zemljište oko njega. Pre toga nikad nisu bili na prostoru Petrovca, a nisu imali mogućnosti da se približe i osmotre ga po danu, kako bi imali bar približnu predstavu o gradu i neprijateljskoj odbrani. Ni rukovodioци nisu izvršili izviđanje po danu, verovatno zbog toga što je data prednost tajnosti, momentu iznenadenja. Sesta brigada bila je ranije na prostoru Petrovca, ali poznavanje terena, kao i samog grada i neprijateljske odbrane od strane njenih boraca i rukovodilaca nije bilo dovoljno za uspešno izvršenje jedne ovakve akcije. Korpusna artiljerija nije uzela ele-

⁶⁹ Izveštaj 6. krajiške brigade od 3. 8. 1944. godine o napadu na Petrovac, Arhiv VII, k. 769, br. reg. 13—1/2.

mente za gađanje u toku dana samo zbog toga da bi se obezbedila tajnost napada.

Izvršenje napada: U 23 časa 1. avgusta artiljerija 5. korpusa otvorila je vatru, prema naređenju Štaba Korpusa. Međutim, došlo je do prebačaja pa su granate padale južnije i jugoistočnije od grada.⁷⁰ Usled toga neprijateljska odbrana nije imala nikakve štete od vatre naše artiljerije.

Kad je artiljerija otvorila vatru, 1. i 2. bataljon 13. brigade bili su ispred žične prepreke, 3. bataljon bio je nešto dalje. Bataljoni su odmah izvršili napad. Neprijatelj ih je dočekao potpuno spreman u bunkerima i rovovima. Drugi bataljon 13. brigade savladao je žičnu prepreku, ali nije uspeo da zauzme rovove i bunkere. Neprijatelj ga je dočekao jakom puščanom, mitraljeskom i minobacačkom vatrom i zadržao. Prvi bataljon svojim levim krilom savladao je žičnu prepreku i uspeo da zauzme dva bunkera i odmah poveo borbu za kuće koje su se nalazile iza bunkera. Zauzeo je i nekoliko kuća. Međutim, desno krilo 1. bataljona nije uspelo da savlada žičnu prepreku i prodre do neprijateljskih rovova i bunkera. Zahvaljujući tome, neprijatelj je prikupio rezervu i izvršio kontranapad na delove 1. bataljona koji su bili u zauzetim bunkerima i kućama. Uspeo je da borce izbací iz bunkera, ali oni koji su bili u kućama nisu se dali izbaciti. Tada je neprijatelj zapalio kuće i kad se vatra razgorela uspeo je i njih da izbací iz kuća i odbaci do žične prepreke.⁷¹

Treći bataljon u prvom naletu zauzeo je neprijateljske rovove i bunkere na pravcu svoga nastupanja i prodro do kuća kod bivše Komande mesta Petrovac. Međutim, neprijatelj je izvršio kontranapad i potisnuo o. oataljon do žandarmerijske stanice. Podrška naše artiljerije potpuno je izostala. Jedino je protivtenkovski vod, koji se nalazio uz 13. brigadu, sa vatreñih položaja od groblja, ispalio nekoliko granata u kuće pred 3. bataljonom. Neprijateljska artiljerijska i posebno minobacačka vatra bila je tako isplanirana i intenzivna da se teško moglo ostati u domenu njenog dejstva a da se ne pretrpe veliki gubici. Ona je

⁷⁰ Izveštaj Štaba 13. brigade od 4. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 19/2.

⁷¹ Isto.

stalno dejstvovala na udaljenje 1. km od grada. Tukla je i komandno mesto Štaba Brigade minobacačima, kao da je znala za njega. Neprijateljska artiljerija je gađala kartecom »sa tempiranjem na usta cevi.⁷² Zbog tako snažne neprijateljske vatre jedinice su pretrpele teže gubitke pa je Štab Korpusa nešto posle 3 sata 2. avgusta naredio da se jedinice povuku na polazne položaje. To je značilo odustajanje od daljeg napada. Dobivši naređenje, Brigada se povukla i njeni bataljoni su stigli u obližnja sela na odmaranje. Prvi bataljon se povukao u selo Kapljuv, 2. u selo Smoljanu, a 3. u Bravski Vaganac. Bataljoni su se povukli u ova sela da bi se odmorili i pripremili za pokret.

Trinaesta kраjiška brigada u ovom napadu je imala 3 mrtva, 37 ranjenih i 2 nestala borca. Evakuišući ranjenike za korpusnu hiruršku ekipu i prihvatu ambulantu, 13. brigada je imala još 3 mrtva i 1 ranjenog borca od nagazne mine u Zdenom dolu. Ranije, kad je bila na prostoru Petrovac, 6. kраjiška brigada postavila je nagazne mine na cesti. Tako su kola sa ranjenicima 13. brigade naišla na minu pa su poginula trojica ranjenika a 1 pratilac je ranjen. Time su se gubici 13. brigade popeli na 6 mrtvih i 38 ranjenih.⁷³ Od naoružanja 1. bataljon 13. brigade izgubio je 5 pušaka a 2 su oštećene od bacачkih mina. Neprijatelj je imao 8 mrtvih vojnika.⁷⁴

Jedinice 6. kраjiške brigade stigle su na vreme, ali neprijatelj ih je otkrio »prije nego što je trebalo izvršiti prodor.⁷⁵ Jedinice 6. brigade otkrivene su, prema izveštaju, zbog toga što je bila mesečina. Ali, izgleda da to nije bio razlog da ih neprijatelj otkrije pre vremena, već činjenica da je došlo do sukoba sa neprijateljskim patrolama koje su bile ispred žične prepreke, van grada. Bataljoni 6.

⁷² Isto.

⁷³ Izveštaj Štaba 39. divizije od 6. 9. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 29/2.

Izveštaj Štaba 13. brigade od 4. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 19/2.

⁷⁴ U izveštaju Štaba 13. brigade ne navode se uopšte neprijateljski gubici, dok u izveštaju 39. divizije stoji da je neprijatelj imao 8 mrtvih vojnika.

⁷⁵ Izveštaj Štaba 6. kраjiške brigade od 3. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 769, br. reg. 13—1/2.

brigade savladali su žične prepreke i uvukli se u grad na pravcima svoga nastupanja. Međutim, pored toga što je pružio snažan otpor, neprijatelj ih je tukao vatrom bacača i mitraljeza. Na 1. i 2. bataljon je vršio kontranapade i primorao ih da se povuku pola sata pre naređenja Štaba 5. korpusa za povlačenje.⁷⁶ Ostali delovi 6. krajiške brigade povukli su se kad je stiglo naređenje Štaba Korpusa za povlačenje, u 3,30 časova 2. avgusta. Podrške od strane naše artiljerije ni ovde nije bilo. Prateći vod 1. artiljerijskog diviziona 5. korpusa, koji se nalazio uz 6. brigadu, bio je učutkan od neprijateljske artiljerije, pa se ni njegovo dejstvo nije osećalo. Ni jedan bataljon nije iskoristio teška oruđa pri pokušaju prodora ka centru grada. Čim je napad počeo, neprijatelj je palio pojate i tako osvetljavao teren. To je činio i kad su se izvlačili 1. i 2. bataljon 6. brigade.

Šesta krajiška brigada u napadu na Petrovac imala je 6 mrtvih, 66 ranjenih i 3 nestala borca. Brigada je zaplenila 1 puškomitraljez, 6 pušaka, 1 pištolj i 1.300 metaka.⁷⁷

Osma i 16. krajiška brigada i Drvarsко-petrovački odred nisu imali uspeha u napadu.

Nijedna jedinica 5. korpusa u ovoj široko zamišljenoj i izvedenoj akciji nije izvršila zadatak, a ukupno je izbačeno iz stroja 170 boraca, što je očigledno mnogo.

Zbrinjavanje ranjenika, preduzimanje odgovarajućih mera i evakuacija vršeni su sa uspehom. Hirurška ekipa 39. divizije nije bila uz 16. krajišku brigadu, kako je naredio Štab 5. korpusa, već uz 13. brigadu. Iz izveštaja referenta saniteta o radu hirurške ekipe 39. divizije vidi se sledeće:

»Kroz previjalište Hirurške ekipe prošla 34 ranjenika, od toga dvojica umrla u ekipi. Otpremljeno je do 11 h prije podne 18 u bolnicu, 2 u brigadnu ambulantu. Od 18 gore navedenih upućeno je 3 u bolnicu broj 1.«⁷⁸

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto. U izveštaju 4. krajiške divizije od 9. 9. 1944. godine stoji da je neprijatelj imao 37 mrtvih i 65 ranjenih. Arhiv VII, k. 769, br. reg. 9—1/1.

⁷⁸ Izveštaj referenta saniteta 39. divizije od 2. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 465, br. reg. 15—1/3

Zbrinjavanje ovako velikog broja ranjenika 13. kраjiške brigade moguće je bilo izvršiti jedino zahvaljujući angažovanju omladine iz sela Bravskog Vaganca, Kapijuva, Smoljane, Janjila i Bravskog. Omladina je ispoljila veliku ljubav oko zbrinjavanja ranjenika, sama ih je prenosila i donosila im »hranu s velikom radošću i voljom.«⁷⁹ Slično je činila i 6. kраjiška brigada sa svojim ranjenicima.

Zbog neuspeha u napadu na Petrovac odustalo se od pokreta 13. kраjiške brigade prema Oštrelju i Drvaru, kako je bilo ranije planirano. U toku 2. avgusta njeni bataljoni ostali su u selima 7 km istočnije od Petrovca. Trećeg avgusta Brigada je izvršila pokret za Ribnik pravcem Bravski Vaganac — Bravsko — Crkveno — Ribnik. U Ribnik je stigla istog dana naveče i zadržala se u Ribniku u toku 4. avgusta. Ovde je proslavljenatarogodišnjica ustanka i izvršena smotra Brigade. Naveče 4. avgusta bataljoni su se prikupili i rukovodioци su govorili borcima o Drugom zasedanju AVNOJ-a, sporazumu Tito—Subašić. Upućen je i pozdravni telegram AVNOJ-u i ZAVNOBIH-u. Zatim je nastalo pravo narodno veselje. Posle izvesne potištenosti i neraspoloženja izazvanog žrtvama u napadu na Petrovac ponovo je zavladalo raspoloženje.

Petog avgusta 13. brigada je napustila Ribnik. Prvi i 2. bataljon krenuli su za Baraće i Gerzovo, a 3. bataljon za Dolove, prema Manjači.

*

Štab 4. kраjiške divizije u svom izveštaju od 9. 9. 1944. godine uzroke neuspeha svoje 6. brigade u napadu na Petrovac ocenjuje ovako: veliki broj ranjenika pa su se morali odvajati borci za njihovo nošenje, nedovoljno bombi u jedinicama Brigade, slaba artiljerijska vatra artiljerije koja je trebalo da podržava Brigadu, povlačenje 13. kраjiške brigade pola sata ranije nego je izdato naređenje za povlačenje.⁸⁰

⁷⁹ Izveštaj Štaba 13. kраjiške brigade od 8. 8. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 33—4.

⁸⁰ Izveštaj Štaba 4. kраjiške divizije od 9. 9. 1944. godine. Arhiv VII, k. 769, br. reg. 9—1/1.

Štab 6. krajiške brigade u svom izveštaju od 3. 8. 1944. godine neuspeh obrazlaže sledećim: nije se postiglo potpuno iznenađenje, teška oruđa nisu došla do izražaja, evakuacija velikog broja ranjenika pomoću boraca, pa smanjeno brojno stanje jedinica, neprijatelj ih otkrio pre napada, otvorio vatru, omeo ih u brzom udaru i prihvatio borbu. Ovaj štab na kraju izveštaja dodaje:

»Primedbe naših štabova bataljona, da su snage XIII Brigade davale slab pritisak i da su na sebe vrlo malo navlačile neprijateljsku vatru.«⁸¹

Štab 39. divizije u svom izveštaju ne navodi uzroke neuspeha, a Štab 13. krajiške brigade o tom kaže: dobro organizovana odbrana, automatska oružja postavljena na periferiji zapreka, izvršeno reperisanje terena, artiljerija gadala kartečom, neprijatelj napad dočekao potpuno spremam u rovovima i bunkerima, pojavom naših jedinica neprijatelj na njih otvorio dobro planiranu vatru, slab rad naše artiljerije i manji propust naših jedinica.⁸²

Tako se ocenjuju uzroci neuspeha u napadu od strane štabova čije su jedinice uzele učešća u napadu. Očigledna je težnja u nekim izveštajima da se neuspeh, u izvesnoj meri, prikaže i kao posledica slabog rada drugih jedinica u napadu. Međutim, ni u jednom izveštaju se ne pominju osnovni uzroci neuspeha. Uostalom, to se i ne može očekivati u ocenama štabova brigada.

U pogledu zadataka od strane 13. krajiške brigade ne može se nešto određenije reći, s obzirom na to da ona nije poznavala teren i nije joj bila pružena mogućnost da ga upozna. Zbog toga je bila primorana da napada »nasumce«, bez podrške artiljerije i bacača i bez jedne unapred određene orientacije u pogledu manevra unutar neprijateljske odbrane, kad se izvrši prodror spoljne odbrambeni linije. Da je toga bilo, njen 3. bataljon, koji se bio duboko uklinio u neprijateljsku odbranu, ne bi bio odbačen kontranapadom neprijatelja.

⁸¹ Izveštaj Štaba 6. krajiške brigade od 3. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 769, br. reg. 13—1/2.

⁸² Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 4. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 19/2.

Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 8. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 33⁴.

Oko Mrkonjića i Jajca

Posle napada na Petrovac i proslave trogodišnjice ustanka u Ribniku 13. brigada je napustila Ribnik. Petog avgusta njen 1. i 2. bataljon stigli su u selo Baraće, a 3. bataljon u selo Dolove i tu se smestio. Dve čete 4. bataljona 5. avgusta bile su u selu Trnovu, na području Mrkonjića, a druge dve — u Okruglici i selu Dolovima, kod Sitnice. Zadatak jedinica 13. brigade bio je: čišćenje sela od četnika i ustaške milicije i dejstvo na komunikaciji Mrkonjić — Jajce — Donji Vakuf. Tako su delovi 1. i 4. bataljona u toku 6. i 7. avgusta pretraživali prostor Šibova, jugozapadno od Mrkonjića, ali nisu naišli na četnike. Dve čete 4. bataljona 8. avgusta pretraživale su Manjaču, ubile 1 četnika i zaplenile 1 pušku i 100 metaka.

Devetog avgusta 1. i 2. bataljon krenuli su prema cesti Mrkonjić — Jajce. Prvi bataljon zanoćio je u selu Hoćune, a 2. se smestio u Mrkonjiću. U pokretu su od nagazne mine ranjena 3 borca 2. bataljona. Naveče 9. avgusta 3. bataljon iz Dolova stigao je u selo Rogolje, zapadno od Mrkonjića, a jedna četa 4. bataljona — u Podrašnicu. U toku 10. avgusta 2. bataljon zadržao se na položajima oko Mrkonjića, a 1. bataljon je iz Hoćuna, preko Magajdola i Mila, krenuo prema Jajcu i istog dana poseo položaje iznad grada. Treći bataljon pomerio se iz Rogolja u selo Magaljdo, a 4. bataljon je ostao na ranijim položajima. Jedna četnička četa izvršila je napad na položaje 2. bataljona kod Mrkonjića, ali je napad odbijen. Drugi bataljon je tada ranio 1 četnika, a 1 zarobio. Zaplenio je 1 pušku i 800 metaka.

Jedanaestog avgusta 1. bataljon izvršio je demonstrativan napad na Jajce, a delovi 4. bataljona vodili su borbu sa četnicima koji su se iz Manjače prebacivali u Lisišu. Četrnaestog avgusta naveče 1. bataljon je postavio nagazne mine na cestu Jajce — Jezero i srušio potporni zid u dužini od 60 m. Ovog dana 2. bataljon napustio je Mrkonjić i krenuo za selo Gerzovo, a delovi 3. bataljona vršili su pretres sela Barevo. U Barevu su zarobili 1 ustaškog milicionera, zaplenili 3 puške, 240 metaka i 3 bombe. Udarna grupa 4. bataljona upućena je u Manjaču sa istim ciljem.

Desetog avgusta 1944. godine u Brigadi su izvršene neke kadrovske promene. Za komandanta 1. bataljona postavljen je poručnik Mirko Sarač, dotadašnji zamenik komandanta 3. bataljona. Za zamenika komandanta 1. bataljona postavljen je poručnik Mijo Posavec, dotadašnji vodnik topovskog odeljenja 13. brigade. Na dužnost zamenika komandanta 3. bataljona postavljen je kapetan Jovo Viđović, dotadašnji operativni oficir 15. krajiske brigade.⁸⁸

Na prostoru južnije od Mrkonjića nalazio se Mrkonjićki odred. To je prostor na kom je bio jak uticaj četnika i sa kog su bili četnici 3. četničke brigade (Mitra Trivunčića). Postojanje partizanskog odreda na tom prostoru predstavljalo je znatnu opasnost za četnike i oni su nastojali da ga unište ili pasiviziraju. Borci Odreda bili su sa istog terena i kad se, u letu 1944. godine, pristupilo intenzivnoj mobilizaciji ljudstva sposobnog za vojnu službu i Odred je mobilisao neke ljude. Pod njihovim uticajem, verovatno, došlo je do izvesne pasivnosti Odreda. On nije bio aktivovan u borbi protiv četnika pa ga je trebalo aktivirati. Pošto je, reorganizacijom 5. korpusa u proleće 1944. godine, potpao pod komandu 39. divizije, to je Štab Divizije preuzeo mere u tom smislu. Osnovno je bilo pitanje kadra, te su u tom pogledu i preuzete mere. Tako je komandant 1. bataljona 13. krajiske brigade Antonije Ivić postavljen za komandanta Mrkonjićkog odreda, a dotadanji komandant Rade Marković povučen je iz Odreda. Ovo je učinjeno početkom jula 1944. godine, mada tada nije izvršeno i formalno postavljanje i dat predlog Stabu 5. korpusa.

Predlog za te promene dat je korpusu 25. jula iste godine. U predlogu se to obrazlaže ovako:

»Pošto štab Mrkonjićkog odreda ne odgovara i ne može da ispunи zadatke, koji se pred njega postavljaju, mišljenja smo da je potrebno da se komandant, a po mogućnosti i komesar povuku sa dosadašnje dužnosti. Naš je predlog da se privremeno postavi za komandanta Mrkonjićko-pljevkog odreda drug Antonije Ivić, kapetan, sadašnji komandant 1. bataljona XIII brigade. Drug kapetan Ivić zadržao bi se na dužnosti komandanta odreda do tog vremena dok bi odred osposobio i udarnički podigao, da može sam kontrolisati svoj sektor. Njegovo postavljanje za komandanta od-

⁸³ Naredba Štaba 39. divizije od 10. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, br. reg. 16—1/1.

reda, potrebno je i radi samog uzdizanja odreda u vojničkom pogledu, tako da bi se odred u najskorije vreme pretvorio u jednu udarnu pokretnu jedinicu.⁸⁴

Cim je postavljen na dužnost komandanta Odreda, Ivić je preduzeo niz mera u pogledu učvršćenja discipline, vojničkog rada, budnosti i borbe protiv četnika. Njegov rad i dolazak u Odred brzo se osetio, naročito u pogledu borbe protiv četnika. Jedinice 13. krajiške brigade, nalazeći se na istom terenu, pomogle su uzdizanje i aktiviranje Odreda. Četnici su u Odredu gledali opasnost za sebe, posebno kad je počeo ispoljavati veću aktivnost u borbi protiv njih i njihovih jataka i u vršenju mobilizacije. Zbog toga je vojničko razbijanje odreda postalo njihov osnovni cilj, pa su se pripremali za takav poduhvat.

Kad su 1. i 2. bataljon 13. krajiške brigade 9. avgusta napustili Baraće i krenuli ka cesti Mrkonjić — Jajce, Mrkonjički odred je ostao sam na prostoru Gerzova, gde je vršio mobilizaciju. Četnici su to doznali pa su u Manjači prikupili sve raspoložive snage i krenuli prema Mrkonjiću. Jedanaestog avgusta oni su se iz Manjače prebacili u Lisinu, jugozapadnije od Mrkonjića. Sa njima je tada na komunikaciji Čadavica — Mrkonjić vodio borbu 4. bataljon 13. krajiške brigade.⁸⁵ Prebacivši se u Lisinu, četnici su se prikupili u Međugorju i krenuli prema Gerzovu. Odred nije otkrio njihovo prikupljanje, niti je mogao pretpostaviti da bi se tu mogle naći jače četničke snage, pošto je tamo bila 13. krajiška brigada. Ali, četnici su vešto iskoristili njen odlazak sa toga prostora, prikupili se, prebacili u Lisinu i već 12. avgusta napali Mrkonjički odred u Gerzovu. Napad je bio iznenadan i izведен sa rasporedom u vidu potkovice, tako da je ostala slobodna samo južna strana sela Gerzovo.

Odred je pružio otpor, ali je nadmoć četnika bila velika pa Odredu nije bilo preostalo ništa drugo nego da se izvuče prema Potkraju i Baraćima. Uverivši se u to da se neće moći sa odredom održati u Gerzovu, Ivić je naredio povlačenje. Lično je štitio izvlačenje Odreda. I kad se Od-

⁸⁴ Dopus Štaba 39. divizije od 25. 7. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 5—6.

⁸⁵ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

red izvukao i odstupio prema zaseoku Spirici, Ivić je uzjahaо konja i u trku krenuo za Odredom. Međutim, nije ga stigao. Pao je sa konja pogoden četničkim hicem. Tada je poginuo i Ljubo Kljajić i još jedan borac, dok su dva borca ranjena.⁸⁶ Zbog toga je 2. bataljon 13. krajiške brigade napustio Mrkonjić i krenuo za Gerzovo u pomoć Mrkonjićkom odredu.⁸⁷

Stab 13. krajiške brigade izdao je 14. avgusta naredjenje bataljonima za zatvaranje pravaca koji iz Jajca vode ka slobodnoj teritoriji i za čišćenje prostora Mrkonjića od četnika. Prvi bataljon imao je zadatak da se smesti u Magaljdo, predstraže da drži na liniji Borci — Straža (k. 877) i da ruši cestu i postavlja mine sve na 4 km od Jajca. Drugi bataljon smestio se u selu Gerzovu sa zadatkom proganjanja četnika i pružanja pomoći Mrkonjićkom odredu. Treći bataljon razmestio se na prostoru Magaljdo — Dubrave, sa predstražama na brdu iznad sela Bareva i zadatkom rušenja ceste i tunela kod Crne Rijeke. Četvrti bataljon bio je sa dve čete u Dolovima i imao zadatak da ruši cestu između Sitnice i Čadavice. Brigadna izvidačka četa zadržana je na Čusini i imala zadatak da izviđa Jajce i prikuplja podatke o neprijatelju.

Jedinicama je naređeno da sa dotadašnjim načinom vršenja mobilizacije prekinu i da se mobilizacija vrši preko narodnooslobodilačkih odbora.

Trinaestog avgusta iz Travnika u Jajce je stigla jedna neprijateljska četa sa 11 kamiona, pa je 14. 8. 1944. godine u Jajcu bilo: 400 Nemaca, 30 žandarma i 40 četnika. Od naoružanja je bilo: 3 protivtenkovska topa, 7 bačača i na tvrđavi 2 protivavionska mitraljeza.⁸⁸ Neprijatelj je tada utvrđivao grad i oko njega postavljao nagazne mine.

Petnaestog avgusta održana je brigadna skojevska konferencija sa dnevnim redom: politička situacija, organizaciona pitanja i zadaci. Referat o političkoj situaciji podneo je Rade Smiljanić, rukovodilac skojevske organi-

⁸⁶ Izveštaj 13. krajiške brigade od 15. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 36—4.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

zaciјe u 4. bataljonu. U referatu se govorilo o svim važnijim političkim i vojnim događajima, kao bici kod Staljingrada, Moskovskoj i Teheranskoj konferenciji, sedmoj neprijateljskoj ofanzivi, Drugom zasedanju AVNOJ-a, drugom frontu, Sporazumu Tito — Subašić i Drugom zasedanju ZAVNOBIH-a. Ta pitanja su bila veoma aktuelna i pobudjivala su pažnju svih članova organizacije.⁸⁹

U pogledu organizacionih pitanja konstatovano je da su postignuti dobri uspesi i da je ušlo u Partiju 75 skojevaca. Naglašeni su i nedostaci: pojava deserterstva skojevaca iz 2. bataljona, šabloniziranje rada, nereagiranje odmah na greške, nedoslednost u obučavanju nepismenih, slabost u propagandnom radu i radu u jedinicama koje nisu u sastavu bataljona.

Na osnovu tih konstatacija i zaključaka o opštem stanju organizacije postavljeni su zadaci skojevskoj organizaciji pa se osetio pojačan rad i veće zalaganje članova organizacije.

Po povratku u Gerzovo 2. bataljon 13. brigade sa Mrkonjićkim odredom je pristupio gonjenju četnika. Oni se nisu zadržali oko Gerzova i Dragnića, već su, iznenadnim pokretom, 16. avgusta stigli u selo Semenovac, u Kupreško polje. Međutim, četnici su pobegli u Vitorog, pa, bez obzira na napore i iznenadne pokrete, uspeha nije bilo. Drugi bataljon je ostao duže na tom prostoru i pohvatao je neke četničke saradnike u Gerzovu i Baraćima, ali vidnijeg uspeha nije bilo.

Za ovo vreme 4. bataljon 13. brigade, u sadejstvu sa Zmijanskim odredom, vodio je borbu sa četnicima u selu Dobrinji, ali znatnijeg uspeha nije bilo.

Udarna grupa 2. bataljona 21. avgusta postavljala je zasede četnicima u selu Podgorji, a 24. avgusta udarna grupa 1. bataljona jačine 65 boraca upućena je u zasedu na komunikaciju Jajce — Donji Vakuf. Na zasedu ove grupe 25. avgusta naišlo je 5 neprijateljskih kamiona sa vojskom i 2 oklopna kola. Grupa je na njih otvorila iznenadnu vatru kod sela Bravnice, 6 km jugozapadno od Jajca. Neprijatelj je tada pretrpeo gubitke od 25 mrtvih i oko 20 ranjenih vojnika, dok je grupa imala 2 mrtva i ranjena

⁸⁹ Rajko Radetić: Radna beležnica iz rata.

borca.⁹⁰ Grupa je zaplenila: 1 puškomitrailjez »šarac«, 3 puške, 1 revolver, 15 bombi, 1.900 metaka, 7 fišeklija, 2 opašača, 3 šinjela, 3 para odela, 2 para cipela, 3 šatorska kri-la i 10 čuturica, a uništila 3 kamiona.

Posle ovog i drugi delovi 1. bataljona postavljali su zasede na komunikaciji Jajce — Donji Vakuf, pa je ona postala nesigurna za neprijatelja. U Jajcu je bila neprijateljska jedinica u kojoj se nalazio vojnik — folksdojčer — koga je 13. krajiška brigada zarobila i posle »prevaspitanja« pustila. Neprijatelj je znao da se jedinice 13. krajiške brigade nalaze oko Jajca pa je iskoristio »vezu« tog svog vojnika sa Brigadom i poslao »poklon« komandantu Brigade. Radilo se o jednom paketu, koji je neki civil doneo i predao komandantu 3. čete 3. bataljona Nikoli Samardžiji, naglasivši da nemački vojnik kog je Brigada pustila šalje revolverske metke za komandanta Brigade. Komandir čete je primio paket, ali ga nije poslao u Stab Brigade. Hteo je da vidi šta je u njemu, pa ga je počeo otvarati. Tako je došlo do eksplozije i ranjavanja komandira čete. To je bila paklena mašina.

Tridesetog avgusta 13. krajiška brigada dobila je naredenje od Štaba 39. divizije u vezi sa bombardovanjem komunikacija i neprijateljskih uporišta od strane savezničke avijacije.⁹¹

Planiranje bombardovanja izvršeno je tako, da je od 1. do 7. septembra 1944. godine trebalo bombardovati ciljeve na prostoru Bosanske krajine. U vezi s tim, Divizija je 13. brigadi naredila:

»a) Štab XIII KNOU brigade sa svojim snagama razviće ofanzivne akcije na komunikacijama Banja Luka — Jajce — Mrko-njić i Jajce — Donji Vakuf, s tim što će na komunikaciji Jajce — Donji Vakuf sa manjim svojim delovima i na najpovoljnijim tačkama postavljati zasede radi sprečavanja neprijateljskog saobraćaja i tučenja neprijatelja u slučaju njegovog povlačenja. Sve pomenute komunikacije minirati, a na podesnim mestima prekopati i onesposobiti za motorizaciju. Nakon bombardovanja grada, a u najpovolnjem momentu upasti i zaposesti i sam grad Jajce.«⁹²

⁹⁰ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 25. 8. 1944. godine o uspjehu grupe 1. bataljona, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 38—4.

⁹¹ Naredenje Štaba 39. divizije od 30. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 33—1.

⁹² Isto.

Kako se vidi, pripremala se zamašna akcija iz vazduha i to je trebalo maksimalno iskoristiti dejstvom na zemlji. Jedinice 13. brigade rušile su komunikacije radi onemogućavanja neprijateljskih pokreta i povlačenja.

Uporedo sa pripremanjem i preuzimanjem jačih udaraca po neprijateljskim saobraćajnicama i uporištima, Vrhovni komandant NOV i POJ uputio je i poslednji poziv »svim zavedenim slugama okupatora.« U ovom pozivu rečeno je da će svi oni koji se posle 15. septembra 1944. godine zateknu u domobranima, četnicima i drugim formacijama biti »izvedeni pred ratni sud i suđeni kao izdajnici naroda i kažnjeni najstrožom kaznom.« »Pozivam poslednji put« — stoji u pozivu — »sve zavedene koji služe okupatora i slušaju izdajnike, da se trgnu i da bar u poslednjem momentu donekle isprave svoj zločin prema narodu.⁹³

Trideset prvog avgusta 1944. godine održan je sastanak Štaba 13. krajiške brigade sa Štabom 39. divizije. Na ovom sastanku data je ocena vojnopolitičke situacije i stanja u Brigadi, pa su postavljeni zadaci. Kao prvo postavilo se podizanje borbene spremnosti Brigade i u vezi s tim jačanje službe veze, intenzivnije izvođenje borbene obuke, manevarske sposobnosti jedinica, obučavanje bombaša i pravilnije korištenje teškog oružja.

Istog dana održan je i sastanak sa štabovima bataljona. I na ovom sastanku raspravljala su se ista pitanja s tim što je ukratko izneto stanje po bataljonima. Tako je konstatovano da u 1. bataljonu nedostaju dva komandira četa, da je slaba disciplina i ophodenje, da treba poboljšati obaveštajnu službu, više raditi na opismenjavanju napisnih i obaveštavanju o političkoj situaciji, kao i to da je nizak ideološki nivo političkih rukovodilaca.

Kod 3. bataljona ustanovljeno je da ima malo starih boraca — svega 30%, da je komandiru 2. čete potreban vojni kurs, da zamenik komandira 3. čete ne odgovara dužnosti, da su pokretljivost i obaveštajna služba bataljona dobre, sanitet nepotpunjen, nedovoljan broj bombaša, da

⁹³ Poslednji poziv Vrhovnog komandanta NOV i POJ od 30. 8. 1944. godine svim zavedenim slugama okupatora, Arhiv VII. Mikroteka, film 9, snimak 356.

je slabo prorađen Sporazum Tito — Šubašić i da je slab pevački hor.

Kod 4. bataljona naglašeno je da treba vojne rukovodiće uzdići teoretski, da bataljon nije vršio mobilizaciju, da je pokretan i da su mu sanitet i intendantura dobri. Na ovom sastanku rukovodioci bataljona postavljali su niz pitanja od šireg političkog značaja.⁹⁴

U cilju poboljšanja službe veze i posebne konspirativnosti u opštenju između štabova naređeno je da se u jedinicama, od brigade naviše, formiraju šifrantska odeljenja⁹⁵ U personalnom pogledu preduzete su mere u smislu urednosti praćenja kadra. Ustrojen je karton personalnih podataka i održani sastanci sa personalnim povernicima u jedinicama Brigade, na kojima su data uputstva o popunjavanju kartona. Tada je ukazano na njihovu važnost i rečeno da će se oni dostaviti Povereništvu za narodnu odbranu, gde će se čuvati kao radni dokumenti trajne vrednosti. Kartone je potpisivao personalni poverenik u jedinici, s tim što je bio izuzet karton komandira i komesara jedinice, a u Brigadi članova Štaba.⁹⁶

Četvrtog septembra snage 1. bataljona 13. brigade prebacile su se na prostor Cusina — Drenov Dol kako bi što jače mogle ugrožavati komunikaciju dolinom Vrbasa, a i garnizon Jajce. Četvrti bataljon prebacio se u selo Piskavici, dok su 2. i 3. bataljon ostali na istom prostoru. Međutim, jedinice Brigade nisu dugo ostale u ovakvom rasporedu. Već sutradan 1. bataljon prebacio se na levu stranu reke Plive, selo Mile, a 3. bataljon — u Mrkonjić. Treći bataljon je 7. septembra već bio u selu Vilusima, gde je progonio četnike.

Sedmog septembra dve čete 4. bataljona kod zaseoka Kneževići vodile su borbu sa Nemcima. One su ubile 6 i ranile više neprijateljskih vojnika. Zaplenile su 2 »šarca«, 5 pušaka, 1 revolver i nešto druge opreme.⁹⁷

⁹⁴ Radetić Rajko: Radna beležnica iz rata.

⁹⁵ Dopis Štaba 39. divizije, bez datuma, Arhiv VII, k. 1266, br. reg. 36—3.

⁹⁶ Dopis Štaba 5. korpusa od 8. 9. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, br. reg. 5—13.

⁹⁷ Operacijski dnevnik 13. krajiske brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

Osmog septembra 3. bataljon se prikupio u selu Sljivno, a 4. bataljon se odmarao u Piskavici da bi se naredne noći prebacio u Kozaru. Sutradan 3. bataljon je bio angažovan u čišćenju prostora Manjače od četnika, a 4. bataljon je ubio 7 Nemaca i zaplenio 1 pušku.

U ovo vreme izvršene su još neke kadrovske promene u 13. kраjiškoj brigadi. Tada je za šefa Obaveštajnog centra Brigade postavljen Sava Dakić, dotadašnji zamenik komandanta 1. bataljona iste brigade, a za njegovog pomoćnika Stevo Ostojić, dotadašnji komandir brigade izviđačke čete. Za političkog komesara 2. bataljona postavljen je Vlado Banjac, dotadašnji komesar čete u 4. bataljonu 13. brigade.⁹⁸

Devetog septembra neprijatelj je napustio Jajce i snage 1. bataljona 13. brigade ušle su u grad. Desetog septembra 1. bataljon je krenuo za neprijateljem dolinom Vrbsa i ušao u Donji Vakuf bez borbe. Sutradan se vratio ponovo u Jajce, dok se 2. bataljon prebacio u selo Podbrdo, zapadno od Mrkonjića. Treći bataljon ovog dana vodio je borbu sa četnicima u selu Trnovu. Ubio je 4 četnika i zaplenio 2 puške, 7 okvira za puškomitrailjer, 250 metaka i 5 ranaca.

Trinaestog septembra 1. bataljon prebacio se u selo Gerzovo, 2. je bio u pokretu ka Banjaluci i zanoćio je u Krupi na Vrbsu, 3. se prebacio u Han-Kola, a 4. bataljon se odmarao u Pervanu i vršio izviđanje prema Banjaluci.

Četrnaestog i 15. septembra 1. bataljon u Dragić Podovima i Podgorji vodio je borbu sa četnicima. Ubio je 8 četnika, 8 ranio i 1 zarobio, dok je sam imao 1 ranjenog borca. Zaplenio je 2 puške, 120 metaka, 1 kazan, 1 tovarnog konja i 100 kg krompira. Drugi bataljon je, pri pokretu iz Krupe za Rekavice vodio borbu sa četnicima. Ubio je 4, više ranio i sam imao 2 ranjena borca. Istog dana 3. bataljon je vodio borbu sa četnicima. Dva četnika je ubio i 2 zarobio.

Prvi bataljon je 16. septembra pretraživao Jasenove Potoke i Donju Pecku, a ostali bataljoni 13. brigade izvršili su demonstrativan napad na Banjaluku i vodili borbu sa 2. četničkom brigadom, kojom prilikom su imali

⁹⁸ Naredba Štaba 39. divizije od 8. 9. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, br. reg. 26-II.

1 mrtvog i 1 ranjenog borca, dok su zaplenili 52 granate za bacač i 1.350 metaka. Četnički gubici nisu ustanovljeni.

Na prostoru oko Jajca, Mrkonjića i Manjače jedinice 13. kраjiške brigade ubile su 57 neprijateljskih vojnika, ranile 22, a zarobile 4. Zaplenile su 3 puškomitraljeza, 18 pušaka, 2 revolvera, oko 5.000 metaka, 52 granate za bacač, 18 bombi i još nešto vojne opreme. Uništite su i 3 kamiona. Njihovi gubici bili su: 3 mrtva i 10 ranjenih.

I ovo vreme karakterisalo se čestim, dužim pokretima koji su zamarali jedinice, ali koje je situacija nametala, pa su se morali vršiti. Ovaj period karakterističan je i po tome, što je dejstvo jedinica Brigade bilo usklađeno sa dejstvom savezničkih snaga iz vazduha, mada se i za to vreme dosta računa vodilo o borbi protiv četnika. Zapažena je takođe težnja da se jedinice uzdignu u smislu savremenijeg održavanja veze i praćenja kadra. Cilj svih tih mera bio je — stvaranje savremenih jedinica, koje će biti spremne da odgovore zadacima i situacijama koje su nametale potrebu sve krupnijih i zamašnijih borbenih dejstava.

Drugi napad na Banjaluku

Polovinom 1944. godine snage 5. korpusa nalazile su se uglavnom na prostoru Bosanske krajine i do druge polovine septembra bile su oslobođene: Prijedor, Sanski Most, Ključ, Bosanski Petrovac, Drvar, Bosansko Grahovo, Glamoč, Mrkonjić i druga mesta. Oslobođena teritorija bila je dovoljno prostrana i mogla je da posluži kao solidna operacijska osnovica za dejstva u svrhu oslobođenja i ostalih mesta u dolini reke Une i Vrbasa. Neoslobođena mesta u severnom delu Bosanske krajine, među koja je spadala i Banjaluka, mogla su da posluže kao neka vrsta bočnih objekata za obezbeđenje pravaca nemačkog povlačenja. Sem toga, Nemci su mogli da iskoriste komunikaciju Sarajevo — Travnik — Jajce — Banjaluka — Bosanski Novi za izvlačenje svojih snaga na zapad.

U očekivanju savezničkog iskrcavanja na Jadranu⁹⁹

⁹⁹ Direktiva br. 48 (Arhiv VII, k. 700), izjava pukovnika Jozefa Selmajera (Arhiv VII, k. 70, reg. br. 1/2) i telegram nemačkog poslanika u Zagrebu Kaše od 17. 9. 1944. godine, upućen ministru spoljnih poslova Rajha (Arhiv VII, London—N13—H 306666).

Nemci su u širem prostoru Banjaluke nagomilali velike količine avionskih bombi i goriva za avione. Pored toga, držeći u svojim rukama Banjaluku, oni su mogli da iz nje vrše ispadne u svim pravcima u Bosanskoj krajini i centralnoj Bosni. U slučaju iskrcavanja na Jadranu i potrebe ponovnog osvajanja oslobođenih mesta u Bosanskoj krajini, Banjaluka im je služila kao neka vrsta odskočne daske i vrlo važne materijalne baze.¹⁰⁰ Pa i pored svega toga, nalazeći se u teškoj situaciji, Nemci nisu mogli da odvoje jače snage za odbranu Banjaluke. Nemački poslanik u Zagrebu je u vezi sa ovim intervenisao depesom:

»... Banja Luka je određena za glavni grad Hrvatske i kao takva do sada uvek smatrana ... Stoga molim da se preko Vrhovne komande oružanih snaga zahteva da se Banja Luka drži. U svakom slučaju molim da se konačna odluka odloži do posete Poglavnika i da se Vrhovni komandant Jugoistoka u tom pogledu obavesti.«¹⁰¹

Opstanak ustaša i četnika u Bosanskoj krajini dobrim delom u centralnoj Bosni bio je vezan za sudbinu Banjaluke, a za Nemce to nije bilo bez značaja.¹⁰² Važnost Banjaluke za četnike potvrđuje i izveštaj komandanta Motačićke četničke brigade, upućen komandantu 310. četničkog korpusa, u kom, pored ostalog, stoji... »jer ako pane Banja Luka komunistima u ruke, ja Vas pitam kuda ćemo onda, onda mora da skačemo de je najdublja voda, jer neće biti mesta na drugome mestu, nećemo moći da ostanemo«.¹⁰³

Avgusta 1944. godine četnici su se sve više grupisali oko Banjaluke. Na sastanku u Rebrovcu 26—29. avgusta četnički komandant Lazo Tešanović je rekao:

¹⁰⁰ Izjava komandanta vazduhoplovstva NDH, generala Krešna, Arhiv VII, k. 100.

¹⁰¹ Depeša nemačkog poslanika u Zagrebu Kašea od 14. 9. 1944. godine upućena Ministarstvu spoljnih poslova Rajha u vezi sa odlukom generala Angelisa da se Banjaluka brani Paveličevim snagama. Arhiv VII, London—N13—H 306661.

¹⁰² Operacijski izveštaj 5. korpusa str. pov br. 2180 od 8. 11. 1944. za septembar, Arhiv VII, k. 458, reg. br. 13/2.

Arhiv VII, BH, V, dok. br. 12246.

»Mi držimo okolinu Banje Luke, pa čemo u nju unići, a ako budu komunisti napadali mi čemo se braniti. Mi nećemo napadati Ključ, Jajce, Petrovac, Prijedor, to je njihov sektor... U Banju Luku nećemo ući oružjem nego čemo na Banju Luku izvršiti pohod...«

... 27 VIII 1944 godine viši zapovjednici dobili su radiogramsko naređenje od Ministarstva oružanih snaga, da ne dozvole razoružanje domobranstva...¹⁰⁴

Prema tome, očito je da je između četnika i nekih Pavelićevih oficira postojala veza i sporazum o ulasku četnika u Banjaluku i o preuzimanju vlasti. Oslobođenjem Banjaluke 5. korpusu bi se pružila mogućnost da organizuje vlast na području koje je, u privrednom i mobilacijskom pregledu, predstavljalo vrlo važan faktor, a usataše i četnici bi se u zapadnoj Bosni lišili najjačeg oslonca.¹⁰⁵

Imajući sve ovo u vidu, Štab 5. korpusa je 16. septembra 1944. godine depešom izvestio Vrhovni štab:

»Banju Luku i Gradišku sa svim utvrđenjima napadamo 18. septembra u 22 časa.

Potrebno je bombardovati kao najvažnije most na Savi u Gradiškoj i samu Gradišku...«¹⁰⁶

Plan i organizacija odbrane. Odbranu Banjaluke neprijatelj je organizovao sa dve odbrambene linije: spoljnom i unutrašnjom. Prednji kraj spoljne odbrane protezao se linijom: železnički most na reci Vrbasu — južna ivica parne pilane — Postranac p. — trošarinska stanica — Nova ulica¹⁰⁷ — vila grofice Maistri — rudnik »Lauš« — Pobrđe — Hiseta severno od Karabaševe ulice — leva obala reke Vrbasa do železničkog mosta severozapadno od ušća reke Vrbanje u Vrbas. Prednji kraj unutrašnje odbrane protezao se linijom: reka Vrbas (u visini logora Kulina bana) — logor Kulina bana — Vojna bolnica —

KM IZVEŠTAJ saradnika NOV iz domobranske komande u Banjaluci od 4. 9. 1944. godine, Arhiv VII, k. 460 — V, reg. br. 39/14.

¹⁰⁵ Operacijski izveštaj Štaba 5. korpusa str. pov. br. 2180 od 8. 11. 1944. godine za septembar, Arhiv VII, k. 458, reg. br. 13/2.

¹⁰⁶ Depeša Štaba 5. korpusa od 13. 9. 1944. godine upućena Vrhovnom štabu, Arhiv VII, k. 28, reg. br. 5/7.

¹⁰⁷ Nova ulica nalazi se u radničkom naselju. Aleja kralja Kresimira ranije se zvala Aleja vojvode Stepe, a Pavelićeva ulica — Aleksandrova ulica.

železnička pruga do Aleje kralja Krešimira — Aleja kralja Krešimira do potoka Crkvina — leva obala potoka Crkvine do Pavelića ulice — Kaštel (stara tvrđava) — most na Vrbasu.

Osim toga, branilac je u sklopu unutrašnje odbrambene linije organizovao za odbranu i grupu zgrada od tvrdog materijala — Citadelu. Nju su sačinjavale: zgrada Banovine, Banski dvori, Pozorište, Hipotekama banka i Komanda mesta. Ispred spoljne odbrambene linije naložilo se borbeno obezbeđenje u vidu posebnih otpornih tačaka: Trapisti, ž. st. Predgrađe, Rakovačke bare, zapadni deo sela Petričevac sa manastirom i k. 303 i Gornji Šeher.

Obe linije su bile dobro fortifikacijski utvrđene. Ispred rovova postavljene su bile žičane prepreke, a ispred ovih minskih polja. Isturene otporne tačke bile su uređene za kružnu odbranu. Zgrade od tvrdog materijala bile su osposobljene za odbranu. Na njima su bile uređene puškarnice, zazidani veći otvori i slično. Posebne oslonce u selu Trapistima i Petričevcu predstavljali su manastiri. Na spoljnoj odbrambenoj liniji posebna pažnja bila je posvećena utvrđivanju rudnika »Lauš.« Puna pažnja fortifikacijskom uređenju odbrane Banjaluke poklonjena je zbog toga što je odlučeno da se grad odsudno brani. U zapovesti za odbranu stoji: »... Imaju se organizirati, zaposjeti i odsudno braniti i to: spoljni odbrambeni pojasa istaknutim točkama, i citadela.«¹⁰⁸

Zgrade Citadele su bile odlično povezane planom vatre. One su predstavljale zasebnu celinu, ali je istovremeno svaka od njih bila i otporna tačka, sposobna za samostalnu odbranu.

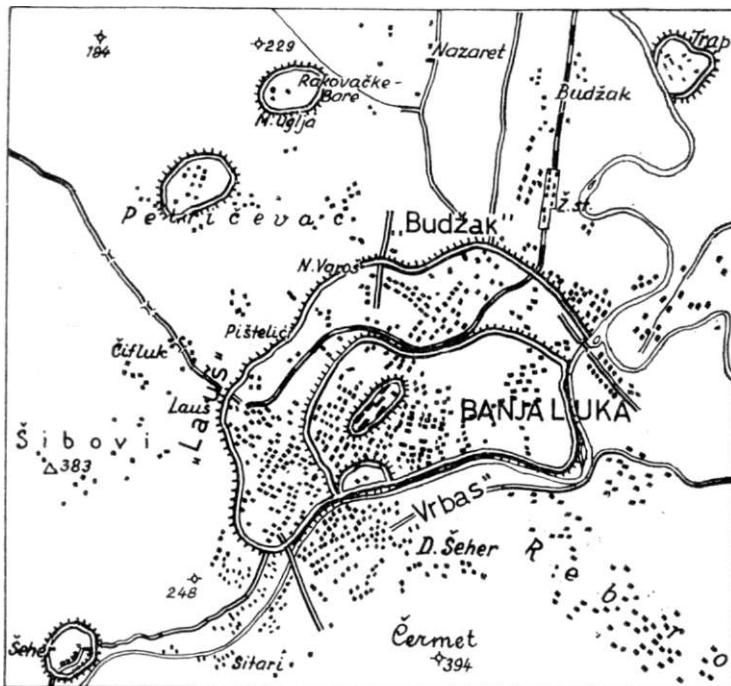
Poučen iskustvom iz ranijeg napada na Banjaluku, branilac je preuzeo i niz drugih mera radi ojačanja od-

¹⁰⁸ Zapovest 3. gorskog zdruga za odbranu Banjaluke Op. br. 530/tajno od 3. septembra 1944. godine, Arhiv VII, k. 112, reg. br. 1/18.

U zapovesti za odbranu se govorи pod posebnom tačkom o Citadeli i navode zgrade koje je sačinjavaju. (Citadela je italijanska reč i značи: mala tvrđava, koja se nalazi u većoj tvrđavi, gradská tvrđava koja služi kao glavno uporište za odbranu grada). U ovom konkretnom slučaju Kaštel nije bio u sklopu Citadele. On je predstavljao zasebnu otpornu tačku.

brane grada. Tako je sve lakopokretne topove postavio u spoljna uporišta kako bi se u slučaju potrebe mogli lako povući, dok je teže odmah povukao u grad. Za njih je izradio zaklone protiv dejstva iz vazduha. Oklopni vod

ORGANIZACIJA ODBRANE BANJALUKE

Legenda :

- 1) Odsek »Lauš« branile su 14. i 15. satnija 11. gorske pukovnije, 3. satnija 3. gorske pukovnije, 3. ustaška bojna i 1. bitnica 2. topničkog sklopa;
- 2) Odsek »Budžak« branila je 15. satnija 3. gorske pukovnije, 6. satnija 8. stajaličnog ustaškog zdruga, 15. i 16. satnija 4. ustaške bojne i 2. bitnica 2. topničkog sklopa;
- 3) Odsek »Vrbas« branila je 13. satnija 4. ustaške bojne.

R. 1 : 50.000

iz sela Trapisti prebacio se u grad i postavio uza stožer zdruga. Isto je učinio i sa 2. bojnom 11. pukovnije, koja se nalazila u selu Trapistima. Ovu bojnu branilac je po-

vukao u grad i zadržao kao rezervu. Branilac je, takođe, blagovremeno izradio ježeve za zaprečavanje ulica i zgrada. Skladišta hrane iz sela Trapisti prenestio je u grad i organizovao pečenje hleba u gradu (ranije je to vršio u selu Trapistima). Radio-stanicu je prenestio u Citadelu i izradio potrebne zaklone za nju. Električnu centralu je dobro osigurao. Oko nje je postavio žicu visokog napona da se »na slučaj ugroženosti u isti pusti struja, kako se ne bi moglo prići centrali.¹⁰⁹ Organizovao je i dobro uvežbao sistem paljenja i gašenja svetla.

Zgrade Citadele snabdeo je municijom i hranom za de-set dana. U njima je izgradio bunkere, koji su bili u stanju da odole jačim napadima iz vazduha.

Spoljnu odbrambenu liniju neprijatelj je podelio na odseke: »Vrbas«, »Lauš« i »Budžak«.

Odsek »Vrbas« zahvatio je levu obalu reke Vrbasa u granicama spoljne odbrambene linije; odsek »Lauš« — od vile grofice Maistri preko rudnika »Lauš« do reke Vrbasa, a odsek »Budžak« — istočno od vile grofice Maistri do reke Vrbasa.

Odsek »Lauš« organizovale su i branile: 14. i 15. četa 11. gorskog puka, 3. četa 3. gorskog puka, 3. ustaški bataljon i 1. baterija 2. artiljerijskog diviziona (bez jednog topa). Komandant odseka bio je potpukovnik Dragutin Miletić, komandant 11. gorskog puka, a njegovo komandno mesto nalazilo se na rudniku »Lauš«.

Odsek »Budžak« organizovale su i branile: 15. četa 3. gorskog puka, 6. četa 8. stajaćeg ustaškog zdruga, 15. i 16. četa 4. ustaškog bataljona, 2. baterija 22. artiljerijskog diviziona (bez jednog voda). Komandant odseka bio je potpukovnik Krsto Prpić, komandant 3. gorskog puka. Njegovo komandno mesto bilo je kod radničkog naselja.

Odsek »Vrbas« organizovala je i branila 13. četa 4. ustaškog bataljona. Ovaj odsek nije bio posednut, jer tu reka Vrbas, navodno, nije bila gazna. Naređeno je bilo da se patroliranjem, naročito noću, spreči neopaženo dolaženje snaga NOV na desnu obalu Vrbasa i »po svaku cenu« spreči prebacivanje na levu obalu. Stab 4. ustaškog bata-

¹⁰⁹ Zapisnik o saslušanju pukovnika Ljubomira Rajmana pred ratnim sudom 1. zbornog područja. Arhiv VII, mikrofilm 42/352.

ljona sa prištapskim delovima bio je na ovom odseku, i to u grupi kuća 500 m južnije od Logora Kulina bana. Komandant ovog odseka bio je ustaški satnik Skaro, komandanat 4. ustaškog bataljona.

Osim navedenih jedinica u Banjaluci je bilo oko 400 Nemaca, 750 žandarma i policajaca, dva artiljerijska diviziona sa 22 topa i vod tenkova. Prema tome, za odbranu Banjaluke, ne računajući spoljna uporišta, bilo je angažovano ukupno oko 5.000 vojnika.¹¹⁰

Južno od Banjaluke, na prostoru Manjača — Cemernica, bio je četnički Krajiški korpus — oko 1.300 četnika.

Sva važnija mesta na komunikaciji Banjaluka — Bos. Gradiška, kao sela Klašnice, Laktaši, Mahovljani, Bosanski Aleksandrovac, Gornja, Srednja i Donja Topola, bila su posednuta od strane okupatorsko-kvislinških trupa. Severnije od sela Klašnice, na pomenutoj komunikaciji, bio je raspoređen 5. i 14. bataljon nemačke SS-policije, u selu Zalužanima — posadni bataljon (oko 1.000 vojnika) i 48 aviona raznih tipova, u Bos. Gradiški — delovi 11. gorskog zdruga (oko 250 ljudi), jedna četa 5. policijskog SS-bataljona i tri ustaške čete koje su se pred napad prebacile iz Stare Gradiške.¹¹¹

U Kotor-Varoši bila je jedna četa 3. gorskog zdruga i 700 milicionera, dok su prugu Zagreb — Slavonski Brod obezbeđivali delovi Prve kozačke divizije.

Prema tome, ukupna jačina okupatorsko-kvislinških snaga na prostoru Banjaluka — Kotor-Varoš — Bos. Gradiška iznosila je oko 10.000 ljudi.

Zamisao odbrane Banjaluke nije u zapovesti za odbranu jasno izražena. Ali, može se zaključiti da se nije računalo na aktivnu odbranu. Branilac je mnogo polagao

¹¹⁰ Podaci 5. korpusa o neprijateljskim snagama na prostoriji Banjaluka — Bos. Gradiška — Kotor-Varoš, str. pov. br. 926 od 16. 9. 1944. godine, Arhiv VII, k. 460, reg. br. 38/1.

Podaci o branioncu se mogu smatrati potpuno realnim. Štab 5. korpusa je imao dobru vezu sa domobranskim oficirima i dobio je od njih tačne podatke o jačini branionca i načinu organizacije odbrane, kao i sve ostalo što ga je interesovalo.

¹¹¹ Zapovest Štaba 5. korpusa od 16. 9. 1944. godine za napad na Banjaluku, Arhiv VII, k. 458, reg. br. 1/3.

na intervenciju susednih garnizona. Zato je i nastojao da ih održi u svojim rukama, a posebno — da kontroliše komunikaciju Banjaluka — Gradiška, kako bi je mogao korištiti u slučaju napada na Banjaluku, a i radi velikih koliciна ratnog materijala koje je nagomilao na prostoru između Banjaluke i Gornje Topole.¹¹²

Moral domobranskih jedinica u Banjaluci bio je slab. Evo šta se o tome kaže u jednom ustaškom izveštaju:

»... Među častnicima posade Banja Luka vlada uzrujanje i velika panika. Usljed toga je sigurnost odbrane vrlo malena, jer se svi častnici u slučaju jačega pritiska kane predati. Vlada mišljenje, da je postupak časnika dirigiran iz samog ministarstva oružanih anaga...« I dalje: »... Među muslimanima vlada velika panika. Opažaju se sve po dva muslimana, kako po ulici tajnovitošapuću i govore o događajima koji imadu doći. Veliki župan Maglajlić taj dan nije opet doša u ured, nego se zadržao u Gornjem Šeheru ... «¹¹³

Nemci i ustaše, pošto su ranije vršili zločine, izloženi neprekidno lažnoj propagandi o odnosu NOV prema njima ako se predadu ili budu zarobljeni, nisu ni pomicali na predaju. Oni su bili raspoloženi za borbu. Zbog toga je između njih i domobrana dolazilo do trvenja i nepoverenja. Ovo je naročito potencirano kada su se dva domobranska bataljona tri-četiri dana pre napada na Banjaluku, predali jedinicama NOV, dok su ostale domobranske jedinice, koje su se nalazile u Banjaluci, pristale da izvrše zadatke koje im jedinice 5. korpusa postave.¹¹⁴

Usled ovakvog stanja branilac nijedan odsek odbrane nije poverio samo domobranskim jedinicama, niti ih je postavio da brane neki objekat u formaciji većoj od čete. Svuda su domobranske jedinice bile postavljene zajedno sa ustaškim, a naročito na osetljivim i važnijim odsecima, kao što je bio, recimo, »Lauš«. Na taj način neprijatelj je

¹¹² Dopis pukovnika Karanovića od 23. 9. 1944. godine (Arhiv VII, k. 458 A, reg. br. 8/1); pismo ustaškog bojnika Ivana Terzića od 9. 10. 1944. godine (Arhiv VII, mikrofilm 34—727) i dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH broj 275 od 1. 10. 1944. godine (Arhiv VII, mikrofilm 34/677).

¹¹³ Izveštaj ustaške nadzorne službe o stanju u Banjaluci od 25. 9. 1944. godine, Arhiv VII, mikrofilm 17/768—778.

¹¹⁴ Zapovest Štaba 5. korpusa od 16. 9. 1944. godine za napad na Banjaluku, Arhiv VII, k. 458 A, reg. br. 1/3

imao nameru da domobranske jedinice primora na borbu i onemogući defetizam i predaju.

Plan i organizacija napada. Planirajući napad na Banjaluku, Stab 5. korpusa je odlučio da 4. i 39. divizijom i sa dve brigade 53. divizije istovremeno napadne Banjaluku i Bos. Gradišku, uništi neprijatelja u tim garnizonima, a zatim produži likvidaciju ostalih neprijateljskih uporišta na prostoru Banjaluka — Bos. Gradiška — Kotor Varoš.

Namera Štaba 5. korpusa je jasna: uporedo sa Banjalučkim garnizonom uništiti i neprijatelja u Bos. Gradiški, oštetiti ili srušiti most na reci Savi, između Bosanske i Stare Gradiške, i onemogućiti intervenciju sa te strane, sa koje je ona bila i lako mogućna i najopasnija, pošto su se tim pravcem mogle prebaciti snage iz Slavonije. Ukoliko se ostvari ova namera, uništenje ostalih uporišta ne bi predstavljalo težak zadatak.

U duhu ove zamisli Stab Korpusa je tražio od anglo-američke vojne misije, koja se nalazila kod njega, podršku savezničke avijacije. Avijaciji su, po značaju i redu hitnosti, određeni ciljevi: most na reci Savi kod Bos. Gradiške, Gradiška, Citadela, Kaštel. Petričevac, Trapisti, Gornja i Donja Topola.

Za učešće u napadu određene su: 4, 39. i 53. divizija i 2. artiljerijski divizion 5. korpusa. Zadatak 39. divizije bio je: da napadne Banjaluku na odseku između leve obale Vrbasa i desne obale potoka Crkvina, probije prvu i drugu odbrambenu liniju i uništi sva uporišta i zgrade na ovom odseku, zaključno sa Citadelom, da 15. brigadu drži u rezervi i njome razbije četničke grupacije oko Banjaluke.

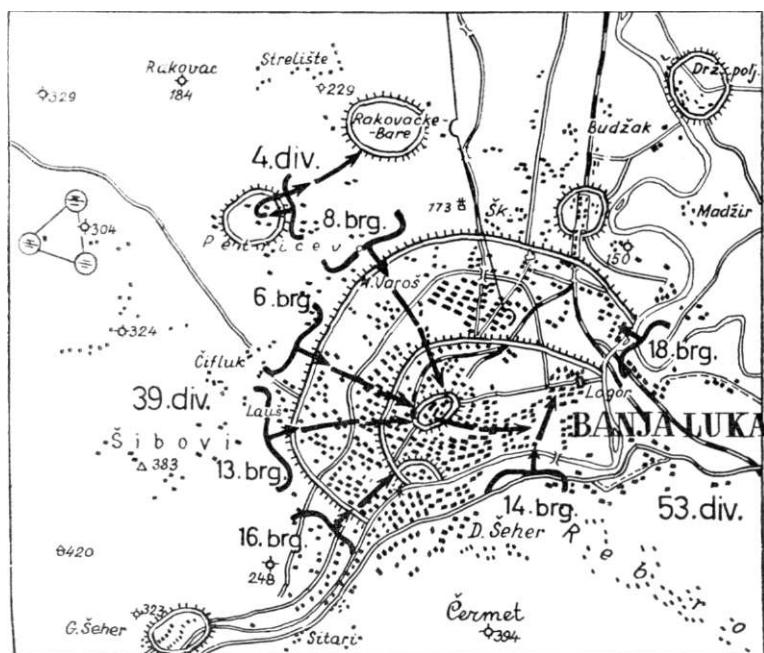
Četvrta divizija imala je zadatak da sa dve brigade napadne Banjaluku na odseku između potoka Crkvina i ceste Banjaluka — Prijedor, probije obe linije i uništi sva uporišta i zgrade na tome odseku, zaključno sa Citadelom:¹¹⁵ da jednom brigadom napadne Bos. Gradišku, sru-

¹¹⁵ U zapovesti za napad 5. korpusa Citadela se daje zaključno 39. i 4. diviziji. Očigledno se radi o nepreciznosti u postavljanju zadataka potčinjenima.

ši most na Savi,¹¹⁸ uništi neprijateljski garnizon i zauzme varoš.

Pedeset treća divizija trebalo je da sa dve brigade forsira Vrbas, zauzme selo Trapiste, logor Kulina bana, prodre u centar grada i poveže se sa snagama 4. i 39. divizije.

PLAN NAPADA PETOG KORPUSA

R. 1 : 50.000

Drugi artiljerijski divizion 5. korpusa imao je zadatku da, kad počne opšti napad, tuče Citadelu, Kaštel i ciljeve na zahtev pešadije, a po proboru spoljne odbrambene linije da se stavi pod komandu 39. divizije radi konačnog uništenja otpornih tačaka i zgrada u gradu iz kojih se bude davao otpor.

¹¹⁶ »Most preko Save shvatiti kao najvažniji zadatku koji uslovljava uspeh cijele akcije, zato most srušiti po svaku cijenu...« — stoji u zapovesti za napad 5. korpusa.

Domobranske jedinice sa kojima je Stab Korpusa imao vezu i koje su se stavile pod njegovu komandu do bilo su zadatku da unište otporne tačke: Hipotekarnu banku, Kaštel, Banske dvore i ustaški stožer.

U zapovesti za napad 5. korpusa stoji da će napadu sa dejstvovati avijacija i navode se ciljevi koji su joj određeni za tučenje. Početak napada određen je za 18. septembar u 22 časa. Do ovog vremena trebalo je završiti sve pokrete i pripreme.

Prilikom dovođenja jedinica na polazne rejone za napad neke od njih imale su vrlo naporne marševe, što je u znatnoj meri uticalo na fizičku kondiciju boraca. Tako je, na primer, 1. bataljon 13. krajiske brigade bio 10. septembra u Donjem Vakufu, 11. u Jajcu, 16. vodio borbu s četnicima u selima Jasenovi Potoci i Pecka, 17. se nalazio u pokretu na prostor sela Trijebovo i vodio borbu sa 3. četničkom brigadom, a 18. učestvovao u napadu na Banjaluku.¹¹⁷

Prema tome, za pripremu napada i za dovođenje jedinica na polazne položaje za napad nije bilo dovoljno vremena. Taj nedostatak još više je potenciran činjenicom da su jedinice u pokretu ka Banjaluci morale voditi borbu sa četnicima, ustašama i ustaškom milicijom.

Štabovi divizija su postavili zadatke svojim brigadama, detaljišući ih prema karakteru odbrane i dotadašnjem iskustvu brigada u napadu na gradove.

Stab 39. divizije postavio je sledeće zadatke:¹¹⁸

— 13. krajiskoj brigadi: da sa dva bataljona izvrši prodor u obliku klina duž potoka Crkvina do unutrašnje odbrambene linije, probije ovu, a zatim, razvijajući se u pravcu Sokolane, Bolnice, Higijenskog zavoda, zgrade žandarmerijskog puka i železničke stanice, izbjije čelom klina do zgrade bivše banovine i spoji se sa snagama 4. i 53. divizije; jednim bataljonom da napadne uporište »Lauš« na spoljnoj odbrambenoj liniji, uništi ga a zatim, orientišući se prema potrebi udesno, pomogne 16. brigadi

¹¹⁷ Operacijski izveštaj 13. krajiske brigade od 6. 10. 1944. godine za septembar, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 24/4.

¹¹⁸ Zapovest Štaba 39. divizije od 18. 9. 1944. godine za napad na Banjaluku, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 34/1.

da uništi neprijateljsku odbranu do Gornjeg Sehera; ako se ne ukaže potreba za ovim, naređeno je da Stab Brigade iskoristi ovaj bataljon kao pomoć glavnom klinu, a svoj 4. bataljon zadrži u rezervi i upotrebi prema razvoju situacije;

— 16. krajiškoj brigadi: da jednim bataljonom prodre duž ceste Gornji Seher — Kaštela do unutrašnje odbrambene linije (zgrade Gradske opštine i Poreske uprave), probije je i zauzme Kaštela, a jednim vodom posedne most na Vrbasu u Gornjem Seheru i spreči odstupanje neprijatelja na desnu obalu Vrbasa; drugim bataljonom, krećući se preko Liješća, Bukvaleka i iznad Gornjeg Sehera, da uništi spoljnju odbranu neprijatelja i, nadirući dalje u pravcu Crne kuće, zauzme je i izbije na most kod Bezistana, a zatim, razvijajući se ulevo prema hotel »Palasu« i Gimnaziji, da se spoji sa snagama 53. divizije, razvije deo snaga udesno i u likvidaciji Kaštela sadejstvuje delovima bataljona koji nastupa desno; 3. bataljonom, krećući se preko Šibova, da napadne i uništi spoljnju odbranu neprijatelja levo od »Lauša«, a zatim u sadejstvu sa 2. bataljonom, produži nastupanje u pravcu Crne kuće i hotela »Palas«;

— 15. krajiškoj brigadi: da se grupiše na prostoru sela Han-Kola, da štiti divizijsko previjalište i leđa jedinica koje napadaju grad, da čisti sve četničke grupe u slučaju njihove pojave na tome prostoru, a sem toga, kao rezerva, da bude spremna za uvođenje u borbu za Banjaluku;

— artiljerijskom divizionu iz rejona Pavlovac da tuče Citadelu i Kaštela i ciljeve na zahtev pojedinih jedinica;¹¹⁹

— Stab Divizije imao je da bude u Gornjem Seheru.

Stab 4. divizije postavio je svojim jedinicama sledeće zadatke:¹²⁰

— 6. krajiškoj brigadi: da napada pravcem k. 303 — selo Pištalići — železnička stanica — Banovina, uništi neprijateljska uporišta na spoljnoj i unutrašnjoj odbrambenoj liniji, zgradu žandarmerijskog puka, železničku stani-

¹¹⁹ U zapovesti za napad 39. divizije zadatak diviziona nije preciznije postavljen.

¹²⁰ Zapovest 4. divizije za napad na Banjaluku od 17. 9. 1944. godine, Arhiv VII, k. 768, reg. br. 8/3.

cu, hotel »Bosnu« i Citadelu. Napad je trebalo izvršiti u vidu jednog glavnog i jednog pomoćnog klina, s tim da su im pravci usmereni prema Citadeli. Granice dejstva: desno: isključno potok Crkvina, a levo: kuće istočno od k. 303, slovo »r« od natpisa selo Petričevac,¹²¹ slovo »i« od natpisa Pištalići, Duvanska tvornica (uprava);

— 8. krajiškoj brigadi: da sa dva bataljona napada pravcem: slovo »v« od natpisa Petričevac — Nova Varoš, probije se na Drum kralja Petra, između Tvornice duvana i Bolnice i zauzme zgrade: Preparandiju, Vojnu bolnicu, trošarsku stanicu, Tvornicu duvana i Katoličku crkvu; da jednim bataljonom blokira i, po mogućству, zauzme manastir Petričevac, a zatim uništi otpornu tačku Rakovačke Bare; da jednim bataljom, u sadejstvu sa bataljom 18. brigade 53. divizije, zauzme najpogodnije položaje kod sela Klašnica, s ciljem da spreči probijanje neprijatelja iz Banjaluke ka Bos. Gradiški i, istovremeno dolazak pojačanja od Bos. Gradiške i Dervente u Banjaluku. Sem toga, 8. brigadi je naređeno da svojom izviđačkom četom i jednom četom toga bataljona demonstrativno napadne aerodrom u selu Zalužani;

— 11. krajiškoj brigadi: da napadne neprijateljski garnizon u Bosanskoj Gradiški, uništi ga i sruši most na Savi, a potom da sa dva bataljona posedne Savu i sprečava neprijatelju prelaz na desnu obalu, a sa dva bataljona nastavi čišćenje neprijateljskih uporišta prema selu Topola i Klašnici. Za izvršenje ovog zadatka dodeljena su joj dva brdska topa.

Štab 53. divizije postavio je jedinicama sledeće zadatke:¹²²

— 18. brigadi: da, napadajući pored reke Vrbanje, zauzme most jugozapadno od ušća Vrbanje u Vrbas, uništi neprijateljska uporišta na prostoru između ž. st. Predgrađe, Vojne bolnice i logora Kulina bana, a zatim, na-

¹²¹ Sekcija Banjaluka, razmer 1:50.000, reprodukovana u Vojnogeografskom institutu u Beogradu 1940. godine.

¹²² Zadaci koje je Štab 53. divizije postavio svojim brigadama rekonstruisani su na osnovu originalne zapovesti 5. korpusa, operacijskog izveštaja 18. brigade za septembar 1944. godine (Arhiv VII, k. 1421, reg. br. 17/5) i yecanja pukovnika Steve Samardžije, tadašnjeg komandanta 14. brigade pomenute divizije.

stupajući preko sela Trapisti i Trn, očisti teren prema selu Klašnici;

— 14. brigadi: da forsira Vrbas u visini Rebrovačkog mosta, uništi neprijateljska uporišta na prostoru između zgrade Autokomande i Hrvatskog doma, 500 m zapadno od Rebrovačkog mosta, a zatim da nastupa u pravcu Citadele i poveže se sa snagama 13. brigade 39. divizije i 6. brigade 4. divizije.

Dobivši zadatke, jedinice su izvršile pripreme i pokrete u pravcu određenih odseka napada. Tako je većina jedinica 4. i 39. divizije pošla u određeni čas, dok je 53. divizija nešto zakasnila.¹²³ Treba napomenuti da su sve brigade dobine neprijateljske znake raspoznavanja za tri dana.

Izvršenje napada. Izvršenje napada može se, uglavnom, podeliti u tri perioda: *prvi:* od početka napada na Banjaluku i Bos. Gradišku pa do oslobođenja Banjaluke (izuzev Kaštela) od 18. do 21. septembra; *drugi:* od 21. do 26. septembra — borbe za uništenje neprijateljskih uporišta na pravcu Banjaluka — Bos. Gradiška i pokušati uništenje neprijatelja u tvrđavi Kaštelu, i *treći:* od 26. do 29. septembra — borbe za sprečavanje neprijateljskog prodora u pravcu Banjaluke radi deblokiranja neprijateljske grupe u Kaštelu, prođor neprijatelja u Banjaluku i napuštanje Banjaluke od strane snaga 5. korpusa.

Nekoliko dana pre napada na Banjaluku delovi 5. korpusa vršili su manje napade na ustaška uporišta na širem prostoru Banjaluke. Pored toga, vršena su nasilna izviđanja u pravcu grada, a 16. septembra delovi 13. brigade izvršili su demonstrativan napad na Banjaluku.¹²⁴ Ovi napadi su vršeni s ciljem da se neprijatelj dovede u zabludu u pogledu stvarnog napada. Napadi su izvođeni manjim jedinicama i na jednom odseku — »Lauš«, te je branilac, s

¹²³ Izveštaj ustaškog stožera Sane i Luke od 8. 10. 1944. godine o napadu partizana na Banjaluku (Arhiv VII, mikrofilm 34/631) i izjava pukovnika Mirka Simića, tadašnjeg načelnika štaba 13. krajiške brigade.

¹²⁴ Operacijski izveštaj 13. krajiške brigade od 2. 10. 1944. godine za mesec septembar (Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 24/4) i operacijski izveštaj 39. krajiške divizije od 13. 10. 1944. godine za mesec septembar (Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 35/2).

obzirom na veličinu grada i intenzitet napada, teško mogao da pretpostavi da se radi o stvarnom napadu. Ovo »čarkanje« imalo je za posledicu — porast budnosti kod branioca.

... U vezi s tim preduzeo je niz mera u svrhu konsolidacije odbrane.¹²⁵ Posebno su bili pogodenici koji su bili naklonjeni NOP. Između ostalih smenjen je s dužnosti i uhapšen, a zatim sproveden u logor u Staru Gradišku komandant 3. gorskog zdruga pukovnik Ljubomir Rajman.¹²⁶ On je uhapšen u 18 časova 13. septembra, a za privremenog vršioca dužnosti komandanta Zdruga i ujedno komandanta odbrane Banjaluke postavljen je potpukovnik Dragutin Miletić, komandant 11. gorskog puka.¹²⁷ Pored Rajmana uhapšeno je još nekoliko oficira pod sumnjom da održavaju vezu sa jedinicama NOV, i pripremaju prevrat. Neki su osumnjičeni da održavaju veze sa četnicima i da pripadaju »Jugoslavenskom odboru«.

... Branilac je čak i u rasporedu jedinica vršio promene, i to pred sam napad, 17. septembra.¹²⁸ Šesnaestog septembra došao je iz Zagreba ustaški satnik Buljan i

¹²⁵ Telegram nemačkog poslanstva iz Zagreba od 17. 9. 1944. godine upućen Ministarstvu spoljnih poslova Rajha. Arhiv VII, mikrofilm, London — N13 — H 306666.

¹²⁶ Zapisnik o saslušanju pukovnika Ljubomira Rajmana pred ratnim sudom 1. zbornog područja (Arhiv VII, mikrofilm 42) 352; zapisnik o saslušavanju Hörm Deciju, kao svedoka u krivičnom postupku protiv pukovnika Ljubomira Rajmana (Arhiv VII, mikrofilm 42/356) i zapisnik o saslušanju Volondra Rozalije, kao svedoka u istom krivičnom postupku (Arhiv VII, mikrofilm 42/362).

¹²⁷ Izveštaj o događajima na području Banjaluke u prvoj polovini septembra U. M. V. T. br. 1008 od 12. 10. 1944. godine dostavljen poglavnikovom vojnom uredu, Postrojništvu ustaša, Ministarstvu oružanih snaga i Stožeru ustaške vojnice (Arhiv VII, mikrofilm 34/721); izveštaj o napadu partizana na Banjaluku br. taj. 735 od 16. 10. 1944. godine upućen od strane Velikog župana župe Sana i Luka Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH, Predsedništvu vlade NDH i Podpredsedništvu iste vlade (Arhiv VII, k. 156, reg. br. 6/4 i bojna relacija 3. gorske opkoparske sati za borbe u Banjaluci upućena Zapovjedništvu 1. doknadne opkoparske bojne (Arhiv VII, k. 97, reg. br. P/3).

¹²⁸ Izveštaj o prilikama u Banjaluci i okolini od 15. do 23. septembra br. 1301 od 25. 9. 1944. godine, Arhiv VII, mikrofilm 17/768.

preduzeo komandu nad obe ustaške bojne.¹²⁹ Sve te mere preduzimane su radi što bolje konsolidacije odbrane. Branilac je tačno znao kada će početi napad. On u svom izveštaju navodi da su partizani 18. septembra »zauzeli sve visove od Banje Luke do Bos. Gradiške s leve i desne strane ceste«, a »istoga dana u 2 sata posle podne, proglašena je Priprema br. 1« Banjaluke.¹³⁰ Branilac je čak doznao i »da topnički sklop 3. gorskog zdruga, pod zapovjedništvom bojnika Tmupa i dvoja oklopnih kola hoće izvršiti izdaju«.¹³¹

Prema tome, za branioca nije bila tajna kada će se izvršiti napad na grad. U takvim uslovima mogućnost operativnog i taktičkog iznenadenja za 5. krajiski korpus potpuno je otpala.

Prvi period. Dejstvo 16. brigade 39. divizije. Prvi bataljon izvršio je napad pravcem Gornji Seher — glavna cesta — Sirotinjski dom. Kada je izvršio napad, ne može se po dokumentima ustanoviti. S obzirom na kretanje koje je vršio neposredno pred napad, može se sa sigurnošću tvrditi da nije mogao napasti u određeno vreme — u 22 časa 18. septembra. Ovo se odnosi i na 3. i 4. bataljon 16. brigade. U 23,15 časova 1. bataljon je u sadejstvu sa 1. bataljonom 13. brigade probio spoljnu odbrambenu liniju kod Hisete, produžio nadiranje ka centru grada i do 24 časa izbio do Gradske opštine, gde je zadržan. Tada je zauzeo položaj od Vrbasa do skladišta vatrogasne straže, frontom prema Kaštelu i Gradskoj opštini i ovde ostao u toku prvog perioda.

Treći bataljon je izvršio napad pravcem Bukvalek — Ciglana — Crna kuća, prodro do Crne kuće, a odavde u sadejstvu sa 1. bataljonom 13. krajiske brigade produžio napad do Gimnazije, gde je zauzeo položaj od bioskopa »Balkan« do Vrbasa, frontom prema Kaštelu i na tim položajima ostao u toku prvog perioda.

Četvrti bataljon nastupao je pravcem Bukvalek — Sibovi — potok između »Lauša« i Ciglane ka Džamiji. Ovaj bataljon je vodio manje borbe kod »Lauša«, a zatim je

¹²⁹ Pojedinosti toka borbi u Banjaluci i stanje nakon oslobođenja broj 117 od 20. 10. 1944. godine. Arhiv VII, mikrofilm 17/468.

¹³⁰ Vidi primedbu 56.

¹³¹ Isto. Kako će se docnije videti, ove jedinice su se prilikom napada na Banjaluku predale 5. korpusu bez borbe.

zajedno sa 1. i 3. bataljonom bio angažovan u blokadi Kaštela, gde je ostao do 18 časova 21. septembra, kada je upućen u Saračicu na osiguranje skladišta i logora.

Drugi bataljon je bio suviše daleko od Banjaluke i zakasnio je za napad. On je 20. septembra u 16 časova stigao u Han-Kola, a idućeg dana u 4 časa poseo desnu obalu Vrbasa, prema Kaštelu. Jednim vodom poseo je Šehitluk radi obezbeđenja od četnika, dok je jednu četu uputio u sastav 3. bataljona, kao pojačanje za blokadu Kaštela sa severne strane.

Trinaesta krajiška brigada 39. divizije. Prema operacijskom izveštaju 39. divizije, jedinice 13. brigade izvršile su napad u 22 časa 18. septembra, što znači tačno u određeno vreme.¹³² Međutim, može se zaključiti da je 1. bataljon zakasnio u napadu. On je najpre bio predviđen u rezervu, verovatno zato što je bio daleko od Banjaluke i pretpostavljalо se da neće moći stići na vreme. U 16 časova 18. septembra on je stigao u selo Han-Kola, gde mu je Štab Divizije postavio zadatak. Tako je 1. bataljon bio upotrebljen na pravcu napada 16. brigade i nastupao na čelu klina sa njenim 1. bataljonom, duž komunikacije Gornji Šeher — centar grada. Za kratko vreme, u sadejstvu sa 1. bataljonom 16. brigade, uništio je neprijateljska uporišta na Hisetama i prodrio u centar grada, uništavajući usput pojedine otporne tačke. Kako je 1. bataljon 16. brigade zauzeo položaj prema Gradskoj opštini i Kaštelu, 1. bataljon 13. brigade je produžio nastupanje ka centru grada i u 24 časa 18. septembra izbio do hotela »Palas«. Ovde se zadržao do oko 8 časova 19. septembra. Tada je tu došao i komandant 5. korpusa i naredio načelniku Štaba 13. brigade, koji je bio sa 1. bataljonom, da se sa bataljonom probije do Rebrovačkog mosta i uspostavi vezu sa jedinicama 53. divizije, koje, navodno, nisu uspele da pređu na levu stranu Vrbasa.¹³³

¹³² Operacijski izveštaj 39. divizije pov. br. 355 od 13. 10. 1944. godine za septembar, Arhiv VII, k. 1268, reg. br. 35/2.

¹³³ Izjava tadašnjeg načelnika Štaba 13. krajiške brigade, sa da pukovnika JNA, Mirka Simića. Prema ovome komandant 5. korpusa mu je rekao da 53. divizija nije uspela da se prebaci na levu obalu Vrbasa i postavio mu zadatak da sa 1. bataljonom 13. brigade krene ka Rebrovačkom mostu i uspostavi vezu sa 53. divizijom.

Prema tome naredenju 1. bataljon je krenuo ka logoru Kulina bana i Rebrovačkom mostu. Usput je razoružao neprijateljske delove koji su se nalazili u Gimnaziji i »samovozni sat«, zaplenivši 15 motornih vozila. U rejonu groblja zarobio je 50 domobrana, a oko 13 časova 19. septembra uspostavio vezu sa 14. brigadom 53. divizije, čiji su se delovi nalazili kod logora Kulina bana i hangara. U logoru Kulina bana¹³⁴ izvršio je popunu municijom, a zatim se uputio u pravcu Poljoprivredne škole da bi uspostavio vezu sa snagama 8. krajiške brigade. Prebacivanje u pravcu Poljoprivredne škole izvršeno je samoinicijativno, pošto je načelnik Štaba 13. brigade znao da će Brigada biti orijentisana u pravcu sela Klašnice, da zajedno sa 8. brigadom spreči neprijateljski prodor od Bos. Gradiške. Pokušaj da se u toku noći spoji sa snagama 8. brigade nije uspeo, te je 1. bataljon prešao Vrbas kod sela Trapista i uputio se ka selu Klašnicama. U toku prvog perioda zadržao se na liniji selo Trn — selo Klašnice, gde je hvatao neprijateljske vojнике koji su, pobegavši iz Banjaluke, imali namjeru da se probiju do Bos. Gradiške i spoje sa svojim snagama u tome rejonu.

Četvrti bataljon je izvršio napad pravcem Cifluk — »Lauš« i u 22 časa napao spoljnu odbranu, u kojoj je težiste bilo »Lauš«. Ustaše su branile ovo uporište i na njemu se razvila ogorčena borba, koja je trajala tri sata. Međutim, uz pomoć 2. bataljona i delova 16. brigade posle tročasovne borbe uporište je uništeno i na taj način omogućen brz prodor u centar grada niz potok Crkvinu. Na »Laušu« je poginulo 15 ustaša, a 30 ih je zarobljeno. U toku 19. septembra 4. bataljon je bio na prostoru Sokolana — Bolnica, Zemaljska banka, u rezervi Brigade. Dvadesetog septembra u sadejstvu sa 2. bataljonom 13. brigade i jednim bataljonom 18. brigade napao je neprijateljski aerodrom u selu Zalužanima, zauzeo ustaški deo, a zatim produžio napad na nemački deo aerodroma. Nemci su se

¹³⁴ Ovde je zaplenjeno oko 50 vagona opreme i municije.

ogorčeno branili iz betonskih bunkera. Pošto je 4. bataljon morao da napada preko brisanog prostora, naređeno mu je da se povuče na polazne položaje i odustane od napada. U toku prvog perioda on se zadržao na liniji selo Trn — selo Zalužani, gde je sprečavao probijanje grupe neprijateljskih vojnika u pravcu Bos. Gradiške.

Drugi bataljon, nastupajući duž komunikacije Bronzani Majdan — Banjaluka, naišao je na jak otpor neprijatelja kod mosta na potoku Crkvini, gde se zadržao čitav sat u borbi sa ustašama koje su posele betonske bunkere. Probivši se kroz žičane prepreke, borci su puškomitraljezima i ručnim bacačima (džon bui) uništili posade ovih bunkera i produžili nadiranje ka centru grada, zauzeli Bolnicu i Sokolanu i izbili na glavnu ulicu kod Banskog parka. Zatim je 2. bataljon poseo liniju hotel »Palas« — Gimnazija, s ciljem da sprečava probijanje neprijateljskih delova iz uporišta Citadele ka Kaštelu i da potpomaže delove 16. brigade u napadu na Kaštel. Na ovim položajima je ostao u toku 19. septembra, a zatim je, u sadejstvu, sa 4. bataljonom i jednim bataljonom 18. brigade, 20. septembra, napao aerodrom Zalužani, zarobio posadu ustaškog dela aerodroma i produžio napad na nemački deo aerodroma, upravo na nemačku jedinicu koja je branila severni deo aerodroma u južnom delu sela Trn. Pošto su se borili skoro čitavu noć, Nemci su bili primorani na povlačenje, te je 2. bataljon zauzeo i ovu otpornu tačku. U toku borbi za aerodrom 2. bataljon se borio sa Nemcima koji su bežali iz Banjaluke u namjeri da se spoje sa posadom u selu Trn i zajedno produže u pravcu Bos. Gradiške.¹³⁵ Ovim nemačkim delovima naneo je gubitke od oko 30 poginulih vojnika i oficira. Između ostalog, ovde je 2. bataljon zarobio i komandanta 69. nemačke divizije generala fon Devica, a delovi izvidačke čete 13. brigade koji su se istovremeno nalazili u selu Trn zarobili su zapovednika ustaške poli-

¹³⁵ Jedan kamion Nemaca koji au bežali iz Banjaluke uspeo je da se, zbog nebudnosti 2. bataljona, probije danju u pravcu Bos. Gradiške.

cije u Banjaluci Blaža Gitića. U toku prvog perioda 2. bataljon je ostao u rejonu sela Trn.

Treći bataljon kretao se iza 2. bataljona, pomažući mu pri probijanju spoljne odbrane, a zatim se rokirao ulevo i produžio nastupanje u pravcu glavne ulice. On je savla-

Stab 13. krajiške brigade krajem 1944. godine

Čuće s leva na desno: Mlađa Jurišić, obaveštajni oficir brigade, Mirko Simić, načelnik štaba, iza njega — Rajko Radetić, komesar brigade. Stojе: Pero Kasapović, komandant brigade i Miladin Vujošević Sego, zamjenik komesara brigade.

dao neprijatelja u zgradama žandarmerijskog puka i železničke stanice. U 8 časova 19. septembra 3. bataljon je produžio čišćenje severoistočnog dela grada, izbio do Citadele, gde se povezao sa snagama 6. krajiške brigade, a zatim

opseo Citadelu. Idućeg dana u 16 časova vodio je ogorčenu borbu sa Nemcima i ustašama koji su pokušali da se propiju iz Citadele.

Pošto je 3. bataljon zauzeo železničku stanicu i došao do Citadele sa te strane, a bataljoni 6. brigade po proboru neprijateljske odbrane izbili kod Citadele na prostoru železničke stanice i hotela »Bosna«, to je izvršeno izvesno pomeranje snaga radi što boljeg opsedanja Citadele: 3. bataljon 13. krajške brigade prebačen je na suprotnu stranu Citadele i on je sa položaja prema Komandi mesta i Hipotekarnoj banci vršio napad na ove zgrade.

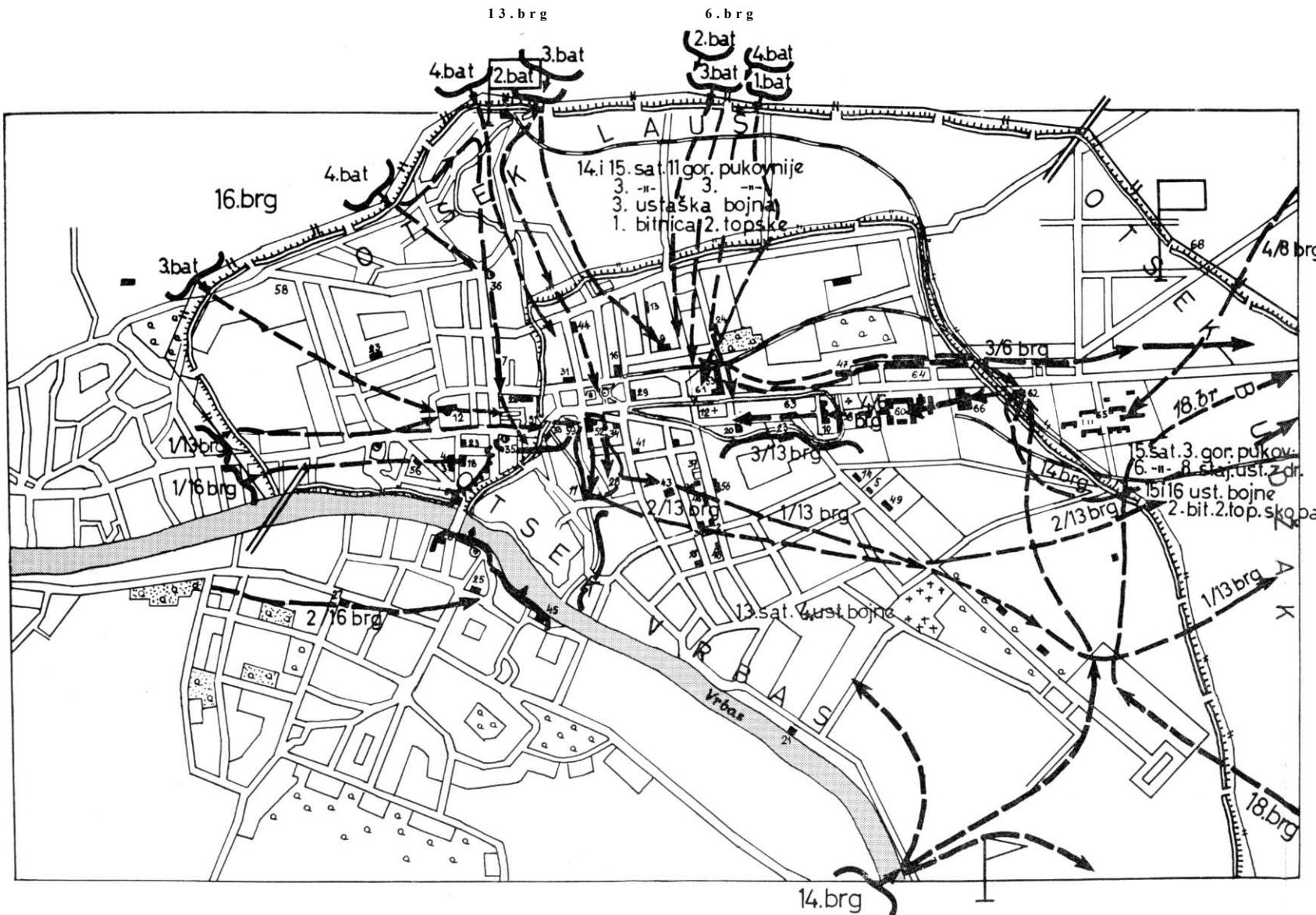
U borbi su upotrebljavana sva raspoloživa sredstva. Borci su se penjali na krovove kuća, probijali krov, ulazili preko krova u zgrade i sa tavanu i gornjih spratova zasipali Nemce i ustaše bombama, minama od bacača i eksplozivom.

Pod pritiskom 6. brigade od železničke stanice Trgovačke komore i iz ulice kralja Alfonsa ustaše i Nemci su se morali ili predati ili vršiti probor iz obruča. Najpogodniji pravac kojim su se mogli probiti bio je onaj koji vodi preko položaja 3. bataljona 13. brigade. Ovaj pravac je bio najpogodniji za probijanje do reke Vrbasa i dalje u pravcu sela Klašnice i Bos. Gradiške radi spajanja sa jedinicama koje su se tamo nalazile. To je bio cilj Nemaca i ustaša i oni su se odlučili za probor preko položaja 3. bataljona 13. krajške brigade.

U tu svrhu preduzeli su nekoliko juriša i nekoliko puta je dolazilo do borbe hladnim oružjem. I pored sve upornosti 3. bataljona jedna grupa od oko 70 ustaša i Nemaca uspela je da se probije kroz njegov borbeni poredak i uputi ka Vrbasu.¹³⁶ Međutim, njih su gonili delovi 3. bataljona i naneli im osetne gubitke. Ostatak je bio nateran na Vrbas. Da bi mogli plivati, morali su da bacaju oružje u reku. Tom prilikom dosta ih se udavilo, a oni koji su uspeli da je preplivaju uputili su se u pravcu sela Slatine i sela

¹³⁶ Bojna relacija 3. gorske opkoparske sati za borbe u Banjaluci upućen Zapovjedništvu Prve doknadne opkoparske bojne (Arhiv VII, k. 97, reg. br. P/3) i operacijski izveštaj 13. krajške brigade od 2. 10. 1944. godine za septembar (Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 24/4).

OZNAKE PLANA BANJE LUKE

1) Gradska opština	36) Arnautska džamija
2) Radnički dom	37) Katolička župna crkva
3) Sresko načelstvo	38) Katolička biskupska crkva
4) Poreska uprava	39) Unijatska crkva (grkokatolička)
5) Okružni ured	40) Eškenaska sinagoga
6) Banovina (Županija)	41) Sefardiska sinagoga
7) Policijska direkcija	42) Srpska saborna crkva
8) Policijska stanica	43) Hrvatski dom
9) Komanda žandarmerije
(Zandarmerijski puk)	44) Sokolana
10) Komanda mesta (Plac-komandantura)	45) Muslimanski konvikt
11) Velika pijaca	46) Institut milosrdnih se-stara
12) Crna kuća (zatvor)	47) Institut crnih sestara
13) Okružni sud	48) Udruženje kola srpskih sestara
14) Sedište srpskog episkopata	49) Oficirski dom
15) Direkcija šuma (Šumska uprava)	50) Hangar
16) Pošta	51) Putnik »saobraćajni bi-ro«
17) Gradska bolnica	52) Hotel Palas
18) Sirotinjski dom	53) Hotel Bosna
19) Banski dvori (Stožer zadruga)	54) Spomenik Petra Kočića
20) Hipotekama banka	55) Fabrika platna
21) Klanica	56) Autogaraža Divjak
22) Gradanska škola	57) Skladište vatrogasne straže
23) Osnovna škola	58) Ciglana
24) Ženska osnovna škola	59) Bioskop »Balkan«
25) Zanatska škola	60) Tvornica duvana
26) Ženska zanatska škola	61) Ustaški stožer
27) Trgovačka akademija	62) Preparandija
28) Gimnazija	63) Pozorište
29) Trgovačka i industrijska komora	64) Bolnica
30) Berza rada	65) Vojna bolnica
31) Zemaljska banka	66) Mali logor
32) Banka (privatna)	67) Batina radnja
33) Srpska centralna banka	68) Radničko naselje
34) Hrvatska štedionica	69) Nova Varoš
35) Terhadpašina džamija	

Klašnica. Na putu su naišli na delove 53. divizije, koji su na njih otvorili vatru. Neki su uspeli da pobegnu, a većina ih je zarobljena.

U ovim borbama ranjen je i komandant 5. kраjiškog korpusa general-major Slavko Rodić, a poginuo Nikola Bokan, zamenik komandanta 13. kраjiške brigade.

U borbi za vreme probijanja ustaša i Nemaca iz Citadele 3. bataljon je naneo neprijatelju gubitke od 91 poginulog i 90 zarobljenih vojnika i oficira. Među poginulima bilo je i viših oficira.

Radi jasnije predstave o ogorčenosti borbi za Citadelu, citiram ustaški izveštaj:

»... Oko 24 sata povukla se XV. satnija sa položaja i prodrla do zgrade Velike župe, gdje je nastupila odbrana same zgrade. Veze između zgrade Velike župe, Hipotekarne banke i zapovjedništva zdruga, kao i sa ostalim zgradama odbrane grada nije bilo nikakve, nego su se od zgrade do zgrade morali slati teklići. U zgradi Velike župe nalazilo se oko 300 branitelja, koji su se sastojali od XV sati, momčadi redarstva (stražara i izvidnika), posade oružništva i oko 60 milicionera (Juršni odredi ustaškog pokreta). Za sve to ljudstvo nije bilo ni hrane ni vode, a od streljiva imali su oko 10 sanduka puščanih naboja i oko 200 ručnih granata.

Sve tri zgrade nalazile su se počem od 24 sata pod jakom i sustavnom vatrom partizanskih bandi. Topovi su bili naime u udaljenosti 10—15 koraka pred zgradama i neprestano rušili zgrade Velike župe i Zapovjedništva III stajaćeg zdruga. Susjedne zgrade, kao gospodarski ured, domobranstva, željezničke postaje, hotele Bosna, stan velikog župana te zgrade na trgu 10 travnja i Gospodske ulice bile su od partizana zaposjednute i sa prozora zgrada pucale su teške i lake strojnice na branitelje. U samoj Banja Luci nijesu se mogle po ulicama opaziti veće čete partizanskih bandi, nego samo omanji odredi od 5—6 ljudi, muških, ženskih i posluge topova, kako pjesmom i vikom kroz Banja Luku prolaze...

Pod ovakvim prolikama borila se je posada u središtu grada 19. i 20. o. mj. očekujući pomoć. Dne 20. o. mj. oko 11 sati bila je upaljivim metkom zapaljena Hipotekama banka, uslijed čega su se Nijemci morali povući u Zapovjedništvo zdruga. No kako je Zapovjedništvo zdruga kao i Velika župa pretvorena u ruševinu neprestanim bombardovanjem i kako su branitelji Velike župe već dva dana bili bez hrane i vode i potrošili zadnje naboje, a uz to nam je javljeno, da će toga dana uslijediti juriš partizana na obje zgrade, to smo upitali Zapovjedništvo zdruga putem teklića što imademo dalje raditi. Zapovjednici su izgubili glavu. Nastala je među braniteljima velika panika, a na oružnicima i redarstvu opazilo se je da su već odlučili na predaju. Zalostna je činjenica, da od toliko časnika Popunidbenog zapovjedništva, mjestnog zapovjedništva

jedništva i oružništva na mjestu odbrane nije došao niko osim pukovnika Ceslera, mjestnog zapovjednika, nadporučnika Mire Radića i nadporučnika Fabijana Novog kmeta, zapovjednika XV sati, dočim su se ostali častnici sakrivali po podrumima i prostorijama i spavalici u foteljama. Boriti se od njih nitko nije htio. Na naš upit odgovorilo nam je Zapovjedništvo zdruga, da se probijemo u njihovu zgradu. U prvoj grupi koja se imala probiti bilo je 5 ljudi, od kojih se probio samo jedan, a četvorica su poginula na sred trga.

Nakon toga odlučeno je da se probije kroz pomoćna vrata kroz Gospodsku ulicu i tako dođe do Zapovjedništva zdruga. U međuvremenu je Zapovjedništvo zdruga napuštao svoju zgradu, jer su zidovi zgrade Zapovjedništva zdruga i Velike župe bili toliko probijeni, da bi partizani¹³⁷ u troredima i četvororedima mogli ulaziti u samu zgradu ...

Šesta krajiška brigada 4. krajiške divizije. Brigada je izvršila napad u 22 časa 18. septembra. Treći bataljon je nastupao na čelu, pravcem selo Petričevac — Železnička stanica — Citadela, probio spoljnju odbrambenu liniju i, nastupajući ka Citadeli, probio se do ustaškog stožera i hotela »Bosna«, gde je zadržan. Na ovoj liniji zauzeo je položaj prema neprijatelju u Banskim dvorima i sve do povratka 4. bataljona od Bojića Hana, produžio borbu sa neprijateljem koji se nalazio u Citadeli. Tada je upućen prema Bojića Hanu sa zadatkom da štiti leđa delova Brigade koji su se borili u gradu.

Drugi bataljon je nastupao desno od 3. bataljona, preko sela Pišteljci, probio spoljnju odbrambenu liniju i izbio do ustaškog stožera i hotela »Bosna«. Po prodoru kroz neprijateljsku odbrambenu liniju predala su mu se dva neprijateljska tenka i artiljerija koja se nalazila na pravcu njegovog nastupanja, te su zajedno sa njim vodili borbu protiv još neosvojenih uporišta. U svanuće 19. septembra 2. bataljon je postavio artiljerijska oruđa na železničku stanicu i gađao zgradu Banovine i druge zgrade u Citadeli. Njegovi borci poseli su bili sve zgrade prekoputa Citadele (hotel »Bosna«, ustaški stožer i dr.) i streljačkom vatrom sprečavali pokrete neprijatelja unutar Citadele. Oko 21

¹³⁷ Izveštaj ustaške nadzorne službe o stanju u Banjaluci i okolini u vremenu od 15. do 28. septembra 1944. godine, Arhiv VII. Mikrofilm 17/768—778.

čas 19. septembra iz hotela »Bosna« izvršen je juriš na zgrade Banovine i Banskih dvora, ali bez uspeha. Ovaj pokušaj je ubrzo obnovljen, ali je ponovo odbijen. Oko 4 časa 20. septembra ponovo je izvršen juriš na Citadelu, i to uz podršku tenkova. Posle ogorčene borbe i ovaj pokušaj se završio neuspehom. Tako je 2. bataljon ostao i dalje na položaju prema Citadeli.

Prvi bataljon usled jake neprijateljske minobacačke vatre nije uspeo da na određenom mestu probije spoljnu odbrambenu liniju neprijatelja. Zbog ovoga on se rokirao levo od 3. bataljona, izvršio proboj i izbio u centar grada, gde je zaustavljen jakom vatrom iz Županije. Tako su se 2., 3. i 1. bataljon našli na položajima prema Banskim dvorima i Županiji, produžujući borbu sa neprijateljem koji se nalazio u njima.

Odmah posle toga izvršeno je izvesno pomeranje. Tada je 1. bataljon 6. krajiške brigade rokiran udesno ka Ulici kralja Alfonsa, a 4. bataljon upućen u pravcu Bojića Han-a. Iz ove ulice 1. bataljon je produžio napad na Županiju i zgradu u kojoj se nalazila trgovачka radnja »Bata«, gde se razvila ogorčena borba sa ustašama. Dovučena je jedna haubica, koja je dejstvovala neposredno ispred streljačkog stroja. Usled nesnošljivog stanja u zgradi radnje »Bata« ustaše su bile primorane da nekoliko puta vrše protivnabade. Tako su u jednom jurišu uspele da otmu haubicu. Za vreme ovih borbi haubica je dva puta prelazila iz ruku u ruke. Najzad su je preoteli borci 1. bataljona i njome, sa vrlo bliskog odstojanja, probili zidove na zgradi. Sem toga, vršena su prokopavanja zidova i drugim sredstvima i kroz rupe u zgradu ubacivane bombe i eksploziv. Na ovaj način otpor ustaša u ovoj zgradi, u koju je ubačeno preko 200 ručnih bombi, bio je slomljen.¹³⁸ U ovim borbama 1. bataljon je imao dosta ranjenih boraca. Između ostalih smrtno je ranjen i poručnik Lazo Medić, komandir 2. čete.

Četvrti bataljon je napao k. 303, koju su branili domobrani, ali su se ovi odmah predali. Bataljon je produžio

¹³⁸ Operacijski izveštaj 6. krajiške brieade od 6. 10. 1944. godine za septembar, Arhiv VII, k. 769 A, reg. br. 29/1

pokret ka centru grada i izbio do železničke stanice, a zatim zauzeo položaj prema Banskoj palati.

Na taj način čitava 6. brigada bila je grupisana prema neprijateljskom unutrašnjem odbrambenom pojasu. U ovom momentu Stab 6. brigade je uputio 4. bataljon u pravcu Bojića-Hana. Krećući se Kočićevom ulicom, Bataljon je u visini Eškenaske sinagoge, na sopstvenu inicijativu skrenuo ka Preparandiji, gde je naišao na otpor neprijatelja. Odustavši od pokreta ka Bojića-Hanu, on je izvršio napad na Preparandiju i uspeo da je zauzme, ali se ponovo vratio u grad, ka Citadeli. U Malom logoru naišao je na otpor, ali je uspeo da ga slomi i produži nastupanje ka Tvornici duvana i dalje ka Komandi mesta, gde je, posle dvanaestočasovne borbe, slomio otpor neprijatelja i naredio Nemcima da se oko 16 časova 19. septembra povuku iz Komande mesta u Hipotekarnu banku. Nekoliko njih prebacilo se u Banske dvore.

Primenjujući razne načine borbe u gradu, od penjanja na krovove kuća i ubacivanja u njih preko krova do prokopavanja zidova, 4. bataljon je primorao neprijatelja da napusti i zgradu pozorišta i uspeo da se približi Banskim dvorima.

Za vreme ovih borbi nemački oficiri su bodrili branilce govoreći im da će im ubrzo stići pomoć spolja. U kritičnom momentu borbe za Citadelu, oko 8 časova 20. septembra, govorili su im da se jedinica koja im je upućena u pomoć već nalazi kod sela Klašnica.¹³⁹ Međutim, oko 11 časova 20. septembra Nemci su morali pobegnuti iz zgrade Hipotekarne banke u Banske dvore, jer je zgrada Hipotekarne banke već bila u plamenu.

Dvadesetog septembra ujutro ustašama koje su se nalazile u Banovini municija je bila na isteku, te su pokušali da se snabdeju u Banskim dvorima. U ovome nisu uspeli zbog jake mitraljeske vatre od hotela »Bosna« i Hipotekarne banke. Tako su ustaše oko 12 časova morale da napuste zgradu Banovine i pokušaju probor ka Banskim dvorima radi spajanja sa Nemcima i ustašama koji su se tamo nalazili. Neki su uspeli da se probiju do Banskih dvo-

¹³⁹ Bojna relacija 3. gorske opkoparske sati za borbe u Banjaluci, Arhiv VII, k. 97, reg. br. P/3.

ra, a većina je pokušavala da se kroz baštę i ulice probije iz grada. Izvesnom broju to je i uspeло. Tako je 6. brigada sve svoje napore usmerila na stožer zdruga i neke manje otporne tačke, izdvojivši 3. bataljon i uputivši ga ka Bojića Hanu.

Pritisak tri bataljona 6. brigade i 3. bataljona 13. brigade stvorio je u stožeru zdruga nesnosno stanje. Dim i prašina od detonacija eksploziva, artiljerijskih granata, bacačkih mina i ručnih bombi onemogućili su svaki otpor. U zgradi se, iako je bio dan, slabo videlo. Branilac je bio primoran da traži prekid vatre. Vatra je ubrzo prekinuta i iz zgrade zdruga izašao je jedan potpukovnik sa belom zastavom. Za njim je izašlo 20 oficira i 7 domobrana i žandarma.¹⁴⁰ Ova grupa predala se u 17 časova 20. septembra delovima 6. krajiške brigade, dok je druga, veća grupa izvršila proboj preko položaja 3. bataljona 13. krajiške brigade.

U izveštaju 4. divizije NOV o ovim borbama se navodi:

„... U momentu kada su se bataljoni probijanjem zidova nali u neposrednoj blizini Banske palate i Županije, jednovremeno su privučeni i topovi i teški bacači te je otočela žestoka borba. Korišćena su siva teška oružja, a pored ovoga upotrebljavana su i razna sredstva kao: bacanje bombi kroz probijene zidove, benzinske fliše, špricanje benzina špicom, trpanje eksploziva u navlake od jastuka i stavljanje u ovo bombe repašice i ubacivanje u zgrade. Jednovremeno je tučeno iz topova, bacača i »Džon Bulak. Uslijed dejstva svega ovoga, kao i jake mitraljeske i puščane vatre, neprijateljska posada bila je zagušena dimom i prašinom od detonacije. Neprijatelj nije mogao izdržati ovaj jaki pritisak. Hipotekama banka zapalila se je i počela goret. Neprijatelj je zbacio bijelu zastavu, našto su naše jedinice prekinule vatru, a neprijatelj se počeo predavati. Županija i okolna uporišta bila su likvidirana, a nastavljeno je čišćenje neprijatelja iz Banske palate, pretres iste i okolnih zgrada ...“¹⁴¹

Tako su, oko 17 časova 20. septembra, zgrade Banovine i Banskih dvora, kao neprijateljske otporne tačke, bile

¹⁴⁰ Operacijski izveštaj 6. krajiške brigade od 16. 10. 1944. godine za septembar, Arhiv VII, k. 769 A, reg. br. 29—1

¹⁴¹ Operacijski izveštaj 4. krajiške divizije od 7. 10. 1944. godine za septembar, Arhiv VII, k. 769, reg. br. 28. Iz ovog izveštaja stiče se utisak da se branilac predao kad se zapalila Hipotekama banka. Međutim, to ne stoji. Nemci su iz Hipotekarne banke pobegli u stožer zdruga i produžili otpor. Tek kada je stožer zdruga doveden u bezizlazan položaj, pojavila se bela zastava.

uništene. Dva bataljona 6. brigade ostala su i dalje u gradu, dok je jedan upućen u selo Petričevac, a jedan se nalazio u Bojića Hanu.

Osma kраjiška brigada 4. kраjiške divizije. Ova brigada nije uspela da izvrši zadatak probijanja u grad onako kako joj je naređeno.¹⁴² Njene jedinice zauzele su Rakovačke bare, Petričevac i Vojnu bolnicu, pa je Brigada 20. septembra upućena u pravcu Bos. Gradiške, sa zadatkom da čisti neprijateljska uporišta koja su se nalazila oko komunikacije.

Jedanaesta kраjiška brigada 4. kраjiške divizije. U 22 časa 18. septembra tri bataljona 11. kраjiške brigade napala su Bos. Gradišku, dok je jedan bataljon postavio zasedu na komunikaciji selo Topola — Bos. Gradiška. Njegov zadatak bio je da spreči pokret neprijatelja od Topole u pravcu Gradiške i tako obezbedi leđa delova Brigade koji su napadali Gradišku.

Brigada je izvršila prodor između klanice i mosta, na cesti Banjaluka — Gradiška. U prvom ešelonu nalazio se 3. bataljon, koji je uspeo da probije neprijateljsku spoljnu odbranu i da, probijajući se kroz park, zahvati prve kuće. Borba je trajala četiri sata, posle čega se Brigada, pod pritiskom neprijateljskih snaga, morala povući iz grada.¹⁴³

¹⁴² Operacijski izveštaj 8. kраjiške brigade od 4. 10. 1944. godine za septembar (Arhiv VII, k. 769 A, reg. br. 30) i operacijski izveštaj 4. kраjiške divizije od 7. 10. 1944. godine za septembar (Arhiv VII, k. 769 A, reg. br. 28).

¹⁴³ Operacijski izveštaj 11. kраjiške brigade od 4. 10. 1944. godine za septembar (Arhiv VII, k. 769 A, reg. br. 31) i operacijski izveštaj 4. kраjiške divizije od 7. 10. 1944. godine za septembar (Arhiv VII, k. 769, reg. br. 28).

U operacijskom izveštaju 5. korpusa stoji da je neposredno pred napad u Bos. Gradišku kao pojačanje stigao jedan puk i da napad na nju zbog toga nije uspeo, dok u operacijskom izveštaju Brigade i Divizije stoji da se u Bos. Gradišku dva sata pre napada prebacilo iz Slavonije 1.000 Čerkeza i da se Brigada morala povući. Potvrda za ovo ne može se naći u braniočevim dokumentima. Ako se ima u vidu stanje u Slavoniji i činjenica da je garnizon u Bos. Gradiški bio dosta jak, kao i da je ozbiljnija intervencija Čerkeza usledila tek jedan dan posle našeg napada, onda se tačnost ovog podatka ozbiljno dovodi u pitanje.

Po odstupanju iz grada Brigada je sa dva bataljona posela položaje na liniji sela Rovine — selo Trk. Dubrave — selo Mokrice, dok je sa dva bataljona osiguravala bokove snaga koje su držale ovu liniju.

Neprijatelj je vršio naročito jak pritisak u pravcu sela Trk. Dubrave. Borba se vodila čitav dan 19. septembra i nastavljena je u toku noći. Kao pomoć Banjaluci Nemci su upotrebili 3. kozački puk »ojačan jednom borbenom grupom policijskih bataljona« iz sela Topole i Bosanskog Aleksandrovca.¹⁴⁴ Za osiguranje Bos. Gradiške odredili su 4. kozački puk, ojačan jednim motorizovanim odeljenjem nemačko-ustaške policije iz Zagreba i oklopnim odeljenjem policije iz Osijeka.

Treći kozački puk imao je zadatak da se preko sela Klašnice probije do aerodroma Zalužani. Puk je u toku 20. septembra odbacio snage 11. krajške brigade od komunikacije i produžio pokret ka selu Klašnice. U visini sela njega su dočekali delovi 8, 14. i 18. brigade i primorali ga da se povuče ka selu Laktaši.

Dvadeset prvog septembra posle podne jedinice 5. korpusa uz podršku artiljerije i minobacača izvršile su snažan pritisak na kozake i ustaše kod sela Laktaša »pa je izbila panika i nastalo je divlje bekstvo ka Gradišci...«¹⁴⁵ Ovo panično bekstvo Nemci i ustaše uspeli su u selu Srednjoj Topoli da spreče, ali »samo brutalnim sredstvima«.¹⁴⁶

Tako je 11. krajška brigada u toku prvog perioda ostala na prostoru između Bos. Gradiške i sela Donja Topola.

¹⁴⁴ Izveštaj SS-pukovnika Regarda nemačkom poslaniku u Zagrebu Kašeu, Arhiv VII, mikrofilm, London — H7 — H 301909.

¹⁴⁵ Izveštaj SS-pukovnika Regarda nemačkom poslaniku u Zagrebu Kašeu (Arhiv VII, mikrofilm, London — H7 — H 301909) i depeša potpukovnika Josipa Mažara Šoše upućena komandantu 5. korpusa.

¹⁴⁶ Da bi sprečio bekstvo, ustaški potpukovnik Luburić ubijaо je vojnike koji su bežali.

Četrnaesta brigada 53. divizije. U toku noći 18/19. septembra bataljoni 14. brigade prešli su Vrbas, zauzeli most i deo snaga orijentisali levom obalom Vrbasa ka mostu kod ušća reke Vrbanje, u cilju sadejstva sa delovima 18. brigade, koji su imali zadatak da zauzmu taj most. Ostalim snagama Brigada je produžila nastupanje u pravcu Šumske uprave, očistivši prostor Ciganluka.

Po prebacivanju 18. brigade na levu obalu Vrbasa 14. brigada je u sadejstvu sa njom produžila nastupanje u pravcu logora Kulina bana. Neprijateljski delovi koji su se nalazili u ovom logoru predali su se.¹⁴⁷ Nešto zapadnije od hangara delovi 14. brigade su zaplenili jednu neprijateljsku artiljerijsku bateriju, a oko 13 časova 19. septembra kod logora Kulina bana uspostavljena je veza između 14. brigade i 1. bataljona 13. kраjiške brigade.

Posle ovog Brigada je izvučena iz borbe i upućena u selo Klašnice da u sadejstvu sa 8. brigadom spreči prođor neprijatelja od Bos. Gradiške ka Banjaluci.

Osamnaesta brigada 53. divizije. Ova brigada u toku prvog perioda prebacila se na levu stranu Vrbasa i 21. septembra bila na liniji s. Razboj — Kosjerevo — Klašnice.

Prema tome, u prvom periodu — od 22 časa 18. septembra do 17 časova 20. septembra — sva neprijateljska uporišta u Banjaluci, sem Kaštela, bila su zauzeta ili uni-

¹⁴⁷ Operacijski izveštaj Štaba 18. brigade od 3. 10. 1944. godine za septembar, Arhiv VII, k. 1421, reg. br. 17.

U ovom izveštaju stoji da je Brigada likvidirala logor Kulina bana. Prema izjavi pukovnika Steve Samardžije, tadašnjeg komandanta 14. brigade, logor je zauzela 14. brigada. Načelnik Štaba 13. brigade tvrdi da se neprijatelj u logoru Kulina bana predao bez borbe. Najverovatnije je da se neprijatelj predao bez borbe, da su snage 53. divizije prešle preko Vrbasa sa zakašnjenjem i da su se zadržale u logoru Kulina bana duže. Inače, nelogičan bi bio pokret 1. bataljona 13. brigade u tome pravcu. A pokret je, prema izjavi pukovnika Mirka Simića, izvršen po naredbi komandanta Korpusa s motivacijom uspostavljanja veze sa 53. divizijom, koja, navodno, nije uspela da pređe preko Vrbaya. Međutim, ovo navodi na zaključak da su snage 53. divizije bile prešle Vrbas, ali sa izvesnim zakašnjenjem.

štena. Intervencija ustaša i Kozaka od Bos. Gradiške za ovo vreme nije uspela. Oni su u pokušajima da prodruga Banjaluci pretrpeli velike gubitke. Između ostalog poginuo je i general-major nemačke policije fon Zamern.¹⁴⁸

Drugi period. U drugom periodu tri bataljona 16. brigade vršila su blokadu Kaštela. U Kaštelu se nalazilo oko 300 Nemaca i ustaša, uglavnom onih koji nisu hteli da se predaju.¹⁴⁹ Neki su se, kad su pojedine utvrđene zgrade pale u naše ruke, na juriš probili u Kaštel i tako pojačali tamošnju posadu. Svi pokušaji da se Kaštel zauzme ostali su bez uspeha. Ni bombardovanja Kaštela od strane savezničkih aviona nisu pomogla.

Još za vreme borbe u gradu jedinice 5. korpusa upućivane su po delovima u pravcu Klašnica. Imale su zadatak da spreče intervenciju od Gradiške i bekstvo neprijateljevih grupa iz grada u pravcu Gradiške, a docnije da nastupaju u pravcu Gradiške i zauzmu sva neprijateljska uporišta koja su se nalazila duž komunikacije i u Lijevču polju. Na ovaj zadatak najpre su upućeni delovi 8. brigade, a zatim 14. i 18. brigade. Po oslobođenju s. Zalužani i s. Trn u tom pravcu je upućena i 13. krajiska brigada.

Snage 8. i 13. krajiske brigade očistile su sva neprijateljska uporišta koja su se nalazila na komunikaciji, sve do s. Srednja Topola. Noću 25/26. septembra one su izvršile napad na s. Donja Topola, ali nisu uspele da ga zauzmu. Borbe vođene sa neprijateljem na ovoj komunikaciji bile su veoma uporne i često su se vodile bez prekida — danju i noću.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Beleška nemačkog poslanika u Zagrebu Kašea, sa konferencija povodom borbi oko Banjaluke, Arhiv VII, Mikrofilm, London — N13 — H 306651.

¹⁴⁹ prema izveštajima jedinica 5. korpusa u Kaštelu se nalazilo oko 400 neprijateljskih vojnika, prema ustaškim izveštajima oko 200, a prema nemačkim — 280. Neki su u toku borbe pobegli u Kaštel, tako da sa sigurnošću može tvrditi da ih je u Kaštelu bilo blokirano oko 300.

¹⁵⁰ Dopis potpukovnika Šoše upućen Štabu 5. korpusa, Arhiv VII, k. 458 A, br. reg. 17/7.

Četrnaesta i 18. brigada bile su orijentisane na prostor između komunikacije Banjaluka — Bos. Gradiška i reke Vrbasa. One su tamo razoružale nekoliko manjih uporišta, a delovi 18. brigade učestvovali su i u borbi za neka uporišta na komunikaciji. Prema tome, pet brigada raznih divizija angažovano je u borbi na komunikaciji prema Bos. Gradiški, dok je pravac Derventa — Prnjavor — Klašnice ostao neposednut.

Usled nedostatka snaga Nemci su bili prinuđeni da se napad u pravcu Banjaluke obustavi.¹⁵¹ Ali, oni su prikupljali snage da povrate Banjaluku i oslobođe njihove vojničke koji su bili blokirani u Kaštelu. Trebalo je da se u tom angažuju nove ustaške snage, ali neke od njih nisu hteli da izvrše naređenje, pa je došlo i do intervencije kod Pavelića. Tako je angažovan jedan ustaški bataljon iz Stare Gradiške i ustaški podoficirski kurs iz Varaždina. Od nemačkih snaga, pored onih koje su već učestvovali u pokušaju nastupanja od Gradiške ka Banjaluci, pripremala su se još i dva ojačana bataljona 4. branderbuškog puka i to za nastupanje pravcem Derventa — Prnjavor — Banjaluka.

Dvadeset petog septembra oko 13 časova Nemci su krenuli od Dervente u pravcu Prnjavora.¹⁵² Štab 5. korpusa je naredio da se na taj pravac prebaci 14. brigada, pa je ona počela da se prebacuje na desnu stranu Vrbasa istog dana. Do nastupanja neprijatelja na pravcu Gradiška — Banjaluka još nije bilo došlo i tako se završio drugi period borbe za Banjaluku.

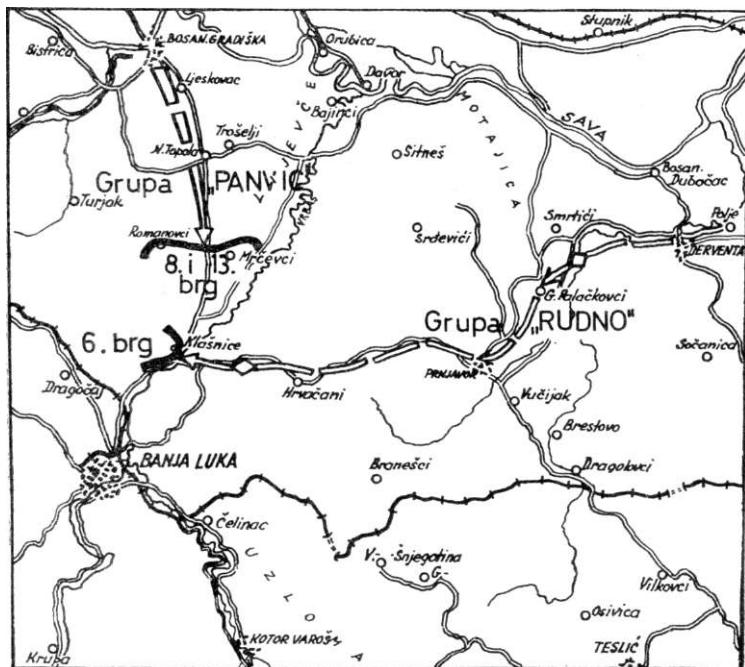
Treći period. U ovom periodu neprijatelj je izveo koordinirano nastupanje dveju borbenih grupa u pravcu Banjaluke: jedne od Dervente preko Prnjavora i Klašnica, i druge iz Bos. Gradiške preko s. Klašnica. Cilj nastupanja bio je: da se odbace snage 5. korpusa sa komunikacijom, probije u Banjaluku, deblokira Kaštel i u gradu ponovo

¹⁵¹ Beleška nemačkog poslanika u Zagrebu Kašea sa konferencije povodom borbi oko Banjaluke, Arhiv VII, Mikrofilm, London — N13 — H 306651.

¹⁵² Naredenje Štaba 5. korpusa od 26. 9. 1944. godine, Arhiv VII, k. 458 A, reg. br. 15/1.

uspstavi ustaška vlast. Grupa koja je planirana za nastupanje od Dervente imala je naziv »Ravno«, a ona od Građiške — »Panic«.

POKRET NEPRIJATELJEVIH GRUPA
-> RUDNO« I »PANVIC«

R. 1 : 500.000

Legenda :

- 1) Grupa »Rudno« došla je od Dervente, preko Prnjavora, u Klašnicu i izmanevisala položaje jedinica 5. korpusa koje su zadržale grupu »Panvic«.

Dvadeset šestog septembra Štab 5. korpusa izdao je naređenje u kom je postavio zadatke jedinicama i dao im orijentaciju u slučaju neprijateljskog prodora u Banjaluku.¹⁵³ U ovom naređenju Štab Korpusa je izvršio i raspored bataljona.

¹⁵³ Isto.

Treći i 4. bataljon 6. krajiške brigade upućeni su 26. septembra u rejon Klašnica. Njihov zadatak bio je da miraju most na Vrbasu u rejonu s. Klašnica i, u slučaju prodora neprijatelja do Vrbasa, da ga sruše i na taj način spreče prebacivanje neprijatelja na levu obalu i prodor u pravcu Banjaluke.

U 7 časova 27. septembra grupa »Rudno« već je bila na desnoj obali Vrbasa, u rejonu s. Klašnice. Došavši do mosta u s. Klašnice, neprijatelj je naišao na organizovan otpor dvaju bataljona 6. krajiške brigade. Uspeo je da ih odbaci. Njihova pešadija je prešla preko mosta i zauzela mostobran na levoj obali.¹⁵⁴ Noću između 27. i 28. septembra neprijatelj je vršio opravku mosta, koji su oštetili bataljoni 6. brigade i prebacio se potpuno na levu stranu reke.

Na pravcu Bos. Gradiška — Banjaluka Nemci i ustaše su davali veoma žilav otpor snagama 5. korpusa sve do izbijanja grupe »Rudno« u Klašnice. Ujutro 27. septembra grupa »Panic« prešla je u napad s namerom da se probije u pravcu Banjaluke i spoji sa grupom »Rudno«. Njen napad je podržavalo sedam aviona. Pored grupe »Panic« u ovom napadu su učestvovali ustaški bataljon iz St. Gradiške i jedinice nemačke SS-policije. U 16 časova 27. septembra neprijatelj je potisnuo delove 8. i 13. krajiške brigade sve do Sibića Hana.

U Šibića Hanu delovi ovih brigada poseli su neprijateljske rovove i pustili neprijatelja na blisko odstojanje, otvorili snažnu vatru i istovremeno napali ga sa bokova, nanevši mu gubitke od 140 mrtvih. Producujući nastupanje, neprijatelj je potiskivao snage ovih brigada i nabacivao ih na istočne obronke Kozare. Delovi 13. krajiške brigade potisnuti su bili ka s. Romanovci, a 8. brigade ka s. Mašići i selu Aginci. Sa ovih položaja brigade su dejstvovale bočno na neprijatelja. Dvadeset osmog septembra 8.

¹⁵⁴ U operacijskom izveštaju 4. divizije pov. br. 566 od 7. 10. 1944. godine za septembar stoji da je most »prije toga dignut u zrak«. Slično stoji i u operacijskom izveštaju 6. brigade. Međutim, sigurno je da most nije srušen, nego oštećen i to lakše. Pešadija grupe »Rudno« bez opravke je prešla preko njega. Tenkovi i vozila nisu mogli preći preko mosta bez opravke, što su Nemci u toku noći i učinili i prebacili se potpuno preko Vrbasa.

brigadi je naređeno da posedne položaje na liniji s. Potocani — Miloševića brdo. Tako je neprijatelj u 11 časova 28. septembra prodrio do s. Klašnice i spojio se sa snagama grupe »Rudno«. U ovo vreme saveznički avioni bombardovali su Kaštel i dobro su gađali, ali je bilo kasno.¹⁵⁵

U 13 časova 28. septembra neprijatelj je, isturajući jaku pobočnicu na istočne padine Kozare, krenuo prema Banjaluci i oko 17 časova deblikirao posadu u Kaštelu.

Posle prodora neprijatelja u Banjaluku 13. krajiška brigada upućena je na zatvaranje pravca Banjaluka — Bronzani Majdan u visini s. Saračica.

Za vreme napada na Banjaluku i borbi u odbijanju neprijateljskog nastupanja od Bos. Gradiške 13. krajiška brigada ubila je 203, ranila 240 i zarobila 290 neprijateljskih vojnika i oficira. Među zarobljenim bio je komandant 69. nemačke divizije general fon Devic i šef ustaške policije u Banjaluci Blaž Gutić, poznati zločinac.

Brigada je zaplenila 4 bacača, 6 protivavionskih mitraljeza, 15 puškomitraljeza, 15 strojnica, 543 puške, 400 bacačkih mina, 120.000 puščanih metaka, 11 aviona, 13 automobila, 17.490 avionskih bombi raznih težina, 2.120 butradi benzina, 54 bureta nafte i raznog drugog materijala.¹⁵⁸

Brigada je za vreme napada imala 36 mrtvih, 99 ranjenih i 18 nestalih boraca.

Dejstva Brigade posle napada na Banjaluku

Jedinice 13. krajiške brigade, dok su se nalazile na zatvaranju pravca Banjaluka — Bronzani Majdan, bile su uznemiravane od strane neprijatelja, koji je vršio ispadu iz Banjaluke u cilju izviđanja. Neprijatelj je, isto tako, uništavao neke objekte u Banjaluci pomoću eksploziva i palio ratni materijal na prostoru severnije od grada. Cet-

155 Depeša 5. korpusa upućena Vrhovnom štabu 28. 9. 1944. godine, Arhiv VII, k. 28, reg. br. 5/7.

158 Aviona je bilo 48 ali su ostali bili teže oštećeni te nisu uračunati u navedeni broj. Navedeni su samo oni koji su bili ispravni i oni koji su se lako mogli osposobiti za let.

vrtog oktobra delovi 13. brigade izvršili su pomeranje prema selu Ivanjskoj i poseli komunikaciju Banjaluka — Prijedor. Odavde su vršena izviđanja pravca Banjaluka — Klašnice. Sedmog oktobra izvršeno je novo pomeranje jedinica i približavinje komunikaciji Banjaluka — Klašnice. Bataljoni su vršili izviđanja, postavljali manje zasede i pretraživali sela i zaseoke. Neprijatelj je reagirao pa je došlo do borbe. Tako je, na primer, 1. bataljon vodio borbu sa neprijateljem 9, 11. i 17. oktobra u rejonu s. Glačanica.

U borbama od 1. do 26. oktobra bataljoni 13. brigade, prema njihovom izveštaju, ubili su 27 neprijateljskih vojnika, ranili 36 i zarobili 11. U isto vreme oni su pretrpeli gubitke od 3 mrtva i 8 ranjenih boraca. Zaplenili su 6 pušaka, 1030 metaka, 4 bombe, 9 doboša za »šarac« i nešto opreme.¹⁵⁷

Dvadeset šestog oktobra Brigada je izvršila pokret na prostor s. Han-Kola, dok je njen 2. bataljon i dalje ostao u s. Bakincima. Pokret je produžen prema Mrkonjiću, gde je Brigada stigla 28. oktobra i odmarala se. Drugi bataljon je i dalje ostao u s. Bakincima. Ovo pomeranje Brigade izvršeno je po naređenju Štaba 5. korpusa, kako bi, posedanjem leve obale Vrbasa, sprečila prebacivanje četnika iz centralne Bosne u Manjaču i prostor oko Mrkonjića. Korpus je naredio da se jedan bataljon smesti na liniji s. Barevo — s. Podmilače i da, pored ostalog, obezbedi Jajce. Naređeno je, takođe, da Bataljon po dolasku na navedeni prostor uspostavi vezu sa Štabom Korpusa.¹⁵⁸

Tako se 1. bataljon 13. brigade 30. oktobra prebacio na prostor s. Barevo — s. Vlasinje sa zadatkom sprečavanja prebacivanja četnika preko r. Vrbasa. Treći bataljon prebacio se na prostor s. Surjan sa zadatkom sprečavanja prebacivanja četnika preko Vrbasa na delu od ušća Crne Reke u Vrbas do s. Surjan. Četvrti bataljon smestio se na prostor s. Dabrac, s. Sehovci, s. Liskovica sa zadatkom obezbeđenja Vrbasa na tom delu. Drugi bataljon ostao je i dalje na ranijem prostoru.

¹⁵⁷ Operacijski izveštaj 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

¹⁵⁸ Naređenje Štaba 5. korpusa od 25. 10. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 28—1/1.

Nekoliko dana docnije bataljoni su napustili Vrbas i prešli na prostor zapadno od Mrkonjića. Devetog novembra 2. bataljon 13. brigade izvršio je pokret prema s. Pervanu i već 10. novembra bio na prostoru zaselak Babići, Sitnica. Trinaestog novembra 2, 3. i 4. bataljon čistili su Manjaču i izbili, 2. bataljon u s. Han-Kola, 3. u s. Račune, a 4. u s. Dobrnju. Sedamnaestog novembra bataljoni su opet bili prikupljeni u širem prostoru Mrkonjića.

Dok se nalazio na prostoru severno od Banjaluke, 2. bataljon je u dva-tri navrata vodio borbu sa neprijateljskim snagama i naneo im gubitke od 7 mrtvih i 5 ranjenih vojnika, dok je sam imao 2 ranjena borca. Prilikom čišćenja Manjače jedinice Brigade zaplenile su 1 teški mitraljez i 60 metaka.

U ovom periodu došlo je i do nekih kadrovskih promena. Tako je za zamenika političkog komesara 13. krajiške brigade postavljen Vukašin Milić, a za zamenika komandanta Brigade — Mlado Stanić, dotadanji komandant Kozarskog NOP odreda.¹⁵⁹ Prvi je postavljen 16, a drugi 29. oktobra.

Za rukovodioce Skoja u 2. bataljonu postavljen je Stevo Vulin, u 3. bataljonu — Nikola Kuklić, a u 4. bataljonu — Rajko Maričić. Formiran je i brigadni komitet Skoja i za njegovog sekretara postavljena je Stana Galić, dotadanji sekretar aktiva Skoja pri sanitetu.¹⁶⁰

Devetnaestog oktobra Brigadi je naređeno da formira brigadnu prateću četu sastava: jedan protivtenkovski vod i jedan do dva minobacačka voda. Uza svaki top trebalo je da bude po jedan puškomitraljez za njegovu zaštitu.¹⁶¹ Isto tako preduzete su mere u pogledu čuvanja i nege konja. Postavljeno je da se odrede stalni konjovoci, koji će se starati o redovnom hranjenju, pojenu, timarenju, pot-

¹⁵⁹ Naredba Štaba 5. korpusa od 16. 10. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 26/7.

IM izveštaj o radu i stanju skojevske organizacije 13. krajiške brigade od 7. 10. 1944. godine, Arhiv VII, Mikroteka, film 10, animak 139—140.

¹⁶¹ Naredba Štaba 39. divizije od 19. 10. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 10/3.

kivanju i smeštaju konja.¹⁶² Po bataljonima određeni su podoficiri koji su odgovorni za propuste u pogledu staranja 0 konjima. Trebalo je da se u jedinicama koje imaju preko 25 konja odrede stočni bolničari, koji bi obrazovali stočno previjalište, pružali prvu pomoć i upućivali konje na lečenje. Određen je i veterinarski referent Brigade. Sve ove mere bile su razumljive i potrebne, tim pre kad se zna da su osnovna transportna sredstva bili konji i da su jedinice Brigade sve više jačale i bile snabdevenije u materijalnom pogledu.

Dvadesetog oktobra pri Stabu Brigade počeo je sa radom niži vojni kurs za vodnike i desetare.¹⁶⁷ Za ovaj kurs napravljen je bio plan rada sa rasporedom tema i časova. Obradivila se ratna služba, borbena obuka, fortifikacija, nastava gađanja, čitanje karata, egzercir, politička i sanitetska nastava. Kurs je održan u Ivanjskoj, u zgradi nadzornika puteva. Bila je zavedena stroga disciplina i kasnarski red. Na kursu je učestvovalo 37 slušalaca, a trajao je 15 dana. Šestog novembra održani su završni ispit i time je kurs završio rad.

Uporedo sa razvojem situacije, dobijanjem savremenijeg naoružanja i opreme, rasla je i potreba za preduzimanjem neophodnih mera u svrhu uzdizanja i obučavanja starešina i vojnika. Sve se to moralo činiti da bi se udovljilo nastalim potrebama u odnosu na tehniku, njenu pravilnu upotrebu i korišćenje.

Sedmog novembra sve jedinice Brigade proslavile su 27. godišnjicu oktobarske revolucije. Ovom prilikom izvršena je podela »Spomenica 1941.« i zakletva novih boraca.

U ovo vreme 39. divizija trebalo je da kontroliše Kranjinu, izvrši ponovni upad u Banjaluku, ako se za to ukaže prilika, i vrši na nju pritisak, dok je glavnina 5. korpusa trebalo da se orijentiše ka dolini Bosne i Sarajevu.¹⁶⁴

¹⁶² Naredba Štaba 39. divizije od 13. 10. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 1—9.1.

¹⁶³ Izveštaj 13. krajiške brigade od 21. 10. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 19/4.

¹⁶⁴ Naredenje Štaba 5. korpusa od 4. 10. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 39/1.

Radi što uspešnije borbe protiv četnika, Stab 5. korpusa je htio da spreči njihovo prebacivanje na levu stranu Vrbasa. Naredio je 13. brigadi da to onemogući, posedajući Vrbas severno od Jajca, oko ušća Ugra

Međutim, to nije bilo dovoljno, jer su postojali uslovi da se četnicima na prostoru centralne Bosne zada ozbiljni udarac. Da bi se to postiglo, trebalo je tamo prebaciti neke snage iz Krajine. Odlučeno je da se tamo uputi 13. krajiška brigada.